

Tre Betragtninger angående Trykkefriheten.

Nouvellisten, Patrioten og Gartneren.
Og Jacob Christian Bie.

Ruben Aas Arvesen

Masteroppgave ved Institutt for arkeologi, konservering og historie,

Universitet i Oslo,
13. november, 2020

Sammendrag:

Oppgaven er et bidrag til norsk offentlighetshistorie, og er en undersøkelse av trykte skrifers ytringsklima i Danmark-Norge rundt Trykkefrihetsperioden (1770 -1773). I kongens fravær opphevet den kongelige livlege Johann Friedrich Struensee (1737-1772) forhåndssensuren for trykte skrifter 14. September 1770. Dette ledet til en mangedobling av trykte ytringer, spesielt i København.

Oppgaven fokuserer på nordmannen Jacob Christian Bie (1738-1798) og gjør tre litterære nedslag – ett fra før lovendringen, og to fra tiden like etter. Jeg undersøker hvilke litterære normer og konvensjoner forfattere måtte forholde seg til før lovendringen (kap. 2). Her ser jeg på hvordan Bies posisjonering i dette landskapet kom til uttrykk i tidsskriftet *Den Poetiske Nouvellist* (1767). Jeg ser så på hvordan reskriptet formet forholdet mellom forfatter og publikum (kap 3). Her behandles *Philopatriasdebatten* (1770 -1771) hvor Bie med sine pseudonyme avatarer satte igang tidens største offentlige debatt. Oppgaven forsøker å nøste opp i Bies forestillinger om sitt publikum, og deretter hvordan han navigerte den reelle mottakelsen *Philopatrias trende Anmærkninger* fikk. Til sist tar jeg for meg Bies anonymt utgitte *Den Poetiske Gartnerkniv* (1771) (kap 4). Her anmeldte han månedlig københavnerne nyutgitte litteratur i diktform. Her trekker jeg frem noen litterære møter, muliggjort av den nye lovgivningen, Bie hadde med seg selv og andre ute på den Københavnske *skuepladsen*.

Målet er å bedre forstå hvordan forfatterne på sent 1700-tall var i konstant forhandling med makt og publikum idet offentligheten beveget seg fra en vertikal, *representativ* offentlighet til en mer horisontal, offentlig samtale. Offentlighetens utvikling i dansk-norsk sammenheng bar preg av et stort innslag av offentlige embetsmenn blant forfatterne, og oppgaven vil forsøke å se på hvordan forfatterne henvendte seg til statsmakt og publikum før og etter Trykkefriheten.

Metodisk søker oppgaven å forstå hva tekstene forsøkte å gjøre, mer enn hva de sa. Ved hjelp av talehandlingsteori forsøker oppgaven å se på tekstene som intervensjoner i deres ulike kontekster. Tilfanget av anonymitet muliggjorde også en dimensjon av teatralitet i utvekslingene som jeg vil forsøke å inkludere.

Oppgaven slår et slag for mangfoldet som kan oppstå inne i trange, strukturelle rammer, og forsøker å vise hvordan kreativitet, satire og vilje til oppigleri eksisterte, også i den pietistiske og «ensrettede» dansk-norske offentligheten.

Forord:

Først av alt, en dyp og vemodig takk til Erling Sandmo for uvurderlig inspirerende samtaler i den innledende veiledningen av denne oppgaven. En tid hvor dagene i grove trekk ble tilbragt over bokscanneren hos Nasjonalbiblioteket, eller med Erling over havregrøt og kaffe i kantinen. Få var de, som ikke umiddelbart ble glad i Erling, og jeg vil for alltid bære disse leksjonene i historie og medmenneskelighet med meg. Takk også til Øivind Berg ved Nasjonalbiblioteket for gravehjelp i arkivene i denne tiden.

Takk til Ellen Krefting som så tok meg inn og ledet meg på veien gjennom skrivefasen. I mai ga hun meg en stabel A4 ark som var et upublisert utkast til boken *Grov Konfækt- Tre Vilde år med trykkefrihed. 1770-1773*. Heri fant jeg igjen brorparten av de funn jeg hadde skannet meg frem til og transkribert over de siste årene. Etter det første sjokket over danskernes grundighet hadde lagt seg hos meg, har hun så godt hun har maktet, forsøkt å holde mitt flakkende blikk fokusert, og mine krunglete setninger pekende i omtrentlig samme retning.

Jeg har etterhvert klart å svelge min bitterhet til danskene, og er idag i stand til å rekke ut en stor takk til Henrik Horstbøll, Ulrik Langen, Frederik Stjernfelt og Det Kongelige Danske bibliotek for deres innsats for å gjøre Trykkefriheten tilgjengelig og mulig å utforske for oss idag.

Til sist en stor takk til Jesper Steinnes og Eli Morken Farstad som har kommet med sårt trengte notater, referanser og oppløftende samtaler gjennom en humpete skriveprosess.

Innholdsfortegnelse:

Kapittel 1	1
Avhandlingens emne og grep	1
1.1 Problemstilling og innfallsvinkel	1
1.2 At tage det gode med det onde	6
1.2.1 Det Smagende Selskabs kanon	6
1.2.2 Situasjons- og kulturkontekst	11
1.3 Kongen, Borgeren og Embetsmannen	13
- og Sosiologen	13
1.3.1 En offentlighet i endring	13
1.3.2 Som staten spør, skal den få svar	14
1.3.3 Supplikker og dekreter og deres adskilte sfærer.	16
1.3.4 Forfatterens avanse	20
1.4 Metodisk tilnærming, intervensjon og publikum	23
1.4.1 Talehandlingsteoriens ordforråd	23
1.4.2 Tekster som intervensjoner,	26
1.5 Avgrensning, vektlegging og disposisjon av materialet	27
1.5.1 Avgrensning og vektlegging	27
1.5.2 Disposisjon	29
Kapittel 2	30
Den Poetiske Nouvellist	30
2.1 Nouvellistens situasjon og sammenheng	32
- Hva betyr det hvem man snakker til?	32
2.1.1 Hvorfor tage Pennen fat?	32
2.1.2 Opp og frem, og til siden	35
2.1.3 Skalder, foren eder!	37
2.2 Instrumentelt sagt	38
-Hva betyr det hvem som snakker?	38
2.2.1 Panegyrikken og talehandlingen	38
2.2.2 Mellom Geysten og Musen	44
2.2.3 «En vil Satyren, en igjen fordømmer den»	46
2.3 Nouvellistens «prosjekt»	48
- Ravn versus Skiald	48
Kapittel 3	51
Philopatreias, de andre	51
og hamselv	51
3.1 De Trende Anmærkninger	53
-Philopatreias til scenen!	53
3.1.1 Om handelens svakhet og de dyre tider	55
3.1.2 Om rettergang	60
3.1.3 Om de geisteliges lønninger	62
3.1.4 Kjære esler, eh leser	64
3.2 De trende Anmærkninger	65
om De Trende Anmærkninger	65
om De Trende Anmærkninger	65
3.2.1 Om Om de dyre tider, handelens svakhet, og glupske forfattere	65
3.2.2 Om Om rettergang	67
3.2.3 Om Om de geistlige lønninger	68
3.3 Den påfølgende debatten	71
- Eslenes marsj	71
3.3.1 En konfliktlinje blir til	72
- Oppgjøret om prestene.	72

3.3.2 Han som elsket sitt maskespill	75
- og de som mimet ham tilbake	75
3.3.3 Anonymitet og skrivefrihet i Trykkefriheten	78
3.3.4 Soliciteringens bremsespor	80
3.4 Philopatreas spiller seg selv ut	82
3.4.1 Første (og siste) Fortsættelse	83
3.4.2 Krigshateren og Fedrelandsvennen	87
En halvhjertet unnskyldning	87
3.4.3 Sennetts teater satt opp på den danske skuepladsen	91
3.5 Den nye kulturkonteksten	93
- Det samtalende publikums paranoia	93
3.6 Philopatreienes prosjekt	95
Kapittel 4	98
Den poetiske Gartnerkniv	98
4.1 Folk som snakker med seg selv	100
- Summingen i hodet	100
4.2 Gartneren og Jegeren. Og prestene.	101
- Bie tar seg selv i forsvar	101
4.3 Gartneren, Lærlingen og Adferdsforskeren	103
-	103
4.4 Gartneren trimmer rosene	106
- Rosentorne, Rosenlund og det radikale	106
4.5 Gartnerens «prosjekt»	111
Kapittel 5	113
Konklusjon	113
-Bies transdirskusive prosjekt	113
5.1 HaberMahs	113
- I det ideelle og universelles fravær	113
5.2 Ideer om den frie norske avvikerer	114
5.3 Bie, Bolle og Bob Darnton	115
5.4 Den reproduertes rett	117
Litteratur:	119
Primærlitteratur:	119
Sekundærlitteratur	121

Kapittel 1

Avhandlingens emne og grep

Mine tanker ere: at, enskiønt,
en uindskrenket Skrive-frihed er ey just saa tienelig,
saa skader det dog ikke, at der skrives meget.¹

1.1 Problemstilling og innfallsvinkel

Sent i januar 1771 ble et uvanlig skrift gjort klart for salg hos boktrykker Johan Rudolph Thiele i Peder Huitfeldts stræde i Københavns. En ung mann fra Trondhjem hadde avlevert en publikasjon som skulle felle dom over alle andre utgivelser på kongsbyens «skueplads». Skriftet skulle komme ut én gang i måneden. Det skulle være på vers og rim, og etter sin månedlige rettergang over alle sine skrivende kollegaers anstrengelser, ville forfatteren legge ved en kort, moralsk fabel.

Nordmannen som sto bak het Jacob Christian Bie (1738-1804) og utgivelsen bar tittelen *Den poetiske Gartnerkniv, at beskjære Trykke og skrive-frihedens frugter med*. Eksemplaret de har på Nasjonalbiblioteket er en samling av fem bevarte nummer, som utkom fra januar til mai 1771. (de samme fem nummerne utgjør også eksemplaret de har på Det Kongelige Danske Bibliotek i København som nå er digitalisert). Forsiden til januar-utgaven oppgir kun hvem teksten er skrevet for, nemlig «det smukke kjøen», men ikke hvem den er skrevet av. I den bevarte utgaven har Bies navn blitt skisset opp med blyant av en arkivar på et mye senere tidspunkt. Boktrykker J. R. Thieles navn er med, men ikke Bies. Han har altså valgt å holde sitt eget tilbake. Anonyme utgivelser av skrifter var ikke noe nytt, men de hadde fått et nytt politisk potensiale bare måneder før, da den kongelige livlege Johan Friedrich Struensee, i kongens sted, opphevet *imprimaturen*, ordningen for forhåndssensur av alle trykte skrifter. Lempingen av *imprimaturen* trådte i kraft ved et kongelig reskript av 14. September 1770, men ble raskt forsøkt korrigert, og overlevde ikke særlig lenger enn til Struensees avsettelse og snarlige henrettelse i februar 1772. I reskriptet som kom 14. september stod det blant annet at:

¹ Bie i *Novitianus* 4, 6. juni 1765, s. 29-30. Gjengitt i Horstbøll, «Jakob Christian Bie og skrivefriheten 1765-1774». 162

[...]En uindskrænket frihet for bogtrykkerierne saaledes: at ingen efterdags skal være pligtig og forbunden til at lade sine bøger og skrivter, der han vil overgive til trykken, underkaste den hidtil anordnede censur og approbation[...].²

Dette korte blaffet av frihet blir i ettertiden referert til som «Trykkefrihetsperioden», og danskene og nordmennene benyttet seg ivrig av den nyvunne åpenheten. De ytret seg på nye og kreative måter vi ikke tidligere finner make til i den dansk-norske sammenheng. Struensee var selv en mann av opplysningstiden og hadde, allerede før han kom til København gitt ut (og fått sensurert) en rekke tekster i sitt eget tidsskrift. Hans radikale lovendring ledet til en eksplosjon i antall trykte skrifter og ble i samtiden oppfattet som smittetoppen i en «skrivesyge». Aller mest vekst hadde pamflett-formatet, eller korte tekster på fem til 48 sider som lett lot seg distribuere og leses opp offentlig. Pamfletten viste seg å være skreddersydd for å gi denne periodens litteratur bein å gå på. De skulle være aktuelle, polemiske og korte. De kunne trykkes opp raskere, og nå ut til flere lesere enn bøker kunne, i tillegg hadde de heller ingen fast sjanger de måtte følge.³ Det er ikke så mange av disse som er blitt behandlet inngående i norsk historieskriving. Jeg tror imidlertid at om ikke pamflettene blir tatt på alvor, risikerer man å gå glipp av et litterært segment som i sin midlertidighet kan informere det bestående bildet av hvordan norsk offentlighet kan ha sett ut, virket, og utviklet seg på 1700-tallet. Denne oppgaven blir med dette et bidrag til norsk offentlighetshistorie.

I det følgende vil jeg gjøre rede for rammeverket for oppgaven, teoretisk, metodisk og empirisk. Først er det nødvendig å avklare noen sentrale teoretiske begreper som *offentlighet*, *kontekster*, *intervensjoner*, *publikum* og *prosjekter*, samt metodene analysene er bygget på. Dette velger jeg å gjøre ganske grundig her i innledningskapittelet, for å gi de litterære nedslagene ryddigere gjennomganger. Til sist vil jeg si noe om hvordan oppgaven er kildemessig avgrenset og disponert.

Materialet, et utvalg tekster av J. C. Bie, har i stor grad blitt til som umiddelbare innspill i pågående debatter eller som samtidige oppdateringer av aktualiteter. Det er altså noe umiddelbart i ytringene som gjør det mer hensiktsmessig å lese de som replikker i et større skuespill, enn å studere de som litterære verk i kraft av seg selv. Jeg finner derfor Emil Johnsens tilnærming til historikeren Niels Ditlev Riegels (1755–1802) forfatterskap, i sin phd-avhandling fra 2020, nyttig. Jeg følger Johnsen når han som et alternativ til å gå inn i idehistorisk begrepshistorie, eller bokhistorisk kanonisering,

² Horstbøll, «The politics of publishing: Freedom of the press in Denmark, 1770 - 1773», 156

³ Berge, «Teksten». 60

undersøker ytringer som «deler av mer dynamiske synkrone felter, bestående av ulike historiske produkter, produsert av ulike historiske aktører til ulike tider, med ulike prosjekter og som del av ulike konfliktfelter».⁴ Dermed kan en samtids offentlighet og diskusjoner fremtre som en mer relevant kontekst enn mer diakrone tradisjoner. Offentlighetens utvikling blir dermed forsøkt belyst gjennom å se på Bie som et prisme for forfatterrollens forhandling med sin ytringskultur over en kort, men begivenhetsrik periode.

Bie kom til København i 1765 og bemerket seg raskt som forfatter ved det Berlingske trykkeri. I oppløpet mot denne oppgavens første nedslag, hadde han blant annet rukket å gi ut et eget tidsskrift med navn *Novitanius* (1765), samt publisere sine omstridte *Originale danske Moralske Fabler; i bunden Stiil* (1767).⁵ I sitt første møte med loven ble en av disse fablene dømt lovstridig etter publikasjon og konfiskert. Bie flyktet fra straffen, men returnerte benådet til hovedstaden i tide før Struensee slapp forfatterne løs. Relevansen av et slikt eksplosivt og mangefasettert forfatterskap som Bies, har lenge vært redusert til én enkelt tredelt pamflett fra 1770, populært kalt *De trende anmærkninger*. Denne oppgaven vil, med tre nedslag, forsøke så veve denne definerende pamfletten inn sammen med noen av hans andre utgivelser, og forsøke å sette hans forfatterskap inn i en større sammenheng. I *Philopatreasdebatten* som fulgte hans *trende Anmærkninger*, som idag bærer hans pseudonyms navn, kommer trønderens lek med, og manipulering av offentlighet klarest til uttrykk. I *Den poetiske Nouvellist*, som kom før, og *Den poetiske Gartnerkniv*, som kom samtidig og senere, kan man se hvordan hans stemmebruk og forfatterrolle forandrer seg. Mer enn kanon-verdig litterær kvalitet, så er det hans navigasjon av ytringskulturen som denne undersøkelsen retter oppmerksomheten mot. De neste kapitlene vil kronologisk gå gjennom de tre nevnte tekstenes litterære prosjekter. Tekstene er valgt ut for å vise tre av forfatterens forsøk på å nærme seg offentligheten på en rasjonell, men original og tilpasningsdyktig måte. Undersøkelsen tar mål av seg å vise hvordan Bie benyttet seg av tre ulike forfatterroller, i tre ulike sjangere, i tre ulike kontekster. Håpet er å bedre forstå datidens menneskers forhold til sin samtidige offentlighet gjennom å sammenlikne disse kontekstenes ytringskultur og slik spore hvordan lovverk og ytringer, makt og kritikk, var i kontinuerlig forhandling.

⁴ Johnsen, *I Klios Forgård*. 11

⁵ I den sjette fabelen "Om Bæveren", harselerte Bie med en skandale hvor lensgreve Danneskiold hadde kidnappet en kjent skuespillerinne og holdt henne fanget i sitt palè i Norgesgate. Etter at hennes far og andre klaget tilstrekkelig, så kongen seg nødt til å få en slutt på det hele. Skuespillerinnen ble løslatt, og Grev Danneskiold ilagt bøter og forvist til sitt gods i Norge. I fabelen tar Bie et slags oppgjør med de regjerende makter. Bæveren, eller Danneskiold, plukket ifølge fabelen bare en blomst som var ment å plukkes. Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 83

Som jeg vil vise opererte Bie i *Den Poetiske Nouvellist* (1768) som en ansatt, navngitt nyhetspoet for tidens største utgiver, Adresse Contoret. Under *Philopatreasdebatten* (1770-1771) tre år senere gikk han i krigen som pamflettist med sine polemiske pseudonymer hvor *Philopatreas Trende Anmærkninger* ble startskuddet, og i det tredje om *Gartneren* (1771) gikk hans nouvellistiske håndverk og hans maskespill opp i en høyere enhet, hvori han kommenterer sine egne og andres utgivelser uten å sette noe annet navn på tittelbladet enn trykkerens. Intervensjonene har så ulike forutsetninger og uttrykk at jeg har valgt å sjalte de ut i tre ulike litterære prosjekter, henholdsvis *Nouvellistens* –, *Philopatreas* –, og *Gartnerens prosjekt*. De deler allikevel alle opphavsmannens ønske om å virke som fri forfatter, og hans behov for å overleve på sine skriverier, og det er denne forankringen i verden utenfor tekstene som legger føringer for denne oppgavens interessefelt, den trykte offentligheten.

De tre tekstene jeg undersøker kan alle falle inn under betegnelsen. I likhet med Johnsen setter for eksempel nordisten Kjell Lars Berge, spørsmålsteget ved nytten i å studere sjangere og snakker om hvordan ideen om sjangere er en «ad hoc løsning for å skape et visst monn av kontinuitet og sammenheng i en historie som ellers bare eksisterer i punkter».⁶ Sjangerbegrepet er med andre ord fanget mellom det tidløse og det øyeblikksbestemte og kontekstuelle. Mellom diakroni og synkroni. Materialet og målet for min undersøkelse fordrer at jeg gir de sistnevnte forrang og ikke går for dypt inn i diskusjoner rundt pamflettenes, sjangrenes eller forfatterens fulle tilblivelse eller utvikling.

Selv om denne oppgaven vil følge Bies forfatterskap over tid, er det ikke det biografiske narrative som er viktig her, men snarere de forskjellige sammenhengene de forskjellige tekstene ble publisert inn i. Mennesket Bie er ikke studieobjektet, det er hans litterære prosjekt som skal opp i lyset. Om en annen av Bies pamfletter, en spådom fra en 145 år gammel mann⁷, sier Berge at «I ettertid er det for eksempel ikke helt lett å vite om vi skal lese den norske pamflettskribenten J. C. Bies religiøst pregende spådomspamflett som en parodi eller som en oppriktig politisk anvendelse av visjonssjangrenes utsigelseskraft- nettopp fordi vi vet så lite om Bie og om situasjonskonteksten for teksten hans»⁸ Tekstene som undersøkes er altså allerede mer eller mindre kjente og tilgjengelige for historikerne. Situasjonskonteksten fremstår visstnok fortsatt noe uklar, så min inngang min til

⁶ Berge, «Teksten». 202

⁷ Bie, *Den 145 Aars gamle norske Bondes *** Spaadomme om forunderlige Tildragelser som skal ske; og Apocryphiske Tanker om høie Hemmeligheder.* – 169*. 1771.

⁸ Berge, «Teksten». 255

Bies prosjekt blir derfor å nøste opp i de skribentroller Bie spilte ut i de forskjellige utgivelsene, og hvilke forestillinger han hadde om sitt virke. For på denne måten å bedre forstå hvordan tekstene fungerte som innspill i gitte trykte offentligheter mellom januar 1767 og mai 1771. Spørsmålet denne oppgaven stiller blir derfor;

Hva kan Jacob Christian Bies forfattervirke belyse om ytringskulturen i Trykkefrihetsperiodens trykte offentlighet?

Hvilke litterære normer og konvensjoner måtte forfattere forholde seg til før lovendringen, og på hvilke måter kom Bies navigering i dette landskapet til uttrykk i *Den Poetiske Nouvellist*? Hvordan formet reskriptet forholdet mellom skribent og publikum, og hvordan navigerte Bie den store og varierte mottakelsen hans *Philopatreas trende Anmærkninger* fikk? Hva slags litterære møter muliggjorde den nye lovgivningen, og hvordan kan *Den Poetiske Gartnerkniv* fungere som en indeks over den nyutsprungne offentlige samtalen?

På jakt etter måter å gjøre ytringene sammenliknbare på, har jeg gått ut fra Quentin Skinners grunnleggende premiss om at historiske tekster må undersøkes som *komplekse talehandlinger*, snarere enn bidrag til en autoritativ «kanon».⁹ På samme vis kan mindre kanoniserte verk som Bies pamfletter også undersøkes med disse brillene. Skinner og andre i det som refereres til som Cambridge-skolen, bragte på 1970-tallet inn en ny kontekstualiserende tilnærming som vektla hvilke sammenhenger teksten grep inn i, for ved å stille tekster man studerer opp mot andre samtidige tekster gjør man sammenhengene til noe studerbart, «en debattsituasjon eller et engasjement».¹⁰ Pamfletteksplosjonen i 1770 var en av de første litterære øyeblikkene hvor den offentlige samtalen i dansk-norsk offentlighet fikk satt sine grenser på prøve. Mange av tekstene jeg er innom i denne oppgaven har en form som tiltaler andre aktører direkte eller på andre måter maner til tilsvar. Disse tekstene blir nærmest uforståelige om man ikke har tilgang til tegnene og kodene de benyttet seg av, og hvis man anser skribentene som aktører i et ideologisk felt, ligger mye av arbeidet i å forsøke å spore *tekstens* intensjon. Skinner anerkjenner en grense for hva som kan påstås om fortidige aktørers intensjoner, men at det er mulig å definere en essensiell avgrensning av

⁹«I stedet for å betrakte politisk filosofi som en stabil og statisk kanon av tekster, høyt hevet over historien, ville jeg se på tekstene som intervensjoner i debatter. Er vi ikke i stand til å finne ut hva debattene dreide seg om, har vi heller ikke noen mulighet til å forstå tekstene som inngikk, som intervenerte i dem. Skinner, «Staten, genealogien og historien». 60

¹⁰ Johnsen, *I Klios forgård*. 11

levedyktige moralske antakelser og politiske standpunkter.¹¹ I jakten på fortidige forfatteres intensjoner kan en fallgrube være å la konteksten feilaktig bli behandlet som det sentrale eller avgjørende, mens de heller må utforskes som ultimate rammeverk som kan hjelpe oss å forstå hva som til enhver tid kan anslås å ha vært konvensjonelt rimelig at forfatterne kan ha forsøkt å kommunisere.¹² Med dette til grunn blir målet å «rekonstruere mulige intensjoner og siktemål med tekstene som var spesifikke for den historiske situasjonen de ble til innenfor»¹³ I praksis innebærer dette at jeg vil forsøke å knytte Bies offentlige ytringer til den umiddelbare sammenhengen de ble til i, som innslag i det nyutsprungne offentlige debattrommet pamflettene delvis selv åpnet opp, og gradvis okkuperte under Trykkefrihetsperioden. Tesen er at Bies tekster kan leses som intervensjoner i debatter og konfliktfelter, som samtidig beveget/endret betingelsene i ytringskulturen.

1.2 At tage det gode med det onde

1.2.1 Det Smagende Selskabs kanon

Fra antikken til idag har man gjort seg tanker rundt hva det hva som skjer med mennesker som får agere fritt uten å kunne navngis eller gjenkjennes i ettertid. Allerede i *Republikken* forteller Platons bror, Glaucon, historien om Gydes. Historien tar opp spørsmål rundt om vi oppfører oss «godt» fordi vi er gode mennesker eller fordi vi simpelthen er redde for reaksjonene fra samfunnet rundt oss. I historien kommer en gjeter over en ring som kan gjøre han usynlig. Unntatt fra dom og straff setter gjeteren ut på en reise han ikke hadde kunnet foretatt åpent og ute i dagen. Underveis klarer han å forføre dronningen, drepe kongen, for å til sist stjele hele kongeriket. Platon konkluderer med at mennesker kun handler rettferdig når vi ikke trygt kan handle i fullstendig egeninteresse. Anonymitet utgjør altså, allerede hos Platon, en grunnleggende forskjell i menneskelig samhandling.¹⁴

I København i 1770 var det mennesker som så at fraværet av forhåndssensur forandret ytringene som begynte å strømme ut fra trykkeriene. Samleren Bolle Willum Luxdorph var embedsmann i sensurverket, og er grunnen til at vi i det hele tatt har tilgang på, og kan studere disse ytringene idag. Privat var han også latindikter, en ivrig samler av alt fra mynter til sjeldne bøker, og han tok

¹¹ Skinner, "Meaning and Understanding in the History of Ideas". 52

¹²Ibid. 49

¹³ Johnsen, *I Klios forgård*. 11

¹⁴ Burkell, «Anonymity in Behavioural Research: Not Being Unnamed, But Being Unknown». 191

på eget initiativ vare på over 900 skrifter fra perioden som han tilskrev at skyldte trykkefriheten sin eksistens.¹⁵ Det er fra hans private samling det er mulig å få et innblikk i hva som beveget seg av utprøvende ideer og uttrykksformer i perioden. Henrik Horstbøll understreker i sin gjennomgang av samlingen, at Bolle på ingen måte var en tilhenger av Trykkefriheten, hovedsakelig i tråd med andre lærde som forbannet det de så på som tapet av kvalitetssikring.¹⁶

Halvannet århundre senere kan man fortsatt finne liknende holdninger i historikeren Edvard Holms smakstunge vurderinger av Bie og de andre nye pennene. Den økte tekstproduksjonen omtaler Holm som en «Autorsyge» som han finner både umoden og smakløs, men han skriver dog tilgivende og raust nok, at skriftene på tross av dette kvalitetsfallet «[...] fortjener ingeniende som Helhed at smides i Makulaturkassen».¹⁷ I 2014, omtrent hundre år etter Holm igjen, kom Øystein Rians drøyt 700-siders bok *Sensuren i Danmark-Norge - Vilkårene for offentlige ytringer 1536-1814* ut. Boken er imponerende i sitt tilfang av kilder og grundige historiske gjennomgang, men han skjærer raskt gjennom Trykkefriheten på sin vei gjennom århundrene med regulerte offentlige utvekslinger. Denne oppgaven ønsker å sette spørsmålstegn ved noen konklusjoner som trekkes ut, og det historiesyn som preger undersøkelsens behandling av periodens forfattere. I denne store boken fra 2014 går Rian langt i å avskrive hele Trykkefrihetsperioden som tannløs, uten ringvirkninger, og raskt glemt. Han sier for eksempel at den knapt var synlig i avisene, en observasjon som hjelper hans overgripende fortelling om en føyelig befolkning fra reformasjon til grunnlov, og videre inn i nyere tid under ensrettende rikskringkasting hvor Arbeiderpartiet fungerer som et «tippoldebarn av eneveldet».¹⁸ Han uttaler også selv i innledningen at han hovedsakelig forsøker å kartlegge de regjerende maktens reaksjoner på, og tilnærminger til, ytringer i offentligheten. Under en presentasjon av boken på Haugar kultursenter i Tønsberg, kommer det frem at han selv ønsket å kalle den «Ensrettingen av det norske folk»¹⁹, men at forleggeren rådet ham fra det. Han klargjør også at "Tidsskriftene blir her behandlet mer summarisk, inspirert av myndighetenes mindre bekymring for innholdet i dem enn det som sto i avisene."²⁰ Rians fortelling lar altså lovverket være det fundamentale, og historien om nordmenn og danskers trykkefrihet bærer preg av dette premisset. Historien som fortelles er utfyllende og gjør det den setter seg fore.

¹⁵ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 40

¹⁶ Ibid. 16

¹⁷ Holm, *Nogle Hovedtræf af Trykkefrihedstidens Historie 1770-1773*. 1885. 35. Sitert av Horstbøll, «Bolle Willum Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773». 373

¹⁸ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 640

¹⁹ Universitetet i Sørøst-Norge-Universitetsbiblioteket, Youtube-video «Ensrettingen i det norske folk som følge av reformasjon og dansketid»

²⁰ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 17

Rian begynner sin undersøkelse av statlig kontroll med å trekke frem at helt siden reformasjonen hadde kongen i Danmark innført et lovverk som la strenge rammer for hva som kunne publiseres og ytres, hovedsakelig med hensyn til kirken, kongen, og regjeringens menn. Ifølge Rian skilte det dansk-norske, ensrettede, overvåkede, og selvsensurerende trykkeklimate seg på mange måter fra andre kongeriker i Europa. Dette sporer han delvis til den smale trosfriheten og fraværet av religiøs pluralisme her nord.²¹ I Frankrike, Tyskland, Storbritannia, og Nederland så man alle steder store innslag av ulovlige bøker, tidsskrifter, smuglerruter, og hemmelige nettverk som fungerte som en motvekt til det Jurgen Habermas har beskrevet som den *representative* offentligheten. Kort fortalt styresmaktens ide om en kuratert offentlighet, hvis oppgave var å vise frem makthavernes fortrefelighet. Forfatterne holdt seg i all hovedsak på matta, og ble ifølge Rian «sosialisert inn i embetshierarkiets underdanighetskultur og under inntrykk av myndighetenes føringer»²² På samme tid rapporterte myndighetene offentlig om hva som foregikk i riket. Dette skulle gjøres på en måte som tjente statsmakten, og undersåttene skulle dermed forsikres om at de var i gode hender.²³ På grunn av det strenge sensurregimet før Struensees tid hadde det eneste stedet man lovlig kunne ytre klager vært gjennom *supplikkinstitusjonen*. Vel ansette menn kunne skrive brev til kongen, som de ofte selv kunne måtte bringe til København. Før Struensee var man altså i ferd med å gå fra en offentlighet hvor kun kongen og hans sensorer skulle se og høre hva undersåttene var misfornøyde med. En av disse sensorene var som sagt samleren Luxdorff, han var i godt selskap og hans generelle avskrivelse var den gjengse «innenfor»-posisjon. Ludvig Holberg oppsummerte tidlig på 1700-tallet dette synet med sin kritikk av «politisk kannestøperi»²⁴ i et skuespill hvor små, ulærde hjerner forsøker å tenke store tanker om de store saker. Det var altså en sterk motvilje mot at alle med et flyktig innfall og en blank side skulle få lov til å ytre seg. I tillegg til den gode smaks avvisning var det ikke bare uttrykksbehovet til «vanlige folk» som skulle begrenses, men også tilgangen på inntrykk. For tilførselen av nye impulser skulle være forbeholdt lærde menn for at ikke farlige ideer skulle komme på avveie. En overensstemmelse blant de innvidde var at man måtte melde inn fremmede bøker man hadde, og love å ikke låne de bort til *u-bekjende*. Og ihvertfall ikke til folk som lett kunne forføres av slike ideer, som studenter og ulærde. Det legges altså opp til at en elite skulle få produsere og eksponeres for de nye ideer, mens de utenfor disse kretsene kun skulle få servert de enfoldige ideene eliten anså tilgjengelige for dem.²⁵ Denne oppgaven forsøker

²¹ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. behandles i kapittel 2, 9 og 11

²² Ibid. 263

²³ Krefting, m.fl. *En pokkers skrivesyge*. 46

²⁴ Ibid. 68

²⁵ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 176

imidlertid å vise hvordan denne stabile formen for offentlighet var i bevegelse, for på tross av eneveldets reguleringer, ble det produsert tekster – og de ble lest.

Sensuren i Danmark-Norge feller en ny type smaksdom over Trykkefriheten, men i motsetning til hos Holm, er ikke forfatterne radikale nok.²⁶ Bokens undersøkelse finner ingenting i Luxdorfs arkiv av noen tilstrekkelig samfunnsomveltende eller nytenkende art og strener raskt videre. Det etterlyses en evne til systemkritikk, med en påstand om at hvis nordmenn hadde klager, så gjaldt de i beste fall korrupte statlige tjenere eller andre lokale forhold.²⁷

Denne oppgaven vil forsøke å vise at det var mer nyansert enn som så. I samtiden skal for eksempel en av pamflettistene ha omtalt perioden som «pressens gyldne alder»²⁸. Jeg vil her spille inn den amerikanske bokhistorikeren Robert Darnton som har en forkjærlighet for godt lest undergrunns litteratur. For han virker det mest hensiktsmessig å stille seg spørsmålet "hva leste folk?». Han sier det kan være fristende å gape over for mye i en undersøkelse av i hvilken grad meninger og ideer påvirket historiske hendelser. Darnton beskriver litteraturhistorie som en bedragerk konstruksjon, puslet sammen over tid, tilpasset her, forlenget der, tynnslitt og overlappende om hverandre, og gjennomsyret av anakronismer. Hans poeng er at måten vi idag systematiserer litteraturen ikke automatisk gjør oss i stand til å gjenskape litterære samtidige opplevelser.²⁹ Et nærmere blikk på mindre, men populære utgivelser kan på denne måten hjelpe å fargelegge nye deler av den norske offentlighetshistoriens større lerret.

Bie alene fremmet for eksempel ideer om ekspropriering av de rikes eiendommer og makroøkonomiske forhold. Han kastet ut kritikk om geistligheten, religionen som intellektuelt hvileskjær, og om rettssystemets fundamentale urettferdighet. Han tematiserte også nymoderne slaveri og verneplikt. Han ga kongen direktiver og ansvarliggjorde ham som statstjener overfor sin befolkning. Og kanskje aller viktigst – Han ble lest. Hvorfor det er vanskelig å gripe nøyaktig hvor han sto i de enkelte saker blir tydeligere i gjennomgangen av hans flerstemte og selvmotsigende praksis, men han må sies å ha vært vellykket i sitt hyppigst uttalte mål — å skape debatt og å sette

²⁶ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 28. Rian parafraiserer bl.a. Holms avskrivelse av pamflettforfatterne. De hadde visstnok en sann mani for å skrive under pseudonym. «De klaget over alt mulig, det spilte ingen rolle om klagene var sannferdige, og flere av forfatterne må ha vært gale, mange skrifter var sjusket og kjedelige, latterlig høytidelige, skapaktige og dunkle, verst av alt, usedelige og gemene. Det er ikke uten grunn at det alltid seinere har blitt felt strenge dommer over den tids litteratur, skriver Holm»

²⁷ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 263. Rian sier at klar kritikk av styringsforhold hentet «sitt stoff fra andre land»

²⁸ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 29

²⁹ Darnton, *Forbidden Best-sellers of Pre-Revolutionary France*. xvii

valseverkene i Københavns trykkepresser i rotasjon. Han strener innom dette poenget i alle oppgavens skrifter og han virker overbevist om at det sentrale for han er at det skrives, siden dette fører til at det trykkes og deretter selges flere skrifter. Allerede i 1765, I sitt første tidsskrift *Novitanius*, skrev han som delvis sitert innledningsvis,

[...]en uindskrenket Skrive-frihed er ey just saa tienelig, saa skader det dog ikke, at der skrives meget. NB. naar det er i tilladelige Materier. Er ikke alt det der skrives saa vigtigt og fornuftigt, det ernærer dog Bogtrykkere, beriger Boghandlere og tiener Urtekremmere, og det som endda mere er, foranlediger andre til at censurere det.³⁰

Sensuren i Danmark-Norge setter spørsmålstegn ved den historiegrafiske tradisjonen fra Ludvig Daae (1834-1910) som påstår at flygebladene i Norge under Trykkefriheten ble fylt opp av «norskpatriotiske ytringer med brodd mot Regjeringen».³¹ Kjell Lars Berge har også sett på Trykkefrihetens nye mediehverdag. Berge har et litt annet fokus enn Daaes patriotisme. Han beskriver i stedet Trykkefrihetsperioden som anarkistisk både i form og innhold, og trekker for eksempel frem skriftet *Samtale imellem Einar Jermonson og Reiar Randulvsøn paa Opland i Aggerhuus-stift i Norge*, trykt i København i 1771, som det første eksempel på norsk dialekt brukt i en seriøs sammenheng.³² Nye rammer skapte, i dette tilfellet, nytt innhold. Og selv i fraværet av teologisk begrunnet religionskritikk så er det en synlig, dog famlende, vilje til å skape og delta i nye offentlige ordskifter. Mellom samtaler om risengrøt, skobørsters gravferder og hyrders psykedeliske hulevandring, så vokste det frem et klima for friere tale, spissere penner, og nye mottakere.

Struensee rotet altså rundt i det bestående lovverket og virvlet opp nye betingelser, aktører, medier, og lesere. Edvard Holm skal ha anklaget Struensee for å ha «forpurret en lovende utvikling» av en forsiktig og lojal litteratur som Holm skal ha sympatisert med. Holm har også sagt om Bie at han «kun var et sørgelig Exemplar af en Forfatterpersonlighed».³³ Heldigvis hadde han flere forfatterpersonligheter å stille med. For Bie var, etter alle mål, en av de mest fremtredende av denne unntakstilstandens aktører. Mitt utgangspunkt er at om vi justerer og skalerer forventningene om oppbrudd og offentlig debatt fra store, europeiske forhold til de betydelig mindre norske og danske, så indikerer fremveksten av en figur som Bie, med sitt tilfang av avvikende og fri tale, et skifte i ytringskulturen, og er i effekt av det verdt nærmere undersøkelse. For å være litt banal; vi har ingen

³⁰ Bie, *Novitanius* 4, 6. juni 1765. 29-30. i Horstbøll, «Autor, nouvellist og pamflettist». 169

³¹ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 311

³² Berge, Å beskrive og forandre verden, en antologi tekster fra 1700-tallets dansk-norske tekstkultur, 33

³³ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 35

pyramider her nord, men vi har Borrehaugene. Det kan virke litt håpefullt av oss idag å skulle forvente å finne noe mer storslagent, gitt vår relative størrelse og posisjon.

På 250-årsdagen til Struensees reskript, nøyaktig to måneder før denne oppgaven var satt til å gå i trykken, ble prosjektet *Grov konfækt, Tre vilde år med trykkefrihed -1770-1773* utgitt, ledet av de danske historikerne Henrik Horstbøll, Ulrik Langen og Frederik Stjernfelt. Denne grundige gjennomgangen av tekster, aktører og debatter gir et oppdatert innblikk i perioden som helhet, og i tillegg til dette massive dobbeltbindet, publiserte Det Kongelige Bibliotek i København en digitalisert (og søkbar) versjon av hele Luxdorps private samling på sine nettsider. Denne samlede danske fronten viste til mange av mine opprinnelige funn, men heldigvis fikk jeg et utkast i hende tidsnok slik at denne oppgaven kunne gå videre inn i Bies utgivelser og disse tekstenes spesifikke intervensjoner i sine sammenhenger.

1.2.2 Situasjons- og kulturkontekst

For å sette disse ytringenes møter med deres publikum inn i deres sammenhenger, vil jeg benytte meg av Kjell Lars Berges todeling av teksters utgivelsesøyeblikk, hans begrepspar *situasjonskontekst* og *kulturkontekst*. Helt innledende kan man si at det første av de to sikter på å avdekke teksters intervensjonelle intensjon, mens det andre forsøker å kartlegge rammene som tekster må forholde seg til ute i offentligheten. En måte å kontekstualisere Bies prosjekt i offentligheten på, er å kartlegge hvordan dette begrepsparet rammer inn de ulike utgivelsene hans. Om man bedre forstår hans plass i tidens diktning og debatt, kan man få en bedre forståelse av denne offentlighetens virkemåter, henvendelsesformer og retorikk.³⁴ Forestillingene om hva en forfatter burde være, og skulle gjøre, koblet sammen med hva en tekst burde, kunne og fikk lov til å gjøre, burde gi et godt bilde på hva denne ytringen *ville*.

Begrepene situasjonskontekst og kulturkontekst forsøker å analysere intervensjonene med den fysiske verdens forutsetninger for offentlighet i sentrum. Situasjonskonteksten beskriver Berge som den spesielle situasjonen som ytringen opprinnelig er blitt til i. Han sier også at «Ytringen er et forsøk på å handle i forhold til en spesiell institusjon, og på den måten endre den».³⁵ Det er altså et fokus på at forfatteren aktivt griper inn i sin samtid og reagerer på et aktuelt fenomen (eller svarer

³⁴ Johnsen, *I Klios forgård*. 28. Parafasert formulering brukt av Johnsen om sin tilnærming til Ditlev Riegels forfattervirke.

³⁵ Berge, «Teksten». 42

på en annens intervensjon). Disse mekanismene blir gjennomgått senere med utgangspunkt i teorier om talehandlingers intensjonalitet og utenforspråklige kraft.

Kulturkonteksten beskrives mer som forutsigbarheten i offentlige utvekslinger, og legger vekt på forskjellige tiders ulike forventninger til de ulike aktørers bidrag, lesninger og kanaler. Berge sier at tekster i perioden ble skrevet inn i en særskilt samfunnsinstitusjon man på 1700-tallet «var i ferd med å begynne å kalle offentlighet».³⁶ Ytringer ble tilgjengelige for et «publikum» og levert av en skribent eller «forfatter». Rammene for disse kategoriene var mindre etablerte enn idag, men det er likefullt forutsigbarheten i denne utvekslingen Berge kaller kulturkonteksten.³⁷

Siden de to neste kapitlene i denne oppgaven er ment å gi fast grunn for det siste, og tidsspennet som undersøkes er så kort som det er, så vil mye av de bredere strøkene av kulturkonteksten bli malt opp i de to neste kapitlene, dermed kan det siste få rom til å dypere utforske intervensjonen som bevegelse oppå denne lagte grunnen.³⁸ Berges todeling av sammenhengen en tekst blir skapt inn i, er for meg en hensiktsmessig måte å se hvordan disse bevegelsene (situasjon) og disse forventningene (kultur) var i forhandling før og etter 14. september 1770. Det blir på denne måten mulig å se på hva tekstene ønsket å gjøre, det være seg godt eller ondt, og uavhengig av om de var dårlig skrevet, eller om de ble godt mottatt.

Som sagt har deler av Bies forfatterskap vært kjent og blitt behandlet før. I boken *Tekst og historie – Å lese tekster historisk*, tar Kjell Lars Berge for seg en av Bies pamfletter fra 1771, *Den 145 Aars gamle norske Bondes Spaadomme om forunderlige Tildragelser som skal ske; og Apocryphiske Tanker om høie Hemmeligheder*. Berge har i antologien *Å beskrive og forandre verden*, trukket frem fire prosesser som godt beskriver bevegelsene i rammeverkene for den trykte offentligheten i perioden som dekker Bies forfatterskap.³⁹ Kort fortalt innebærer disse at, for det første kommer det et tilfang av nye temaer, for det andre løsriver skribentene seg fra patronenes umyndiggjøring, for det tredje ble kongen som modelleser byttet ut med ideen om et *publikum*, og for det fjerde begynte man arbeidet med å kvalifisere tekstnormene for å kunne føre en forutsigbar tekstbasert

³⁶ Berge, «Teksten». 42

³⁷ Ibid. 42

³⁸ Med bevegelse her så forsøker jeg å tilkjennegi endringer, trender og tendenser i de trykte ytringenes landskap, og ikke de aktørene som står bak eller mer klassiske «folkelige bevegelser».

³⁹ En tekstsamling hvori *Philopatreias Trende Anmærkninger* er gjengitt i sin helhet i oppdatert font og sideoppsett. (Boken er å finne digitalt på nb.no, som gjør at Bie, før den nylige digitaliseringen av Luxdorps samling, lenge var mer tilgjengelig enn mange av sine samtidige, og på denne måten vist større evne til *overlevelse*.)

samhandling i kulturen. Disse er alle fire uttrykk for en offentlighet i endring, og i den anledning vil jeg ta «det gode med det onde» og forsøke se på hva disse fomlete og utprøvende tekstene forsøkte å få til i en offentlighet i endring.

1.3 Kongen, Borgeren og Embetsmannen - og Sosiologen

Habermas er viktig, men Habermas tok feil. Dette mantraet repeteres i tilnærmet alle behandlinger av opplysningstidens offentligheter, også den norske. Jeg vil derfor i det neste trekke frem de innvendinger mot Habermas som jeg finner mest relevante for denne oppgaven, og gjennom disse igjen tegne opp et rammeverk for bevegelsene som unektelig fant sted i helstatens ytringskultur på 1700-tallet.

1.3.1 En offentlighet i endring

Som sagt var 1700-tallets tekst- og ytringskultur, også i Danmark-Norge, i konstant endring. Ideen om, og studiet av, Offentligheten som potensiell samfunnsrett, anses å ha oppstått på 1700-tallet, og den mest innflytelsesrike teksten innenfor disse studiene må sies å være Jurgen Habermas' bok *Borgerlig Offentlighet - dens fremvekst og forfall - henimot en teori om det borgerlige samfunn* fra 1962. Hans metode baserer seg på å utvikle idealtypen borgerlig offentlighet ut fra de historiske kontekster i den engelske, franske og tyske utvikling i det 18. Og tidlige 19. århundre.⁴⁰ Hans modeller har dog vist seg vanskelige å observere, og vanskeligere å benytte seg av i sin idealtypiske form. Habermas verk fungerer for mange som en teoretisk utgangsposisjon, hvor man ofte i norsk sammenheng, tar avstand fra idealtypene, men anerkjenner i stor grad bevegelsen vekk fra en kongelig styrt, vertikal *representativ* offentlig samtale, mot en mer horisontalt diskuterende offentlighet i større grad i dialog med seg selv. Habermas' representative og borgerlige idealtyper, har som utgangspunkt at offentligheten omhandler «den offentlige mening». Han kobler dette etymologisk til publiseringsevne som er knyttet til trykket materiale for et bredt publikum.

I det Habermas bemerket som en *representativ offentlighet* legitimerte makthaverne sin posisjon gjennom en monologisk representasjon og «ceremoniell og sproglig magtscenesættelse»⁴¹ I takt med et økende vareforbruk, vokste også forbruket av kultur og litteratur og etterhvert grodde det

⁴⁰ Habermas, *Borgerlig Offentlighet*, 9 sitert av Johnsen, *I Klis forgård*. 16

⁴¹ Horstbøll m.fl. *Grov konfækt*. 413

frem et rom mellom myndigheter og privatsfære hvor borgere kunne gi seg ut i samtaler og rasjonell kritikk rundt tingenes tilstand. Dette skiftet ble påbegynt mot slutten av 1600-tallet og med i Habermas sin modell ligger også etterspillet utover 1800 tallet med en økt kommersialisering som underminerte den rasjonelle og idealistiske samtalen og gled over i degenerert forbrukskultur.

I 1988 ble boken oversatt til engelsk og med dette kom det en romliggjøring av det tyske begrepet *Öffentlichkeit* som vi jo på norsk har en ekvivalent til i offentlighet. I den engelske oversettelsen ble dette erstattet med *the public sphere*, som i resepsjonen av boken ble tolket til å indikere at offentligheten finnes på utvalgte romlige plasser i verden. (som kaffehus, salonger, akademier o.l.). I stedet for å se på offentlighet som kommunikasjon muliggjort av nyvinninger som postvesen, trykkes teknologi og fremvoksende litterære markeder. Det hele blir straks mer grumsete å komplisert idet man løfter de offentlige samtalerne ut av kaffehusene og videre ut til mer varierte brukergrupper og deltakere. Dette utvidede fokuset, fra de lærde og intellektuelle til større befolkningsgrupper kan være med på å gi mer agens til tidens utøvere og med dette illustrere kompleksiteten som ligger i en offentlighets oppbygning.

Harold Mah tar, i sin artikkel «Phantasies of the Public Sphere Rethinking the Habermas of Historians» (2000), et skritt tilbake og hevder på sin side at en analyse av «the public sphere» må bygge på en anerkjennelse av at det offentlige rom kun eksisterer på et politisk, imaginært plan. Det er en fiksjon, som kun får kraft gjennom å opptre som virkelig, og dermed blir i stand til å utøve reell politisk makt. Men i effekt av å være en konstruksjon, ligger det et krav om at noen nødvendigvis må ha bygget den opp, konstruert den. Mahs poeng er at de som setter rammene for offentligheten, har først lyktes i å konstruere en vellykket oppsetning av en offentlighet, når de selv klarer å fremstå abstrakte, og dermed universelle.⁴² Denne selvfølgeligheten i offentlighetens (statlige konstituerte) stabile mekanismer ble satt på prøve og gjort synlige i perioden. Man ser så at strukturene rundt hvem som var avsendere, hva som ble skrevet, og hvem intenderte mottakere var, ble preget av de nye omveltningene.

1.3.2 Som staten spør, skal den få svar **-Moltke og økonomien**

Så hva kan ha satt igang denne utvidelsen av den offentlige samtalen i Danmark-Norge? Enevoldsmakten hadde i perioden et ønske om å skaffe til veie det Jakob Maliks kaller

⁴² Mah, «Phantasies of the Public Sphere». 168

styringsinformasjon, men de erfarte at de gamle kanaler ofte kom til kort i dette arbeidet. I 1735 skal kommerskollegiet ha kommet med en oppfordring til «alle og enhver som noe til det allmenne beste har å bidra med, å sende det til kollegiet»⁴³, og i 1743 ble det sendt ut 43 spørsmål til lokale embetsmenn for å kartlegge en økonomisk, topografisk beskrivelse av distriktene. Men regjeringens forsøk på å kommunisere med befolkningen gjennom den skjulte forvaltningen var, ifølge Maliks, mislykkede og at det utviklet seg en oppfatning i statsapparatet om å «bruke det offentlige roms kapasitet til kritisk refleksjon og spredning av nyttig informasjon, er kanskje ikke til å undres over».⁴⁴ Da særlig etter det begynte å feste seg en oppfatning om at offentlig debatt kunne være med på å kvalitetssikre den nye informasjonen «gjennom kritisk prøving av argumentasjonen i offentligheten»⁴⁵

Der Habermas graver frem en sterk todeling av offentligheten med makten på den ene siden og et kritisk borgerskap på den andre, må man i dansk-norsk sammenheng anerkjenne statens kompliserende rolle som kom til uttrykk gjennom embetsmennenes aktive offentlige tilstedeværelse. Felles for mange av historikerne på feltet er at de trekker inn overhoffmarskalk Adam Gottlieb Moltkes innbydelse til folket om å levere inn økonomiske skrifter i 1755, som noe unikt for utviklingen i vår kontekst. Det var i stor grad de offentlige embetsmenn, og ikke handelsborgerskapet, som takket ja til regjeringens invitasjonen om forslag til utbedringer i kongeriket.

Overhoffmarskalken sendte ut en bestilling til alle patrioter om å sende inn forslag til økonomiske forbedringer, «særlig innen landbruk, handel og manufakturvirksomhet»⁴⁶. Håkon Evju ser på denne innbydelsen som et klarsignal fra myndighetene om at nå var disse tidligere avlåste temaene åpne for diskusjon. De beste forslagene skulle så publiseres i tidsskriftet *Danmark og Norges økonomiske magasin*, under rektor ved Københavns universitet, Erik Pontoppidans redaksjonelle kontroll. Med denne utvidelsen av offentlighetens rekkevidde, ble også makten innlemmet som aktør, og dette fikk praktiske konsekvenser for de som ytret seg offentlig. *Danmark og Norges økonomiske magasin* var ifølge Eivind Tjønneland et uttrykk for en borgelig offentlighet, regissert ovenfra fullstendig på maktens betingelser. Han bruker Pontoppidans tidsskrift som et eksempel på hvordan Habermas' teorier som forfekter at «borgerne samler seg til et publikum for å utfordre og

⁴³ Maliks, «Tankens autonomi». 338

⁴⁴ Ibid. 338

⁴⁵ Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 357

⁴⁶ Ibid. 356

kritisere den rådende makten”, ikke beskriver den dansk-norske situasjonen.⁴⁷ Periodens sprikende forventninger til skribentene kunne derimot oppleves som forvirrende. For ikke bare skulle de henvende seg til kongen og de regjerende makter i sine utbedrende forslag, de var samtidig forventet å skrive for andre medborgere som til gjengjeld skulle «lese, kritisk vurdere og helst skulle svare på deres forslag»⁴⁸. Det var allikevel fortsatt de sentrale myndigheter som var ansett som modellmottaker, og Evju trekker opp en parallell til tidens måte å søke seg til et offentlig embete på.

Jakob Maliks har tilpasset Habermas’ modell ved å påpeke at overgangen fra representativ til borgerlig offentlighet var en prosess grunnleggende drevet av endringer i samfunnets eiendoms- og produksjonsformer. Han siterer Habermas når han sier at den nye dynamikken kjennetegnes av en konfrontasjon som finner sted i «de allmenne regler for samkvem i den fundamentalt privatiserte, men offentlig relevante sfære for varesamkvem og samfunnsnyttig arbeid»⁴⁹ Idealtypene passer allikevel ikke fullstendig med det offentlige ordskiftet vi utviklet her nord i perioden. Han peker også til embetsmennesenes stemmer som definerende for den større offentlige samtalen. Denne oppgaven vil blant annet vise hvordan disse statlige ansatte måtte balansere sine verv og sine meninger i den gryende offentligheten. For dette tar allikevel ingenting vekk fra utgangspunktet for Habermas tese om at et større skifte var på gang i offentlighetsstrukturen og – kulturen.

1.3.3 Supplikker og dekreter og deres adskilte sfærer.

- Hemmelighold som styringsprinsipp

Den dansk-norske utviklingen kan sees i lys av to motstridende ønsker hos makten. Eneveldet ønsket på den ene siden en opplysende og kritisk samtale til beste for landets økonomiske utvikling. På den andre siden var det samtidig viktig å ikke miste kontrollen som den representative dynamikken hadde ivaretatt. Det ble derfor hele tiden forsøkt å «unnta sentrale deler av kunnskapen som inngår i statens eget politiske beslutningsgrunnlag fra den samme kritiske diskusjonen».⁵⁰

Siden innførselen av eneveldet i 1660 hadde sensuren vært regjeringens viktigste redskap i sitt oppsyn med den representative offentligheten. Sensuren var en naturlig forlengelse av en eldre politisk tradisjon bygget på hemmelighold og kontroll av informasjon som sentralt prinsipp. Ellen

⁴⁷ Tjønneland, *Kritikk før 1814*. 17

⁴⁸ Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 358

⁴⁹ Habermas 2002, 26. Sitert av Maliks, «Tankens autonomi». 327

⁵⁰ Maliks, «Tankens autonomi». 328

Krefting sporer eneveldets forestillinger om statsstyre gjennom hemmelighold tilbake til antikken, og sier at siden Tacitus og frem til 1600-tallet hadde diskresjon og strategisk hemmelighold blitt videreført og opprettholdt som politisk doktrine i København.⁵¹ Allerede i 1701 ga Fredrik 4. en kongelig instruks som permanent utnevnte to kommissærer til å sensurere avisene. Man skulle herfra ikke trykke nyheter uten at de var blitt kontrollert og approbert av disse sensurkommisærene. Kongen var det spesielt farlig å skrive om, men også ministere, geistelige og andre standspersoner skulle vernes. Om man ville omtale maktpersoner så måtte det gjøres i en «sømmelig stii, anstendig og reputerlig»⁵² og det måtte kun skrives ting som «kunde vere dennem til nogen ære og berømmelse». Denne instruksen ble også gjentatt i 1756, og ifølge Rian, var effekten av sensuren på innenriksstoff disiplinerende, i kombinasjon med bestemmelsene for hver enkelt trykkeribedrift og avis.⁵³

En indikasjon for hvor mye innsyn eller deltakelse i de offentlige anliggender folket skulle ha, kan for eksempel påpekes i at kongeloven fra 1665 var holdt hemmelig helt frem til 1709. Om hvorfor det tok nesten femti år fra kongeloven ble nedtegnet til den ble offentlig kjent, sier Krefting at må «sees i lys av at politikkens hemmelighold var et grunnleggende styringsprinsipp i det dansk-norske eneveldet».⁵⁴ Jacob Maliks trekker frem to relevante aspekter ved denne loven. For det første underbygger den det grunnleggende kravet for hvordan «kongen og hans regime skal fremstilles i offentligheten: på beste og yndigste måte».⁵⁵ For det andre legger den opp til at kongens underskrift eller segl skal bli «alle politiske beslutningers omdreiningspunkt»⁵⁶ i at alle politiske beslutninger skulle være signert av kongen personlig for å være gyldige. De kunne dog ikke forutse Struensees klassereise, hvor han på veien skaffet seg kontroll over dette seglet og dermed omgikk og ombygde hele den politiske strukturens forsvarsverk.

Maliks starter fortellingen om statens vern av/mot en offentlighet, med den danske lov fra 1683 og den norske lov fra 1687. Han sier lovene er kompilatoriske, i at de i stor grad bygger på tidligere lovgiving, men at «systematikken er ny og den er tilpasset den eneveldige styreform».⁵⁷ Sammen viser lovene grunntrekkene i reguleringen av eneveldets representative offentlighet, hvor det, ifølge

⁵¹ Krefting, «Enevelde, offentlighet og Peter Fredrik Suhms hemmeligheter». 387

⁵² Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 172

⁵³ Ibid. 172

⁵⁴ Krefting, «Enevelde, offentlighet og Peter Fredrik Suhms hemmeligheter». 387

⁵⁵ Maliks, «Tankens autonomi». 330

⁵⁶ Ibid. 330

⁵⁷ Maliks, «Tankens autonomi». 330

Maliks, ikke eksisterte legitime konkurrerende politiske organer til kongen, tilsvarende riksrådet fra før 1660.

Ytringer i den dansk-norske representative offentligheten strømmet med andre ord i to adskilte løp. I det ene sirkulerte brev til kongen fra folket gjennom supplikkinstitusjonen, i det andre løp ytre makten seg i sitt eget representative offentlige rom. Disse løpene hadde som mål å utgjøre et lukket men sammenkoblet kretsløp, hvor informasjonsinnhenting og formidling av kongelige beslutninger kunne sirkulere i to fullstendig adskilte sfærer. Anmodninger på vei «opp», ble *unntatt offentligheten*.⁵⁸ Parallelt ble proklamasjoner fra toppen allment kringkastet.

Det er også mulig å snu det hele på hodet et øyeblikk. En sterk stat kommer ufravikelig i konflikt med sterke interesse(gruppe)r i befolkningen. Ser man et øyeblikk på supplikkene som en positiv rettighet, snarere enn en negativ begrensning, kan man forestille seg konturene av en annen maktkamp. Store gods var for eksempel mer utbredt i Danmark enn i Norge. Der hadde godseierne langt større politisk, økonomisk og rettslig selvstendighet, og det var i praksis lite kongen kunne gjøre for å bedre bøndenes kår. I Norge stilte det seg annerledes siden bøndene i større grad svarte til embetsmennene. Denne mer direkte avhengigheten til kongen, gjorde at supplikkinstitusjonen i Norge fungerte som en «viktig sikkerhetsventil for sosial misnøye».⁵⁹ Fra bondens perspektiv, ihvertfall den norske, kan beskyttelse av en sterk konge ha virket (relativt) befriende. For ser man på supplikkinstitusjonen som et forsvar mot privat makt i en despotisk tid, kan man tillate seg, på samme måte som Magna Carta ofte blir nevnt i samme åndedrag som senere, langt mer egalitære grunnlover, anerkjenne supplikken som en formell, dog fjern, forløper til senere grader av ytringsfrihet/-mulighet. Vesensforskjellig i sine demokratiske ambisjoner, men tilstede som presedens for en type rettigheter i en periode dominert av patron-klient-forhold. Maliks trekker i denne anledning frem Michael Bregnsbos konkluderende bemerkninger om supplikkens funksjon i 1700-tallets samfunn. Han sier at «Ser man supplikken fra undersåttenes side, synes supplikken at have fungeret som en legal kanal til at frembringe sine klager og ønsker for styret, en legal kommunikasjonskanal så at sige»⁶⁰ Visstnok fortsatte også mengden av supplikker å vokse samtidig som de øvrige sjangrene utviklet seg, este ut og grodde til.

⁵⁸ Maliks bemerker at formuleringen en anakronisme, men han virker å synes det er mer beskrivende enn et begrep som «hemmelig». Maliks «Tankens autonomi». 329

⁵⁹ Maliks, «Tankens autonomi». 334

⁶⁰ Ibid. 336

Overfladisk formulert, om man ser bort fra ytringenes budskap et øyeblikk, kan man si at utviklingen i det formale og materielle rundt de trykte utgivelsene referert til over, kan ha fått en opplysningsmessig tjuvstart på innholdet i dem. Debattene og kanalene ble etterhvert i stand til å romme mer enn hva som var tillatt å fylle de med, og som en konsekvens av dette kan de juridiske begrensningene ha fremstått utdaterte. En slik anerkjennelse av at myndighetene, på tross av sin strenge sensur av spesifikke typer ytringer, ikke fullstendig evnet å legge lokk på befolkningens ytringsbehov er viktig å ta med videre. Om man tar innover seg det økende antallet ytringer og deres konfliktlinjer i offentligheten, blir det nødvendig å se på sensuren og myndighetenes forsøk på kontroll slik Mona Ringvej, Aina Nøding, og Ellen Kreftings gjør i sin bok *En pokkers skrivesyge*, mer i retning av krefter som formet «en egen og mangfoldig offentlighet, som la grunnlaget for Trykkefriheten i Norge etter 1814». ⁶¹

I en senere artikkel om P. F. Suhms *Hemmelige efterretninger*, ettergår Krefting forestillingene om sensuren i praksis. Allerede på 1740-tallet ser det ut til at sensorene var i lange forhandlinger med forfatterne (spesielt av tidsskrifter) i forkant av publikasjon. ⁶² Denne tilpasningsevnen hos forvaltningen kan med disse brillene undersøkes som noe produktivt formende, snarere enn kun som et hemmende lokk på ytringene. «Forfattere og skribenter tilpasset seg sensorer og sensursystemer gjennom eksperimentering med ulike retoriske og litterære former som kunne tilslore eller avlede potensielt truende, kritisk eller usømmelig innhold» ⁶³ Krefting sier at det ikke bare spilte en stor rolle hvem sensor og forfatter var, men også hvem den intenderte leseren så ut til å være. Denne varierte og den noe flytende sensurpraksisen viser, ifølge Krefting to ting. For det første kan sensurverket ikke ha fremstått som så monolittisk som har blitt antydnet, for det andre støtter det opp om hennes idé om flere adskilte, men overlappende offentligheter, snarere enn noen samtidig forestilling om en «allmen, abstrakt, enhetlig (borgerlig) offentlighet» ⁶⁴

Håkon Evju trekker frem Rians beskrivelse av en lydighetskultur formet gjennom myndighetenes kontroll av det trykte ord. Evju sier Rian er på sitt mest polemiske når han strekker sine lange linjer gjennom det sene 1700-tallet. Her går han mot historikere som Edvard Holm og Jens Arup Seips påstander om at det var gode forhold for frie ytringer, så lenge man «holdt seg unna visse tema og

⁶¹ Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 354

⁶² Dette viser likhetstrekk til den redaktør-pregede sensurinstitusjonen Robert Darnton beskriver i Frankrike fra samme periode i sin bok *The forbidden best-sellers of pre-revolutionary France* (1995).

⁶³ Krefting, «Enevelde, offentlighet og Peter Fredrik Suhms hemmeligheter». 391

⁶⁴ Ibid. 390

diskuterte i sømmelige former».⁶⁵ Rian på sin side observerer at myndighetene holdt fast ved sin kontroll, og at offentligheten i hovedsak var servil og upolitisk om man ser bort fra noen få isolerte skribenter. Bak denne oppgavens behandling av de utvalgte tekstene fra perioden, ligger det et håp om at ved å bedre forstå Bies intervensjoner kan man bedre forstå perioden, idet det brettes ut et bilde av en skribent som vanskelig kan beskrives som servil eller upolitisk, og hvis tekster integrerte seg i det offentlige ordskifte som omga den.

Berges analyser har et fokus på forfatteres posisjon i et kommunikative spill og sosiale felt, som han definerer som «[...] et system av praksisrelasjoner som inntas av mer eller mindre spesialiserte agenter og institusjoner som kjemper om tilgangen til en viss symbolsk kapital».⁶⁶ En voksende middelklasse begynte utover 1700-tallet å forene seg på tvers av standsmessige skillelinjer. Denne nye sammensetningen av folk samlet seg sakte til et publikum som skribenter kunne henvende seg til med sine litterære produkter. Dette nye markedet var muliggjort av den økonomiske utviklingen Europa gikk gjennom i perioden, men i Danmark-Norge var som sagt borgerskapet i stor grad utgjort av statens tjenere, embedsmennene.

1.3.4 Forfatterens avanse

I denne oppgaven avgrensers jeg offentlighet til trykt offentlighet. Med utgangspunkt i at kildematerialet er tekster, og metoden baserer seg på å sette tekster i sammenheng med andre tekster de kommuniserer med, eller kan forstås i lys av. Bies ytringer kan heller ikke sees uten å settes i sammenheng med oppkomsten og utviklingen av *den frie forfatterens* rolle og posisjon både juridisk, politisk og økonomisk. I artikkelen «The Genius and the Copyright», har Martha Woodmansee et økonomisk fokus og påstår at gjennom utviklingen av opphavsrett ble forfatterne mektigere aktører i kraft av sin profesjon. Flere skribenter kunne etterhvert leve av sin penn, og forfatteren ble sakte skjøvet fremover på scenen som den mest sentrale figuren i bøkernes liv.⁶⁷ Det Woodmansee og andre har gjort er å vise hvordan forfatterrollen opptrådte i sine innledende forhandlinger om sin posisjon, og at en offentlighet som begynte å likne noe vi har idag, kom på plass i samrøre med denne nye skikkelsen. En figur som Bie fungerer derfor utmerket for å illustrere denne utprøvende fasen. Så ved å se nærmere på hans intervensjoner håper jeg å tydeligere få innblikk i hvordan skribentrollen ble utspilt, konseptualisert, eller forhandlet⁶⁸

⁶⁵ Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 354

⁶⁶ Berge, «Samtalen mellom Einar og Reiar». 141

⁶⁷ Woodmansee, «The Genius and the Copyright». 426

⁶⁸ Johnsen. *I Klisø forgård*. 20

Å søke jobb eller vise sin verdi gjennom refleksjon og diskusjon ble i tiden kalt å *solicitere*. En bevissthet rundt dette sløret av egennytten i å få vist seg frem for viktige personer finner man også i overhofmarskalk Moltkes utlysning til folket om økonomisk styringsinformasjon. Her står det at den som skriver kan oppnå «den Lykke at blive en Herre begiendt, der kand skionne paa deres meritter». ⁶⁹ Det var i perioden normalt å ha ærefulle personer i tankene når man skrev. De aller fleste utgivelser ble innledet med sirlige dedikasjoner til kongen eller andre høyt oppe, og de økonomiske forslagene hadde denne krypende, panegyriske utgangsposisjonen som felles forventning. Blanding av servilitet og egennytte hadde også preget supplikkene og det var, ifølge Evju, et anerkjent problem hos mange av innsendelsene. For snarere enn ønsker om landets og befolkningens beste, var supplikkene preget av håp om avansement og maktens gunst. Det virker som at statsmakten trodde at offentliggjøringen av forslagene ville demme opp for noen av disse impulsene, men denne dobbeltrollen tvang i stedet skribentene og deres tekster inn i en balansegang mellom rangsamfunnets og det borgerlige samfunns logikk. ⁷⁰

For embetsmennene med noe på hjertet, ble veien ut av denne skvisen å påta seg to vidt forskjellige roller. Én som offentlig tjener, og én som privatperson, hvor embetsmannen kunne tillate seg å delta i offentlige ordskifter om økonomi og politikk, så lenge han ikke avslørte «den saksspesifikke viten han hadde kjennskap til» ⁷¹ Allerede i den nye offentlighetens første opprissinger, kan det altså anes et visst innslag av teater- og rollespill.

Uavhengig av Habermas har Sosiologen Richard Sennett også utformet teorier rundt hvordan offentlige ordskifter utviklet seg i de store europeiske byene fra 1700-tallet av, i sin bok *The Fall of Public Man*. De skrivende elitene var ifølge Sennett ikke aristokratiske, men kjøpmenn med et ønske om å fremstå aristokratiske. Denne bevisste forvirringen sier Sennett stammer fra, både en følelse av skam, men også fra et praktisk ønske om å ha kontakt med hoffet. Denne skammen forsvant visst gradvis utover 1700-tallet i både London og Paris og han peker på byene som steder hvor det samlet seg en så mangfoldig og stor befolkning som uunngåelig kom i kontakt med hverandre.

⁶⁹ Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 357

⁷⁰ Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 358

⁷¹ Maliks, «Tankens autonomi». 328

The public, ifølge Sennett, innebefattet på 1700-tallet i økende grad alle relasjoner og bekjenskaper dette livet, utenfor hjemmets privatsfære, brakte med seg, og han vever konkurranse og markedstanker, inn med ideene om rasjonell idealisme, kaffehus, parker og avenyer. Nye mønstre for sosial samhandling ble nødvendig i den økte omgangen med fremmede. Dette kaoset av nye relasjoner fremprovoserte «positive opportunities for group life which have yet to be understood»⁷². Sennett trekker også opp en linje med kosmopolittisk offentlig oppførsel på den ene siden, og naturen og familien på den andre, hvor mennesket med andre ord skapte han seg selv i offentligheten, og realiserte seg selv i det private.⁷³ Sennett og hans fokus på rollespill og teater i offentlige utvekslinger har blitt forsøkt inkludert i denne oppgavens undersøkelse i hvordan den offentlige samtalen i Trykkefriheten foregikk.

Sennetts påstand er at idet folk begynte å ta del i en offentlighet, spilte de ut sin rolle som stiliserte og konstruerte versjoner av seg selv, og ikke som «seg selv» i sin egen private person. Johnsen sier det er god grunn til å gi Sennett rett i en *frihet i rollevalg* i perioden., selv om dette står i kontrast til Habermas og hans tanke om frie rasjonelle aktørers genuine ønske om å drive verden fremover gjennom resonnement og argumentasjon. Oppgavens tre nedslag forsøker å vise hvordan denne friheten kom til uttrykk i tekstene, da særlig gjennom anonymisert maskespill. Sennett argumenterer for at det rommet for offentlighet som vokste frem på 1700-tallet ble fylt av to tiltagende strømninger i tiden, henholdsvis sekularisering og kapitalisme. Strømninger som gjør seg spesielt gjeldende i de store byene, nærmere bestemt gatene, torgene (kaffehusene) og teaterne i London og Paris. Det er her møtene mellom mennesker skjer, og det er her de nye omgangsformer mellom de nye aktører forhandles. Idet økonomiske og politiske endringer skjer i de to hovedstedene, fremprovoseres en reforhandling av dynamikken aktørene imellom, føret av 1700-tallets akselererende forbruk av varer, tjenester og kultur hos de to kolonimaktene. Vi ser at den samme ekspanderende forbrukskulturen også fant veien til Skandinavia. Og det var i denne provinsielt nyhektiske offentligheten at danske og norske forfattere fikk en nyvunnet mulighet til å publisere sine ytringer uten statlig gjennomlesning.

⁷² Sennett, *Fall of Public Man*. 18

⁷³ *Ibid.* 18

1.4 Metodisk tilnærming, intervensjon og publikum

I *Sensuren i Danmark-Norge* beskrives fremveksten av et historisk felt som tar for seg «meninger om sensur og ytringsfrihet slik som de har kommet til uttrykk på trykk»⁷⁴. Prosjektet presiserer at det ikke er interessert i disse *meningene*, men i stedet vender seg til «myndighetenes praksis i fokus, og med interesse for hvordan aktørene avspeilte maktforholdene i sin egen samtid»⁷⁵. Johnsen på sin side, ønsker å utvide nærlesningsbegrepet og argumenterer for at «nærlesing ikke kun handler om tekstfortolkning, men også om fortolkning av hvilken status og rolle teksten har spilt, innenfor en gitt kontekst hvor den har fungert».⁷⁶ Siktemålet med oppgaven er altså å vise hvordan en aktør som Bie, ved sin forhandling med det offentlige rom, i varierende grad var i stand til å utøve innflytelse tilbake på den offentlighet som formet hans ytringer. Johnsen sier «Det å ta den pragmatiske konteksten på alvor – som jeg forstår som tekstens handlingsrom, som tekstens språkhandlinger ble skrevet med tanke på eller rettet inn mot – byr på muligheter for å kunne stille spørsmål».⁷⁷ For å få et fungerende ordforråd rundt hva disse prosjektene kunne innebære så har jeg søkt meg til teori rundt talehandlinger. Dette underfeltet av semantikk og pragmatikk har et egnet begrepsapparat for den typen undersøkelser jeg må gjøre for å bedre forstå tekstenes ulike situasjonskontekster, de ulike forfatterrollenes prosjekter, og i den forlengelse også Bies overordnede prosjekt. Jeg har forholdt meg til Daniel W. Harris, Daniel Fogal, og Matt Moss artikkel «Speech Acts: The Contemporary Theoretical Landscape» (2018) til denne oppgavens bruk av talehandlingsteori. Jeg har ikke tatt veien om Skinner og Cambridge-skolens her, men heller gått direkte til talehandlingene og forsøkt å søke ut et språkteoretisk begrepsapparat i de opprinnelige teoriene som best kan beskrive tekstene som intervensjoner, og i den forlengelse hvordan skribentene forholdt seg til ytringskulturen og hverandre.

1.4.1 Talehandlingsteoriens ordforråd

I min undersøkelse av tekstene som intervensjoner er jeg altså mer interessert i hva tekstene forsøker å gjøre ute i offentligheten, enn hva de eksplisitt sier. Denne teatrale diskrepansen mellom

⁷⁴ Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*. 61

⁷⁵ Ibid. 61

⁷⁶ Johnsen, *I Klios forgård*. 21

⁷⁷ Ibid.. 21

uttalt/ekplisitt- og intendert mening vil jeg forsøke å nærme meg ved å låne et begrepsapparat fra talehandlingsteori. Innledningsvis kan jeg si at talehandlingenes iboende utenforspråklige handlingskraft, sett i sammenheng med deres alltid-forandelige tilpasning til og forming av sine kontekster, er grunnleggende i de videre undersøkelsene. Da særlig i overenstemmelse med et intensjonelt fokus på enkelte talehandlingers ønske om å bringe frem ønskede responser hos sine mottakere.

Talehandlingsteori har som overordnet mål å løse opp i floken som oppstår idet man anerkjenner språk og ytringers kompleksitet når ord og setninger blir tatt i bruk ute blant folk, og ikke bare undersøkes som et selvberget, meningsbærende sett med symboler. En setning kan ha mange forskjellige betydninger og avsenderen har ofte sammensatte intensjoner, avhengig av situasjonen den ble ytret i, og aktørene involvert i situasjonen. Setninger kan med andre ord ha én semantisk oppbygning, men samtidig bety flere vidt forskjellige ting. Innenfor talehandlingsteori kalles handlinger i dette logiske rommet *illokusjonære handlinger*, det som rent språklig formidles er referert til som *lokusjonære*. I tillegg har man *perlokusjonære handlinger*, som er handlinger som gjøres som en konsekvens eller respons på andre talehandling i en utveksling. Dette feltets sentrale spørsmål er med andre ord; «what makes it the case that an utterance constitutes an illocutionary act of a given kind?»⁷⁸ Oversatt til norsk, hvordan kan man kjenne igjen, eller hva kan man si er bestanddelene i en ytrings gitte utenforspråklige handling. Helt generelt overført til ytringene jeg undersøker; hvilke grep har Bie tatt i bruk i sine publiserte ytringer? Og på hvilke måter kan disse grepene hjelpe i forståelsen av tekstene som intervensjoner i sine kontekster?

Hvilke deler av kommunikasjonens oppbygning man velger å gi forrang som ledende i å definere talehandlingenes bestanddeler er en pågående debatt. Harris m.fl. deler feltets konkurrerende strømninger opp i fem «familier». De gir disse familiene navnene «Convention», «Intention», «Function», «Expression», og «Norm» men mer enn strenge adskilte skoler, er «familiene» ulike begrepssett som ulike forskere, på ulike tidspunkt, velger seg i sin disseksjon av forholdet mellom tale og handling. For å klargjøre min innfallsvinkel, vil jeg i det neste trekke frem de deler av talehandlingsteoriene jeg oppfatter er direkte relevante for mine undersøkelser. Jeg går ikke dypt nok inn i disse teoriene til å hverken nærme meg familienes nåtidige stridslinjer, eller deres tilblivelse og utvikling. Hovedgrunnen for å vende meg til talehandlingsteori er som sagt for å

⁷⁸ Harris m.fl., «Speech Acts». 2

kunne ha et koherent begrep rundt ytringenes intensjon, suksess, kraft, og mening, og hvordan disse parameterne hele tiden forhandler med en verden utenfor ytringene selv.

Siden hverken de som deltar i samtalene, eller de som har satt seg fore å dissekere de, klarer å enes om klare retningslinjer og regler for hvordan man skal forstå alle talehandlinger, har det idag blitt vanligere å omfavne en pragmatisk-dynamisk tilnærming. Robert Stalnaker definerer det som at vår oppgave er å representere «the structure of discourse in a way that is independent of the linguistic mechanisms by which the purposes of the practice of discourse are realized».⁷⁹ Man går med andre ord vekk fra semantikken ved å nedprioritere de lingvistiske elementene, for i større grad å pragmatisk undersøke kontekstenes forhold til det grunnleggende meningsskapende i ytringene. Bryter man vekk fra de ulike familiene og deres ulike prioriteringer kan man forsøke å tydeliggjøre hva forholdet mellom ytringer og deres sammenhenger er bygget opp av. Harris m.fl. sier at en taksonomi av talehandlingens forhold til kontekst må nødvendigvis basere seg på å: Identifisere bestanddelene av konteksten vi har mulighet til å fremsette, identifisere hvordan disse bestanddelene kan manipuleres gjennom tale, og deretter kan man synliggjøre og benevne ulike talehandlingskategorier basert på talehandlingenes manipulasjon av kontekstens bestanddeler.⁸⁰

I tillegg til kraften i selve den utenforspråklige handlingen, snakker talehandlingsteorien om ytringers dynamiske kraft. Denne forestillingen beskriver samtalen på et ytterligere abstrakt plan hvor;

Illocutionary force belongs to a level at which we aim to characterize the extra-linguistic uses to which speech is put. Dynamic force, on the other hand, characterizes conversation at a level of abstraction that «prescinds from the question what exactly the conversational state is taken by the interlocutors to be characterizing, and from the question what the speaker might be aiming to do, extra-linguistically speaking, by adding certain information to that state».⁸¹

Denne avklaringen er tatt med for å påpeke at det mulig å bruke dette ordforrådet til noe konkret. Bies innhold er det semantiske innholdet i setningene han sender til trykk. Hans utenforspråklige kraft kan måles gjennom undersøkelser som kartlegger hvordan hans ytringer gjorde det nødvendig å oppdatere kontekstene de ble ytret i. Kontekst og aktør opererer i en spenning hvor det, i tilfellet med Trykkefriheten og dens produkter, er mest tjenlig å se på ytringene som talehandlinger med en

⁷⁹ Harris m.fl, «Speech acts». 20

⁸⁰ Ibid. 21

⁸¹ Ibid. 26

intensjon om å fremprovosere reaksjoner, blant annet i form av mot-ytringer og debatt. Denne veldig generelle og lånte inngangen til talehandlingsteori er med for å gi et bedre avklart begrepsapparat for å undersøke tekstene som intervensjoner i ulike trykte offentligheter. Målet er å mer presist kunne hente ut Nouvellistens –, Philopatreas –, og Gartnerens situasjonskontekster, og dermed bedre forstå ytringene som intervensjoner. Det intensjonelle fokuset blir med videre, og med dette frakoblingens lingvistisk mening og evne til overbevisning fra ideen om suksess. Prinsippene om utenforspråklig kraft og en alltid-foranderlig kontekst er også nå lettere å tilkjenne gjennom å pragmatisk undersøke av det dynamiske samspillet som posisjonerer tekstene ute i den trykte offentligheten.

1.4.2 Tekster som intervensjoner,

Emil Johnsen beskriver hvordan Quentin Skinners tilnærming utfyller Habermas' idealtypiske modell ved at «Forfatterrollen formes i tekstene som et retorisk ethos».⁸² Tekster bør med andre ord leses i lys av helheten av deres retoriske apellformer, og at det kan være nyttig, når man utforsker tekster som publikasjoner i offentligheten, å se på dem som retoriske prosjekter. Leser man tekster i lys av andre samtidige tekster, kan retoriske handlinger avdekkes som «beskrivelseskonfrontasjoner, eller -konkurranser».⁸³ I likhet med Habermas, antar denne Cambridge-tilnærmingen som sagt at det fantes et rom for diskusjoner i den borgerlige offentligheten som er mulig å avdekke ved analyse. *Intervensjonsmodellen* tar det for gitt at det finnes debatter og aktører som deltar i de.⁸⁴ Til forskjell fra Habermas fokuserer den mindre på resonnementet som drivkraft, og mer på en «kamp og konflikt med retoriske midler».⁸⁵ Altså ser denne oppgavens litt forbi tekstenes uttalte påstander, og det er snarere denne kampen om rampelyset i den ustabile gryende offentligheten som hovedsakelig skal belyses. Johnsen hever blikket og anerkjenner at fremveksten av, eller rammene for, debattarenaer er like viktige som de ulike innleggene i slike debatter. Tar man så aktørene på alvor må man anta at også de hadde egne oppfatninger av sin egen, levde mediehverdag. Disse oppfatningene og forestillingene hos forfatterne kan være like vesentlige å kontekstualisere som tekstene selv. Overført til Bie kan man si at han som de fleste av sine kollegaer hadde mange antakelser om den litterære offentlighet han tok del i, og mange av disse kommer til uttrykk i tekstene, både før, men spesielt etter Trykkefriheten og «forverringen» av skrivesygen som fulgte

⁸² Johnsen / *Klios forgård*. 23. Skinner knytter retorikken særlig til kamper om gjenstander og fenomeners definisjoner, beskrivelser og begrepsbruk, som han kaller for «redescription».

⁸³ Ibid. 23

⁸⁴ Ibid.. 22. «Intervensjonsmodellen studerer tekster som talehandlinger og søker å grave frem eller rekonstruere teksters reelle, ofte glemte, empiriske diskusjonspartnere».

⁸⁵ Ibid. 22

Struensees reskript. Og det er disse intervensjonenes «overtalelsesprosjekter» som kan søkes ut i tekstene. Det er ikke så relevant her å se på hvor godt Bie argumenterte eller klarte å overbevise, men for å bedre forstå hans «prosjekt» er det hensiktsmessig å analysere de retoriske midlene han tok i bruk.⁸⁶

I tillegg til hvem det er som taler, og hvordan, er det nødvendig å se på hvem det tales til. En ytring har ikke bare et publikum i form av faktisk mottakelse, men i tillegg et tiltenkt publikum, eller en modellmottaker. Bies forhold til sitt publikum vil i denne oppgaven vektlegges i større grad enn de ulike tekstenes uttalte politiske og ideologiske standpunkter. Jeg vil forsøke å vise hvordan hans ulike intervensjoner viser en tekstprodusent som ikke fullstendig kan forstås gjennom sine teksters innhold, men heller gjennom sine teksters performative øvelser og egenskaper. Skribentens ulike «roller» og ideen om et «publikum» burde her studeres under ett. Jeg mener ikke å kunne si mye sikkert om nøyaktig hvor mange, eller hvor vidspredte skriftenes lesere var, men innbakt i tekstene ligger det mange hint og mulige pekepinner på hvordan forfatterne selv forventet å bli mottatt. Disse forestillingene om publikum og mottakelse kan bistå i forståelsen av de trykte offentlighetene de skulle settes ut i.

1.5 Avgrensning, vektlegging og disposisjon av materialet

1.5.1 Avgrensning og vektlegging

Bies forfatterskap er mer omfangsrikt enn det er hensiktsmessig å ta med i denne oppgaven, så jeg har derfor avgrenset meg til et kjernemateriale, og behandlet øvrige utgivelser som mer perifere. Jeg har som sagt valgt å bruke *Den Poetiske Gartnerkniv* som et slags klimaks, hvor de tidligere kapitlene om *Den Poetiske Nouvellist* og bidragene i Philopatreasdebatten skal bygge opp mot og belyse *Gartnerknivens* parallelle performative prosjekt.

Avgrensingen forsøker å sette tekstene i sammenheng langs to akser. Den første trekkes opp fra *Nouvellisten* som kom ut månedlig gjennom hele 1767 (gjennom Philopatreasdebatten) og til *Gartnerkniven* som ble utgitt i samme frekvens fra januar til mai 1771. Kort fortalt er det her snakk om to satiriske, aktualitets-publikasjoner på vers og rim, skrevet av den samme forfatteren, men

⁸⁶ Ibid. 23

utgitt før og etter en radikal lovendring som forandret hele rammeverket for hva som kunne ytres og publiseres i en liten og relativt oversiktlig gryende offentlighet.

Langs den andre aksen settes Bies utgivelser i sammenheng med andre ytringer i det offentlige rom. Jeg har jobbet ut fra hypotesen at Bie er verdt en nærere lesning, ikke på grunn av sin evne til å skape gode, «smagfulde» og tidløse litterære verk, men heller på grunn av sin spredning og sitt avanserte forhold til publisering, publikum, og offentlighetstenkning generelt. Dette beviser han for første gang under Philopatiasdebatten (behandles i kapittel 3), hvor han treffer en nerve i tiden, går inn med flere masker samtidig, og fasiliterer for et nytt innslag av debatt. *Gartnerkniven* på sin side er i bunn en tekst om andre tekster, og på samme måte som at ideene om et publikum kan fortelle mye om et eventuelt reelt publikum, så kan Gartnerens betraktninger rundt utgitte tekster fortelle noe om den offentlighet både den, og tekstene den anmelder, eksisterte i.

Det meste av forskningen på Trykkefrihetsskriftene, kan vi takke Bolle Willum Luxdorps private samling av pamfletter fra perioden for. Men hans ståsted, som embetsmann og sjef for sensurverket, er i motsetning til Bie trygt inne blant de andre statlige lærde. Ved å gå ut fra Bies intervensjoner på jakt etter sammenhenger, belyser denne oppgaven perioden fra et nytt litterært ståsted, og i det henseende tjener *Gartnerkniven* to hovedfunksjoner. For det første kan den sees som et mindre, supplerende arkiv til Luxdorps store samling. Den dokumenterer en form for dagsorden av hva som ble lest og skrevet i månedene den kom ut, sett utenfra den lokale lærde republikk. Som Luxdorps samling blir Bies *Gartnerkniv* én manns oppfattelse av hva som var relevant av ytringer som beveget seg i samtiden, men samtidig er de to kildenes intensjoner grunnleggende forskjellige. Luxdorph ville samle skriftene for ettertiden, mens Bie ville presentere dem for samtiden. Allikevel er det en overraskende høy grad av overlapp mellom de to prosjektene. Bie rekker kun over et mindre segment av alt Luxdorph samlet sammen, men til gjengjeld rekker han innom alle de store debattene og aktørene som trekkes frem i det nylig utgitte storverket om Trykkefrihetsperioden *Grov Konfækt*. Av de 114 skrifter Bie anmelder i sine fem nummer, fant jeg kun ni skrifter i *Gartnerkniven* som ikke var representert blant Luxdorps drøyt 900 titler. Temaene som dukker opp korrelerer som sagt også godt med de diskusjonene Horstbøll m.fl. trekker frem som viktige, og dette gir grunnlag for å påstå at ved å undersøke Bies poetiske domfellelser kan man skaffe seg innsyn i tidens offentlige rom gjennom et unikt tekstuelte prisme.

1.5.2 Disposisjon

Jeg har som sagt valgt å presentere tre episoder fra Bies forfatterskap, de to første, for å belyse det siste. Episodene kommer i kronologiske kapitler, og kapittel 2 presenterer utgivelsen, *Den Poetiske Nouvellist*, her opererer Bie som journalist innen en tradisjon av poetisk nyhetsformidling. Han utga den med sitt eget navn på tittelbladet, og han skrev den som ansatt ved Adresse Contoret i København. Den andre er en gjennomgang av Philopatreasdebatten og Bies bidrag i den. Her deltok han med flere pseudonymer samtidig, og hans strategier og formale grep ble kopiert og mimet i en rekke andre tekster. I det fjerde kapittelet er de grunnleggende sammenhenger allerede forsøkt beskrevet, så der vil jeg behandle noen av Bies møter med seg selv og andre forfattere ute blant «Trykkefrihedens Frugter» i rollen som Gartneren. Dette ble en av sine siste utgivelser før han ble dømt for å ha bakt inn københavnske prostituertes navn i en preken han holdt i 1768(?). Han ble opprinnelig fengslet for dette, men til sist landsforvist til Indien. Norsk offentlighetshistorie kan dra nytte av Bies bidrag, som i denne oppgaven brukes til vise at selv under den eneveldige statsmakt, fantes det en vev av ulike ytringer, meninger og uttrykksformer, og den trykte offentligheten ble driftet av innovative og integrerte aktører i konkurranse med hverandre.

Kapittel 2

Den Poetiske Nouvellist

Kom frem paa pladsen, frem hver skialder, som har styrke,
Ophøye eders sang, vid og smag.
At kieppes om hvo best sin sang og geist kan dyrke,
Er en priisværdig strid til publici behag.⁸⁷

Så hvordan kan man finne ut hva som kjennetegnet den trykte offentligheten i tiden opp mot bruddet i 1770? Hvordan nærmet forfatterne seg skueplassen, eller mer konkret – hvordan intervenerte de i samtalen som foregikk? For å komme nærmere en slik forståelse vil jeg spørre forenklet – Og hvordan kan den første av Bies tekster som analyseres her betraktes som en typisk ytring, i den forstand at det holder seg innenfor de juridiske og tematiske (og til en viss grad de formale) forventningene i tidens trykte offentlighet.

Den første av Bies tekster som skal behandles, *Den Poetiske Nouvellist*, var ikke det første innslaget av denne typen munter folkeopplysning og Bie fikk publisere i København på Adresse Contorets regning gjennom hele 1767. At tidens største utgiver stilte seg bak publiseringen gir grunnlag for å tro at det fantes store nok segmenter av Københavns befolkning som ville la seg engasjere av dette formatet. Adresse Contoret trakk seg dog ut av samarbeidet ved årsskiftet, så det er mulig at deres forventninger ikke ble innfridd, en frustrasjon Bie selv også lufter inne i utgivelsene.

I den bevarte, samlede utgaven av *Den Poetiske Nouvellist* (digitalisert og tilgjengelig på Nasjonalbibliotekets nettsider) mangler oktober-nummeret, men de resterende elleve strekker seg til sammen over 96 sider. Bulletinene kan virke merkelige på oss idag siden de tar i bruk språk og tegn på et kulturspesifikt vis for å skape mening. De umiddelbare sammenhenger som var åpne for det lesende publikum i 1770, er til en viss grad låst for oss idag. Nøkkelen, sier Kjell Lars Berge, ligger

⁸⁷ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*. 9

i å anerkjenne at utgivelsene, tekststrukturelt betraktet, er «en slags vev eller collage av ulike ytringer, tekster, tekstnormer og ideologier»⁸⁸ Og det er denne veven som skal forsøkes å nøstes litt opp i dette kapitlet.

For å komme nærmere inn på *Nouvellistens* situasjonskontekst vil jeg velge ut noen passasjer som er spesielt relevante i at de på ulike vis henvender seg direkte til leseren. Selve nyhetene fra inn- og utland er mindre interessante i denne sammenheng, da poengene kommer tydeligere frem i selvpresentasjonen enn i presentasjonene av nyheter. Etter gjennomgangen vil jeg se nærmere på den trykte offentlighetens bevegelse fra noe som minner sterkt om Habermas' representative, vertikale offentlighet, til en mer horisontal utveksling, som allikevel skiller seg markant fra den borgerlige samtalen han viser til i de store europeiske byene.

Når det kommer til kulturkonteksten vil jeg forsøke å flette sammen de juridiske, politiske, og litterære rammene som trykte ytringer måtte forhandle med i tiden forut for Trykkefriheten. Ved å belyse noen av grunntrekkene ved helstatens offentlighet her, settes også scenen for de to neste kapitlene. I denne historiske gjennomgangen vil jeg fokusere på embetsmenneskes stadig mer splittede forfatterrolle. Det vil si at de for det første måtte tilpasse seg eneveldets behov for informasjon og informasjonskontroll, og for det andre måtte henvende seg til sin nye modellmottaker, det voksende lesende publikum. Den trykte offentligheten var i endring, selv om dette ikke nødvendigvis betydde at forfatterne sluttet å forsøke å vinne kronens gunst. Tekstene som ble produsert var på denne måten fanget mellom det mulige og det tillatte, som i hele perioden var et skiftende landskap hvor teknologi, lovverk og tankegods sakte drev fra hverandre.

Jeg vil forsøke å vise hvordan *Nouvellisten* løste denne skrevende øvelsen ved å slippe til flere intensjonelle røster i samme tekst. Det dreier seg om henholdsvis *Ravnen* og *Skalden* som i ulik grad forholdt seg til lovverk og forventninger, uten å tråkke på utsiden av det aksepterte. Denne mangelen på institusjonell kritikk er blitt tolket som servilitet. Jeg velger i dette tilfellet å se stemmebruken som rasjonell og intelligent, og heller anta at forfatterne var veldig klar over hva de kunne komme unna med og navigerte deretter, noen mer kreativt enn andre.

⁸⁸ Berge, «Teksten». 63

2.1 Nouvellistens situasjon og sammenheng - Hva betyr det hvem man snakker til?

Så hva ville denne utgivelsen og hvorfor finnes den? Mer konkret, hva var tekstens intensjon som intervensjon langs tidens konfliktlinjer? I *Nouvellisten* veksler Bie mellom å være forfatter og nyhetsoppleser, og disse ytrer seg på forskjellige steder, med forskjellig stemmeleie og i ulike retninger. Jeg velger derfor som nevnt å dele innholdet i *Nouvellisten* i to, hvor jeg på den ene siden plasserer passasjer som henvender seg direkte til leseren, og på den andre siden plasserer de faktiske poetiske nyhetssakene.

I de to første nummerne finnes det en «Fortale», og i desember-nummeret avsluttes det hele med en tale «til Publicum». I tillegg faller praktisk informasjon om priser og abonnementsordninger også ned på denne siden, og alle disse delene snakker til leseren og omhandler forfatterens (uttalte) idealer, forventninger og intensjoner med publikasjonen. De månedlige utgivelsene følger ingen fast disposisjon, men i løpet av året er den innom kategoriene *Innenlandsnyt*, *Udlandsnyt*, *Adskilligt Nyt*, *Dødsfald*, og *Andmærkninger over Bøger og Skrifter*. Det er med andre ord mulig å se på todelingen i *Nouvellisten* som to kapsler hvor forfatteren, i den ene, lar utgivelsens intensjoner og levekår være motiv, og han i den andre, lar aktualiteter fra den ytre verden være det som behandles. Den første er som sagt den som prioriteres i dette kapittelet, selv om den siste er vesentlig større i volum.

2.1.1 Hvorfor tage Pennen fat?

I det første forordet fra januar legger *Nouvellisten* frem sine mål og intensjoner for sine lesere. Med andre ord dens uttalte «prosjekt». Her taler *Nouvellisten* i leiet som er ment å pakke inn og presentere innholdet for publikum og sensurverk. Han innleder det hele slik,

Tag pennen fat igien min vanlig Sang-Gudinde!
Udpynt det gamle Nyt i en poetisk Dragt!
Nu er ey sælsomt blant Skribentere at finde
I en Nyemodens stiiil, hvad Arild selv har sagt
Men lad ey være nok allene at fortælle
Det Nyt som hver Mand veed, fortæl det med Forstand!
Lad Sandhed, Liv og Geist dit Skialdre-Verk besiele,
Siig dristig hvad du bør, ey altid hvad du kan.
Vær Cato, selv naar du om vigtig handel tale,
Gjør udyd latterlig med Ravnens skarpe pen.
Og leeg som en Æsop med hvert med børne-skaller,

Hold buen stundom spendt og stundom slap igjen⁸⁹

Nouvellisten skal altså fungere som et filter for det som florerer av nyheter der ute. Han skal bruke sin forstand i sin innsamling og så formidle det «Arild selv har sagt» på en nymotens og poetisk måte. Her dukker også motivet «Ravners Pen» opp for første gang. Den skal visstnok gjøre «udyd latterlig» og dens «skarpe Pen» nevnes stadig i sammenheng med kritikk utover i nummerne. Dette rommet for kritikk som Ravnen kan legge til rette for blir raskt rammet inn i det neste. Her forsikrer han om at hans sannhetssøken ikke er grenseløs, og han vil begrense seg til det han anser at han *bør* si, og ikke til alt han *kan* si. Med en referanse til Aesops fabler setter han også opp denne utgivelsens blanding av opplysende virke og fornøyelse. I fabelen *Aesop og buen* kommer det frem et poeng om å huske å ikke alltid ha sin bue spent, for da vil den ikke duge når du først trenger den. Han vil altså velge sine slag, og forankrer slik teksten i noe større og eldre enn seg selv samtidig som han forklarer leserne hvordan han vil fungere som kritiker og hvilke konvensjoner han kommer til å spille på. Dermed også hvordan de er forventet å skulle fordøye innholdet. Deretter kommer en advarsel og en forsikring i samme åndedrag,

Tael ey med hyklerrøst til dem som bærer krone,
Et purpur helligt er; men mennesket har feyl,
Kald aldrig den en muur, en støtte for en throne,
Som er i alle ting en egennyttens speyl
Lad høyhed, Vælde, ey fornøftens syn forblinde,
Og lad ey maktens arm tilsperre sandheds mund
Ær standens herlighed, men vær udydens fiende
Viis slangen frygte maae for myre-thuens bund!
Lad hver nyemodens ret af gammel sandhed smage;
Thi sandheds sunde urt er nyttig paa hver mad,
Stræb dine læsere at lære og behage,
Men elsk ey Davi Roes, og frygt ey Momi had.⁹⁰

I dette avsnittet fremstår Nouvellisten fryktløs i sin tale, nærmest episk. Det virker som han vil all landets udyd, korrupsjon og egennytte til livs, nærmest uavhengig av hvor skinnende blank kronen måtte være. På den andre siden forsikrer han bekymrede lesergrupper om at han vil fortsette å ære «standenes herlighed», og at det simpelthen er udyden han vil ha opp i dagen. Akkurat dette forbeholdet kommer stadig til uttrykk i de panegyriske henvendelsene direkte *til* kongen, men også i beskrivelsene *av* ham og hans gudегitte opphøyde posisjon. Dette løftet om sannhet spiller dermed inn i et forhold til makten som i siste instans kan gi den legitimitet. Nouvellisten utgir seg for å

⁸⁹ Bie. *Den Poetiske Nouvellist*. 1

⁹⁰ *Ibid.* 1

være «fair and balanced», men setter ikke av den grunn spørsmålstegn ved de etablerte maktstrukturer, og feller seg i stedet inn blant andre myke penner. Altså lykkes ikke Nouvellisten i sitt uttalte mål om å trekke vekk forhenget og eksponere alt råttent. Det er ikke mange harde spark oppover å finne i bulletinene, og hvis han ble trodd i sine første ord, vitner dette om en trang offentlighet som har ideer om åpenhet som blir formulert, men som muligens ikke får utspille seg i verden forøvrig. *Forestillingen* om Ravnene er allikevel virkelig og den kan tenkes å være inkludert for å gjøre utgivelsens løfte om sannhet mer troverdig.

Den første delen av sitatet kan også tolkes som et forsøk på å posisjonere seg i det sosiale feltet som den trykte offentligheten var en del av. Det som kan være hans skyteskive her er de samtidige skribenters hang til å drive hyklersk og opplagt selvpresentasjon i stedet for det uttalte opplysningsarbeide. Bies tekst derimot, er visst tuftet på eldgamle sannheter utenfor de umiddelbare personlige hensyn. Edvard Holm har bemerket det underlige ved at selv om eneveldet tok en mer «opplyst» form utover andre halvdel av 1700-tallet, så fortsatte forfatterne med det han avskriver som «Hyper-rojalistisk Smagløshed» og «smigersalver»⁹¹. På tross av åpningens store ord, tester ikke Bie grensene for fleksibiliteten i landskapet denne gangen, men går i stedet hovedsakelig inn i rollen som kongens *skald*.

Det virker helt generelt å være en korrelasjon mellom offentlige ytringer og offentlig avansement i perioden, og i dette henseendet kan man se tekstene som poenger på en tavle som avgjør hvem som gjør seg fortjent til utvalgte felles goder eller kulturell kapital. Denne impulsen er blitt sammenliknet med det som ble kalt *solicitering*, som var en form for jobbsøkende, og det var overraskende mange som rykket opp i gradene etter å ha blitt bemerket som en trofast ressurs av et lesende statsapparat.⁹² Så selv om innholdet var strengt regulert, hindret ikke dette forfattere fra å prøve å komme til orde. Men for å kunne intervensjonere behøvdes nødvendigvis en kanal eller arena som offentlige ordskifter kunne oppstå i. En slik arena var i emningen i helstaten på 1700-tallet, selv om innholdet var strengt regulert så fantes det i 1767 allerede en viss konkurranse om oppmerksomhet mellom et visst antall aktører.

⁹¹ Krefting, «Panegyrikk, spectator-litteratur og offentlighet». 96

⁹² Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 357

2.1.2 Opp og frem, og til siden

- Offentlige ytringer og offentlig avansement

1700-tallet i Danmark-Norge er interessant som et kasus for en gryende offentlighet «som gjør det mulig å studere hvordan og hvorfor tekstkulturer etablerer seg».⁹³ Med Danmark-Norge menes ofte i virkeligheten København. For hovedstaden var det eneste stedet med stor og hyppig nok tekstproduksjon til å kunne undersøke utviklingen og fremveksten av noe som minner om det sosiale feltet *offentlig mening*, muliggjort gjennom en tilblivelse og trøtning av konvensjoner i den offentlige samtalen.

Ifølge James Van Horn Melton vokste den representative offentligheten frem idet staten, som på 1700-tallet var i ferd med å virkelig konsolidere sin innflytelse, i økende grad begynte å påta seg det forvaltende ansvaret for befolkninger som tidligere var kontrollert, beskyttet og utnyttet av mindre og mer lokale autoriteter. Disse politiske funksjonene ble nå utført av en suveren makt, men denne suverenitetens autoritet var tydeligere definert ovenfor subjektene. For å symbolsk tydeliggjøre avstanden mellom hersker og hersket, kuraterte makten det offentlige rommet for ytringer. Et bilde av pomp og prakt skulle males opp for å etablere kongen som selve kroppsliggjøringen av offentlig autoritet. Men på samme måte som at hofflivets seremonier behøvde et publikum som observerte dem for å gi mening, så forutsetter det absoluttistiske monarkiets krav på *offentlig* makt, en *privat* gruppe subjekter under kongelig styre. Idet man gjorde staten til maktens sentrum, sådde man også ideen om *samfunnet* som en privat sfære adskilt fra staten. Og det er ifølge Van Horn Melton fra dette frøet at den nye, angivelig borgerlige, offentligheten har vokst ut.⁹⁴ Berge peker i dansk-norsk sammenheng til kapitalister og embetsmenn som de største drivkreftene i formingen av *den offentlige mening*, og som «et slags symptom på at samfunnets toppsjikt hadde forstått hvilke muligheter en slik omkalfatring av hvordan meningsutviklingen skulle finne sted, gav».⁹⁵ Det er mulig å spore de første symptomene for denne typen tekstkultur tilbake til 1720-tallet, og allerede tjue år seinere står denne utviklingen i full blomst. Med dette menes at det fantes et sjikt av mennesker som utover 1700-tallet tilvant seg et visst økt tekstforbruk, og gjennom dette begynte å engasjere seg i et offentlig ordskifte, det være seg som publikum, deltaker, eller begge. Den danske historikeren Ole Feldbæk definerer denne brokede gruppen slik:

Det var middelklassen, frem for alt i hovedstaden, men også i de større købstæder. Det var embedsmænd, officerer, gejstlige, latinskolelærere, studenter, skribenter, menn i liberale erhverv samt

⁹³ Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 8

⁹⁴ Van horn Melton, *Rise of the Public in Enlightenment Europe*. 5

⁹⁵ Ibid. 14

købmænd og godsfunktionærer, en del af de danske godsejere og nogle av prestærne. Talmessigt kan de ikke have udgjort mere end et par procent af den samlede befolkning. Men det var fra dette lag, centraladministrasjonen, lokalforvaltningen og det højere skolevæsens lærere blev rekrutteret. Og det var dem, der udtrykte den artikulerede offentlige mening.⁹⁶

Bie var skribent og på et tidspunkt også student, og er altså representert i historikerens oppsummering. Det er allikevel Feldbæks andre poeng som for min analyse er mest interessant her. De som artikulererte den offentlige mening, var også de aktuelle som kandidater for sentral- og lokaladministrasjonen, samt aktuelle for undervisningsstillinger ved høyere utdanning. Dette feller seg inn som et poeng i debatten rundt opplysningslitteraturens drivkrefter. Om man ser offentlige utvekslinger mellom aktører som farget av egennyttige transaksjoner, vannes idealismen ut og sjatteringer av mer sammensatte intensjoner kommer til syne. Ytringene i perioden burde undersøkes med en uromantisk anerkjennelse i bunn, hvor man setter til side ideen om at fortidens aktører som pure, sannhetssøkende, idealistiske forfatter-sjablonger. Først da gir deres ytringer mening som talehandlinger.

De mulige politiske og litterære konfliktlinjene var ennå ikke etablert og dermed heller ikke åpenbare på tidlig 1700-tall, men man kan se konturene av et moderniseringsprosjekt i litteraturen som kom ut. Dette kommer til syne i den realistisk orienterte «driftigheten i å fokusere og forbedre det eksisterende».⁹⁷ Den første skribent som fikk innvilget sensurfrihet var for eksempel daværende prokansler ved universitetet i København, Erik Pontoppidan. Han var som sagt redaktør for *Danmarks og Norges oekonomiske Magazin*, som kom ut mellom 1757 og 1764. Utgivelsen som bestod av Moltkes innsamlede forslag til forbedringer i styringen hadde åpnet opp et rom for å granske det eksisterende, men dermed ble det også åpnet for å utfordre det bestående. Denne matnyttige nysgjerrigheten kan tenkes å være den naturlige forløperen til den mye farligere og potensielt samfunnsoppløsende kultur- og samfunnskritikken. Frem til 1770 var det nogenlunde mulig å holde ytringene innenfor det tilsynelatende matnyttige og de eneste som hadde sluppet unna forhåndssensuren var figurer som sto makten politisk og ideologisk nært.⁹⁸ Bies Nouvellist, som vi

⁹⁶ Feldbæk, «For Norge, Kjæmpers Fødeland. Norsk kritik og identitet 1770 - 1773», i *Historisk Tidsskrift* (norsk) 1994. 25. Referert av Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 13

⁹⁷ Berge nevner også «smaken av det skjønne, konstitueringen av borgerligheten, patriotisme og gruppeidentitetsspørsmål, oppdagelser i de såkalte «grundige» og «nyttige» vitenskapene, religiøsitet og sekularisering, skole og dannelse, folkeliv, sed og skikk, stands- og klasseforskjeller, og kvinners posisjon i samfunnet,» idet han lister opp hvilke temaer som dukker opp i tekstene. Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 14

⁹⁸ Berge nevner i denne sammenheng Ove Guldberg og Jens Schieldrup Sneedorff. Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 15

skal se, gjorde lite for å utfordre denne modellen og kan se ut til å heller ville gjøre seg bemerket på et vis som kan gi støtte til Feldbæks kobling mellom offentlige ytringer og offentlig avansement.

2.1.3 Skalder, foren eder!

Man kan finne en invitasjon til tekstuell konkurranse om oppmerksomhet i fortalen til *Nouvellistens* februar-nummer. Her snakker han om en annen aktør som muligens overlapper med hans eget prosjekt, og Bie blir dermed fanget mellom et uttalt ønske om fri spredning av ideer og sannhet, og behovet for inntekter og trofaste klienter.

Det være hvad det vil; men troe, jeg ingenlunde
Ved andre Ting end Flid vil stræve efter din Gunst
At søge fordel ved at hindre og misunde,
Det overlader jeg til andres Flid og Kunst.
Hver skue-plads jo mere end en Acteur behøver,
Men i veddeløb man ey allene løbe kan,
Den vinder ey en krands, som aldrig styrke prøver,
Bag andres skiul og skiold gaaer aldrig modig mand,
Kom frem paa pladsen, frem hver skialder, som har styrke,
Ophøye eders sang, vid og smag.
At kieppes om hvo best sin sang og geist kan dyrke,
Er en priisværdig strid til publici behag
Saa ammes kunsten op, saa vore musers sønner,
Og Eens forbedrelse er den andres spore er,
Da publicum den skiald med dobbelt lyst belønner,
Som med fordelens vigt har ærens høyde kier.⁹⁹

Nouvellisten posisjonerer seg her som en rettskaffen aktør i et sosialt felt hvor det tydeligvis benyttes tvilsomme taktikker i konkurransen om publikums «gunst». Berge foreslår «måladekvate tekster, god smak, sannhet eller moralsk vandel»¹⁰⁰ som parametere aktørene forholdt seg til, og Nouvellisten ønsker angivelig denne konkurransen velkommen idet han byr opp til «veddeløp» og «strid», men hvordan så hans sprang eller angrep ut? Og hvem (forestiller han seg at) er hans støttespillere og motstandere?

⁹⁹ Bie. *Den Poetiske Nouvellist*. 9

¹⁰⁰ Berge «Samtalen mellom Einar og Reiar». 141

2.2 Instrumentelt sagt -Hva betyr det hvem som snakker?

2.2.1 Panegyriken og talehandlingen

Etter fortalen åpner han så sin første nyhetssending med «Innenlandsnyt», og første sak på dagsorden er en panegyrisk bejubling av kongens fødselsdag. Stemmen som fra første stund gjør seg gjeldende, er den rolle Nouvellisten har gitt seg selv, «Skialden». Han nevner som sagt «Ravners Pen» på ulike steder, men det er denne funksjonen som skald som ligger i bunn, og eksplisitt dukker opp i mer enn halvparten av utgivelsene. Dette er ofte i sammenheng med «Skalde-flokens» kollektive plikt om å rapportere de offisielle pågåender i kongeriket. En etterlevning fra den representative orden, men fortsatt levende i sin henvendelsesform.

Introduksjonen til mai-nummeret er en seks sider lang beskrivelse av kroningsfesten til Christian 7. Det første som sies er at denne «scenen» er av så stor viktighet, at det er mer enn hva tusen skalder ville klart å skrive om.¹⁰¹ Han setter opp forholdet mellom skribent og regent her i innledningen og han viser også en holdning til almuen som speiler maktens opphøyde posisjon i de tillatte fremstillinger.

Thi tænk, at skrive om en kronet Konges Pligter,
Er noget jeg ey kan og meget jeg ey tør,
Desuden er Foragt Belønning for en Digter,
Om han var nu saa stor som en Homer var før.

Min Pensel kan ey ret udtrykke Solens Straale,
Jeg har afbildet den saa godt jeg kan forhen (!),
Og Nordens store Soel den bør og kan ey taale
Det mindste Pensel-Strøg af en uhældig Pen.¹⁰²

Han sier altså at det ikke er noe poeng å prøve å beskrive solen med sin uverdige «pensel», og topper denne underdanigheten med å understreke at uheldige penners strøk ikke skal tolereres. Her setter han seg selv på plass og gjør seg selv kongen skyldig. Videre får publikum servert et annet eksempel på en «smiger-salve» når Nouvellisten skriver.

Velan, min Muse: du skal ofre nogle Bønner:
Bliv, Nordens Christian! den viseste Regent,

¹⁰¹ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*. 33

¹⁰² *Ibid.* 33

Og blive Tolke om i Danske, Norske Sønner,
At Kongens Viisdom er i eders Velfærd kiendt.¹⁰³

Rent språklig bukker han dypt i denne fortalen, men ser man på passasjen som en illokusjonær talehandling legger han her opp til et kommende direktiv. Han signaliserer først sin lojalitet til kongen gjennom å si at han ikke skal uttale seg om kongens plikter, men presenterer like etterpå sine forventninger til en konge verdig denne lojaliteten. Her får Nouvellisten bruk for sin tidligere posisjonering som et talerør for gamle sannheter og tidløse idealer. Men hvordan stiller denne mai-talen seg opp mot den han holdt i januar? Hvor ble det av «Tael ey med hyklerrøst til dem som bærer krone, Et purpur helligt er; men mennesket har feyl,»¹⁰⁴ Innen mai har kongen mistet alle feil han potensielt kunne fått påpakning for.

1700-tallets litteratur var som nevnt bygget på helt andre konvensjoner enn vi forholder oss til idag. Tekstnormer, tiltaleformer, flerspråklighet, referanser, hele sjangre, alt var fundamentalt annerledes. Man kan hjelpes på vei i forståelsen av tekstene, men ikke uten å forstå samtalene de deltar i. Hva som blir sagt (lokusjonært) og hva disse utsagnene gjør (illokusjonært) henger med andre ord nødvendigvis ikke sammen. Harris m.fl. definerer *kontekst* som delte og alltid-utviklende representasjoner av hva som er på spill i en samtale. Disse representasjonene både former ytringens karakteristikk, men er til gjengjeld også formet av dem.¹⁰⁵ Kontekst forankrer med andre ord kommunikasjon gjennom sirkulerende nettverk av formende og formede ytringer som forer på hverandres representasjonskraft og uttrykksform. En gitt kontekst er hele tiden under utvikling og Harris m.fl. trekker frem «conversational score» som et nyttig bilde på denne utviklingen.¹⁰⁶ Dette er ideen om at ytringer i en samtale kan organiseres som poeng på en tavle, og baseball blir ofte brukt som en passende metafor siden det ikke bare er målstillingen som nedtegnes, men også noen av de andre avgjørende parameterne for hvordan lagene måles opp mot hverandre gjennom kampens gang. Hvert kast og hvert slag justerer disse parameterne, akkurat slik alle spørsmål, påstander og direktiver forandrer konteksten de opererer opp mot og innenfor.

Forskere på feltet har ulike måter å gjøre opp stillingen i sine undersøkelser. Denne stillings-tankegangen retter fokuset for talehandlingenes mål inn mot aktørenes private oppfatninger, og dermed vekk fra intensjonistiske forventninger til felles, offentlige sinnstilstander. Har man et

¹⁰³ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*. 33

¹⁰⁴ *Ibid.* 1

¹⁰⁵ *Ibid.* 16

¹⁰⁶ *Ibid.* 16

talehandlingsmessig *konvensjonalistisk* fokus, ser man på hvordan disse utenforspråklige handlingene oppfører seg i henhold til et sett «felicity conditions», et gitt sett kriterier for hvorvidt ytringen oppnår sitt mål eller mening.¹⁰⁷ Paul Portner mener at det felles anerkjente handlingsrommet eller «the common ground», står som en motsats til aktørers overbevisninger. Og det er dette som utgjør spenningsforholdet mellom skribenten og offentlighetens standpunkter. Portner setter opp tre typer forslag som motsatser til aktørers ønsker og intensjoner, altså konkrete talehandlingers intenderte effekt, eller evne til å oppfylle sine felicity conditions.

Den første, *Påstander*, er hos han forslag til forandringer i det felles anerkjente handlingsrommet, *spørsmål* er forslag om å forandre «det aktuelle spørsmålet» i samtalen, mens den tredje typen forslag er *direktiver*.¹⁰⁸ Han jakter dermed ikke lenger på individers håp og drømmer i samtalene, men på handlingenes strategiske funksjon i kampen på tavla. Konfliktlinjene det samtales langs påvirkes på denne måten av den samtalemessige målstillingen («conversational score»).

Nouvellistens panegyrikk har i seg både spørsmål og påstander, men overordnet fungerer den som et direktiv. Problemet er at *Nouvellisten* selv ikke er i noen posisjon til å gi ut direktiver, spesielt ikke til kongen. Den har ingen «konstituerende makt» i at den kun kan appellere til kongen og oppmuntre til handling. Det vil si at den ikke selv konstituerer virkelighet, men kun kan gi forslag til nye versjoner av den. Denne gang gjennom å bygge en forventning om en monarks plikt til å leve opp til eksplisitte, vedtatte gode egenskaper.

De neste fem sidene i *Nouvellisten* har noen likhetstrekk med Voltaires samtidige åpne *Brev til kongen* (1770), som ble sendt ut da ryktet om Trykkefriheten hadde spredt seg til kontinentet. Her hyller franskmannen tilsynelatende Christians mot og rettskaffenhet i anledning reskriptet. Bie er langt mer underdanig denne gangen, men de byr begge opp til en dans hvor forfatteren trår varsomt og forsøker lede monarken i takt med den håpefulle nye forventningshorisonten som 1700-tallets omveltninger brakte med seg.

Lev længe, Christian! de Dødeliges Dage,
Og bliv udødelig ved det Du handler godt,
Gid kun Oprigtighed og Troskab Dig behage,
Gid hver Mands Hierte var for Dine Øyne blot.

¹⁰⁷ Harris m.fl, «Speech acts». 3

¹⁰⁸ Ibid. 17

[...]
For selv at sætte paa det dyre Hoved Krone ,
O ! kron Dem begge Toe, Du Haand, som Alt formaer
Ifør Du Dem den Dragt, som sømmer best en Throne
Der i Fornuftens Pryd og Sielens Pragt bestaaer
[...]
Isch! glæd dig, Nordens Haab, din dyrebare Konge,
Din Salomon, August, din Fader og din Ven,
Hvis Navn er alles Lyst og helligt paa hver Tunge,
Er, Himlen være Lov! fuldkommen frisk igien.

O Gud! gjør Hannem sund til Legeme og Siel,
Lad Hans Retfærdighed og Viisdom kun forfærde
Enhver, som tænker ondt og handler ikke vel
Kan nogen Konge vel i Verden større være?¹⁰⁹

Det males altså opp antikke og klassiske idealer av sannhet og ære, for så å gjøre det fristende for modellmottakeren å la seg begeistre av – og dermed omfavne opplysningstankegodset. Ikke fordi han må, men fordi han gjennom dette blir lovet evig liv som folkets velgjører. Krefting nevner også Voltaires *Brev*, og sier at panegyriken hadde i seg en underdanig hyllest, men også skarpe krav. Hun sporer panegyrikkens funksjon til Aristoteles og lovtalens anliggende, slik den er beskrevet i hans *Retorikk*. Ifølge Aristoteles skal lovtalen «vise hvilke dyder og laster som er gjeldende her og nå». Han poengterer også at rosende og rådgivende taler har mye til felles. De to fungerer sammen, både hvis talen bevisst «forsterker betydningen av allerede utførte handlinger, eller ved at den viser konkrete eksempler som en rettesnor for fremtidige dydige handlinger».¹¹⁰ Nouvellisten gjør nøyaktig dette når han priser kongens friskmelding.

Krefting kobler panegyriken opp mot det opplyste eneveldets forestilling om kongen som «statens tjener». Ved inngangen til eneveldet måtte ideen om monarken som Guds stedfortreder eller stattholder på jorden vike. Han ble etterhvert tilkjent en faderlig omsorgsplikt for sine undersåtter som fulgte med den eneveldige makten. Hun nevner også forestillingen om «Hyrdemakt» hvor kongen ansees for å være ansvarlig for hver og en i flokken, samtidig som lydighet er undersåttenes dyd. Mild faderlighet, rettferdighet og sannhetsdyrkelse var også dyder man satte høyt, også utenfor panegyriken. Mona Ringvej oppsummerer panegyriken som «en fleksibel retorikk, som nettopp gjennom sin tilbøyelighet til overdrivelser og teatralitet kan romme mer eller mindre forkledt

¹⁰⁹ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*. 25

¹¹⁰ Krefting, «Panegyrikk, spectator-litteratur og offentlighet». 96

kritikk». ¹¹¹ Panegyrikk kunne dermed «gjøres til en gjenstand for både en lærd, kritisk og lekende samtale, uten at den mistet sine rosende evner». ¹¹²

Utøvere fra den *normative* skolen innen talehndlingsteori trekker frem ytringers *tildekkede handlingspotensial*. ¹¹³ Dette potensialet beskrives som å være i stand til å flytte grensene for hva som er tillatt i en foranderlig, normbasert sosial aktivitet, som den trykte offentligheten på 1700-tallet kan sies å ha vært driftet på. Det normative synet på talehandlinger tar inn over seg hvordan forventninger i rommet for ytringer utvikler seg over over tid og dette skjulte aspektet anerkjenner at ytringenes virkelige kraft kan være vanskelig å se fra de samtalendes ståsted.

Når man dissekerer tekst på jakt etter deres illukosjonære talehandlinger kan man med andre ord finne sider ved samtalene som aktørene selv ikke har vært bevisst idet de skrev ned sine ytringer. Dette spiller fint inn mot oppgavens påstand om disse avsnittenes instrumentelle funksjon i utgivelsens større prosjekt. Det er lite sannsynlig å anta at Bie virkelig trodde han kunne påvirke kongens oppførsel med sin lokkende opplysningsdans. I stedet burde panegyrikken leses som en posisjonering og en innpakning som gjorde det mulig å slippe til på det litterære markedet, og om man pakket inn og posisjonerte seg godt, ville makten legge merke til deg og da kunne du høste fruktene av «Høie Herrers Gunst».

Krefting sier at det nærmest oppstod «en kappestrid blant frisinne og lærde forfattere om å innta den mest krypende tonen i sine tilegninger». ¹¹⁴ Denne kappestriden kan i seg selv ansees som en av konfliktlinjene som intervensjonsmodellen søker å kartlegge. Og det er kanskje dette sløret av solitering som sterkest preger *Nouvellisten*, hvor modellmottakeren, fortsatt kongen, strykes med hårene og skalden viser frem sin dyktige, lojale dikterpenn. Det overskridende, som både før og etter denne utgivelsen, skulle definere mange av Bies tekster i denne omgang nærmest fraværende. Ytringen fungerer på et grunnleggende nivå som en jobbsøknad, og det er lite tegn til distanse, satire eller ironi å finne. Skalden oppfyller med andre ord sitt mandat til fulle.

Når han så er ferdig med de øvre (indre) samfunnslag, går han løs på de nedre (øvrige). Måten han her gjør det står i kontrast til mye av det han forfekter i andre deler av forfatterskapet, hvor han

¹¹¹ Krefting, «Panegyrikk, spectator-litteratur og offentlighet». 97

¹¹² *Ibid.* 101

¹¹³ Harris m.fl, «Speech acts». 15

¹¹⁴ Krefting, «Panegyrikk, spectator-litteratur og offentlighet».

nærmest alltid tar parti med den lille mann og hans pinsler. Det være seg dyrt brød, urettferdige dommer, dårlige arbeidsforhold i gruvene, osv. I det neste flytter han ihvertfall fokus over til allmuen som får servert en helstekt okse i forbindelse med feiringen, noe som leder til en stygg scene preget av dyrisk griskhet og pervers måkekamp om kjøttstykkene. Det begynner rolig, men eskalerer raskt,

Tilskuers Latter var Trompet i denne Krig,
Træeverket gav sig strax paa Naade og Unaade,
Og Klædet gjorde just ey sin Erobrer rig.
En stødte, rev og sled, saa Sveden flod af Panden,
Knap havde han til Priis et lidet Stykke giort,
For han blev plyndret selv igien udaf en anden
Som mere mægtig var, og tog hans Bytte bort,
Den var en Hercules som frelste nogle Bredder,
Og Jason knap saa glad ved Colchis gyldne Skind?
Som den der kun en Qvart udaf det Klæde redder,
Han under mange Stød og Slag har halet ind.¹¹⁵

Han beskriver videre hvordan folk gravde huler inn i lårene på dyret på jakt etter en neve kjøtt. Én red oppå oxen og en annen kapret hodet som trofé, mens en tredje la seg visst også inne i buken «som i en Hollandsk Smakke». Han forsøker så å dra det hele inn igjen, visstnok fordi «Min Muse Oxe-Kiød ey kan fordøye længer». Deretter vender han seg direkte mot leserne igjen og sier «Og lad os see om vi kan sanke nogle Penger», før han avslutter introduksjonen med denne oppsummerende unnskyldningen,

Jeg skulle skrive lidt paa en alvorlig Maade
Om nogles ære-trin; min Muse kan ey alt,
Desuden er den nok, at kongens store Naade,
Ved denne kronings Fæst, paa Mænd af Værdie falt.¹¹⁶

I denne beskrivelsen av en gledens dag presenteres kongen og hans besetning på ett vis, mens folket pent må innta rollen som «pøbel». Dette sier muligens mer om publikum enn forfatteren, for kombinert med panegyrikken og den ærefulle tonen, gir denne passasjen et inntrykk av å fortsatt henvende seg til konge og hoff. Den uttalte modellmottakerne kan sies å få sette dagsorden i *Nouvellistens* nyheter, samtidig som kongens gunst blir formende for stemmen og tonen som kommer til uttrykk. Det virker som at spriket mellom hva *Nouvellisten* uttalt sier han skal gjøre,

¹¹⁵ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*, 36

¹¹⁶ *Ibid.* 40

skiller seg markant fra hva han ender opp med å gjøre. Dette spennet kan være et uttrykk for hvordan ideene rundt en fri offentlig samtale var tilstede, men forholdene for frie ytringer ikke åpnet for at den kunne finne sted helt ennå. Forfatterne så seg da fornøyde med å bygge oppunder en forestilling om at den samtalen som fant sted hadde tyngde eller betydde noe i den større/store samtalen. Gjennom å benytte seg av konvensjoner og idealer med lange og ærbare tradisjoner, forsøker Nouvellisten å holde det nye publikums interesse ved å presentere seg som en hederlig aktør blant hyklersk feighet, som ærer det evige og sanne, men avskyr egennytt. For motet kom nemlig ikke fra mannen, men fra myten.

2.2.2 Mellom Geysten og Musen

- Et forsøg paa distansering

Det er stort sett i sammenheng med publikummet at Nouvellistens Geyst blir stilt opp som delaktig i ytringens opphav, og dermed kan fungere som et slags ansvarsfraskrivende vern. Forestillingen om Geysten kommer altså stadig til syne i teksten, gjerne i sammenblanding med en «Sangerinde» eller en «Sang Gudinde». Skal man tro forfatterne virker Geisten inn på selve skriveprosessen, og tar form som en besjelende, inspirerende energi som forfatteren får æren av å kanalisere ned på papiret. Det er dermed ikke forfatteren som er den eneste ansvarlige opphavsmann. *Nouvellistens* første setning er passende «Tag pennen fat igjen min vanlig Sang-Gudinde!» han ber henne så «Lad Sandhed, Liv og Geist dit Skialdre-Verk besiele,»¹¹⁷.

Geisten fungerer på denne måten gjennom musene, slik de blir beskrevet av Martha Woodmansee i hennes artikkel «The Genius and the Copyright». Her hevder hun at fra renessansen og videre utover på 1700-tallet var forfatteres skapende prosesser ikke kreditert forfatterens iboende kreativitet. Hen ble først og fremst sett på som et instrument eller kjøretøy i denne formidlingen.¹¹⁸ Bie skriver denne gang under fullt navn, så denne bruken av geisten og musen som noe eksternt som styrer hans hånd kan sees som et forsøk på å distansere seg fra ytringene. Ved å gjemme seg bak geisten blir kanskje forfatteren mindre utsatt i møte med offentligheten.

¹¹⁷ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*. 1

¹¹⁸ Woodmansee skriver at forfatteren skulle være en håndverker som mesterlig evnet å manipulere etablerte strategier for å imøtekomme de mål/forventninger som et publikum hadde satt opp. Det samme gjaldt idet en forfatter ble ansett som «inspirert». Heller ikke disse grepene kom fra forfatterens unike forstand. Om forfatteren maktet å være original eller uvanlig dyktig, ble dette tilskrevet en ekstern kraft, gjerne i form av en muse. (Woodmansee, «The Genius and the Copyright». 427)

Om ikke denne rustningen var tykk nok langs sidene til å forhindre angrep, så virker Geisten å ha fylt en annen funksjon. Den blir ofte trukket inn i en triangulering mellom seg selv, forfatteren og publikummet. For eksempel avslutningen av desember-nummeret hvor Bie sier «Bevaagne Publicum! du skal min Geyst oplive! Som af Forhindringer en Tid i Dvale laae».¹¹⁹ I forordet til februar-nummeret, etter å ha egget til tekstuell strid og veddeløp, sier han at denne konkurransen handler om «At kieppes om hvo best sin sang og geist kan dyrke».¹²⁰ Og i desember-nummerets avsluttende tale skriver han i tillegg at «Jeg haver stræbet paa, saa vidt min Tankes Evne Og ringe Geyst formaaer, at være til Behag.»¹²¹ Geisten skal altså oppleves av publikum, det skal dyrkes i en konkurranse med andre, og forfatteren har strevet på, og gitt alt hva hans geist har maktet. I *Den ifra Maanen hjemkomne Politicus et Ugeblad No. 1.* poengterer Bie overfor sine lesere «hvor eenfoldige disse Folk vare og hvor lidet Opfindelses Geysten kunde yttre sig i- blant et Folk, som ey vedste at anspore den bedre».¹²² Det virker som at Geisten er en integrert del av skapelsesprosessen, og kan minne om det vi idag tilkjenner motivasjon eller inspirasjon. Innen pedagogikken skilles det for eksempel mellom indre og ytre motivasjon, og Geisten kan være et uttrykk for en ytre motivasjon, mer enn en indre inspirasjon.

Martin Brun, en av periodens mest aktive forfattere, og som jeg kommer tilbake til i fjerde kapittel, nevner også Geisten i sammenheng med kreativitet i sin *Samling av Sange[...]* fra 1772,

Mit Bid er vel et Vid; — men mindre, end et Gran;
Dog ikke maalløs! — du! — min Geyst,
Min Sangerinde!
Jeg hør Veltalenhed paa Luftens lette Vinge,
Hos Fugle, Planter, Straa, hos Engel, Kræe og Mand.¹²³

Det er allikevel ingen forfattere som anklager noen andres muse for å være talentløs eller forvirret, og det er aldri musene som blir stilt til rettslig ansvar for innholdet i tekstene. Denne logiske bristen kan peke mot at påkallelsen av de kreative kreftene utenfra, var en unnskyldning gått ut på dato, og et mulig feilslått forsøk på å immunisere seg mot kritikk. Man stilte opp en stråmann i form av en syngende gudinne som man kunne peke til som et tilskudd for å måtte se sine skrifter ute i offentligheten. Geisten som motiv er (foruten Bruns bruk vist ovenfor) tilnærmet fraværende i den senere Trykkefrihetslitteraturen, Dette kan indikere at denne eksterne unnskyldningen for å delta i

¹¹⁹ Bie, *Den Poetiske Nouvellist.* 95

¹²⁰ *Ibid.* 9

¹²¹ *Ibid.* 96

¹²² Bie, *Den ifra Maanen hjemkomne Politicus et Ugeblad No. 1.* 15

¹²³ Martin Brun, *En Samling af Sange over adskillige Materier.* 5

det offentlige ordskiftet av ulike grunner ble overflødig. Om man under Trykkefriheten hadde et ytringsbehov, søkte man ikke et kall fra en høyere makt for å begrunne ytringens tilblivelse. Offentligheten var plutselig fylt opp av temaer og konfliktlinjer det ble mer pressende å skulle ha en mening om, og anonymitet fjernet kanskje også noe av frykten for represalier man som skribent tidligere hadde sloss med.

Musen på sin side overlevde reskriptet og er nevnt i 15 av Luxdorphs samlede skrifter. I *Morpionade. Et Helte-Digt* har forfatteren en løpende samtale med sin muse. Hun svarer aldri, men er allikevel tilstede som en aktør i teksten i form av en mottaker av henvendelser som «O Muse! opliv nu din Sang, og mal for nordiske Øyne Det yndigste Sted, som her imodtog en Gudinde!»¹²⁴ og «Eene De, Skiønneste! har drevet min Muse til at syngel!»¹²⁵ I *Nouvellisten* bruker Bie henne mest som et verktøy for å styre tekstens retning. Som i eksempelet hvor hans Muse «Oxe-Kiød ey kan fordøye længer», etter å ha dvelt lenge nok på pøbelens fortæring av kongens bursdagsokse. I siste nummer takkes leserne også høflig av når han avslutningsvis skriver «og jeg skal ære hver som er en Muses Ven». Det er ikke Bie som trenger vennskap, det er musen, og det er ikke Skalden som prøvde seg på satiren, det var Ravnen.

2.2.3 «En vil Satyren, en igjen fordømmer den»

Enn så lenge så man altså til Geisten og Musen som tekstenes uttalte opprinnelse, men det anes samtidig en viss forvirring rundt hvem tekstene skulle ende opp hos. Hvem skulle lese dem, og hvordan kunne forfatterne navigere en offentlighet under sterkt press ovenfra?

Noen talehandlingsteoretikere setter respons hos mottakerne som det sentrale i menneskers samtalende, mens andre vender seg innover mot senderens overbevisninger og ytringsbehov som det definerende aspektet. Dette siste fokuset kan være nyttig når man ser på ytringer som har forskjellige meninger for forskjellige publikum, og satiriske ytringer kan fungere som eksempler på denne flerstemtheten. På ett nivå kan satire fare med påstander om et fenomen sett i et fordelaktig lys, mens et annet publikum mer innvidd i distinkte koder og konvensjoner, kan være i stand til å avlese det rakt motsatte. Problemet med ulike publikummers ulike forutsetninger for å forstå ulike ytringers ulike lag, har noen steder i talehandlingsteorien blitt innlemmet i *intensjonalistiske* modeller, da gjennom å åpne opp for at avsendere kan være i stand til å legge til rette for nettopp

¹²⁴ Pram, *Morpionade. Et Helte-Digt*. 19

¹²⁵ Ibid. 6

denne varierte resepsjonen.¹²⁶ Problemet med varierte lesergrupper belyser uansett en grunnleggende utfordring idet man lar sine ytringer publiseres og distribueres til mottakere man ikke kan ha full oversikt over, selv om Bie må sies å ha hatt en relativt godt utviklet sans for balansegangen mellom lovløs og tannløs. Han stemmer i både for og imot enkeltsaker i ulike skrifter, men det er allikevel mulig å plukke opp noen hint om når han er oppriktig eller useriøs. Denne egenskapen kommer enda bedre til syne i det neste kapittelet om Philopatris-debatten, men *Nouvellisten* kommenterer selv denne utfordringen i desember-nummerets avsluttende tale. Han åpner med at «Nu har min *Nouvellist* alt spilt den første scene. [...] Har mit ringe blad fortient din *Medholds Dom?*»¹²⁷ Videre utdyper han tekstens utfordringer i møte med større publikum. Han anerkjenner at man ikke kan tekkes alle til enhver tid og sier han har forsøkt å finne en middelvei for sine lesere.

Betænk, man løber paa en saadan slibrig Bane,
Hvor Varsomhed og Frygt hvert Skride geleyde maae!
Den Mad som smager en, er suur for andens Gane,
Og hvo er den som kan for alles Dom bestaae?

En elsker lutter Skiemt, en anden Alvor smager,
En vil Satyren, en igien fordømmer den,
En er Moralen fiendsk, en anden er dens Ben.
Blant en saa særskilt Smag og saa ulige Tanker
Det er heel vanstelig at finde Middelvey:

Men i tillegg til behovet for å bli lest fantes også et (uttalt) ønske om å spre sannhet, og han reflekterer videre litt over grensene for dette rommet for sannhet,

Jeg haver stræbet paa, saa vidt min Tankes Evne
Og ringe Geyst formaaer, at være til Behag,
Hvor Tid og Adgang Sted til Sandhed kunde levne,
Der har jeg ikke glemt at legge den for Daa.
Hvor Sandhed ikke i sin egen Dragt tør spille,
Der har jeg hyllet den i Skiemtens Masqve ind
Og hvor den tåles ey, der har jeg tiet stille,
kort; jeg har altid lagt paa Middelveyen Bind.¹²⁸

Bie uttaler altså selv at *Nouvellisten* har mest å tjene på å være så fordøyelig som mulig. Den er en typisk ytring i at den er «representativ for tekststruktureringskonvensjoner eller normsystem som

¹²⁶ Harris m.fl. «Speech Acts». 12

¹²⁷ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*. 95

¹²⁸ *Ibid.* 96

preskriberer visse tekstualiseringsstrategier og utelukker andre».¹²⁹ Denne intensjonen ligger som en fortellerstemme over de øvrige begivenhetene som utgivelsen i hovedsak fylles opp av. Nyhetsbulletinene blir litt sekundære i denne undersøkelse av Bies samtale med sitt publikum. Hans prosjekt kan dog nøstes opp i ved å gjøre synlig den verktøykassen han benyttet seg av og hans bevissthet rundt litterære konvensjoner og publiseringsstrategier.

2.3 Nouvellistens «prosjekt» - Ravn versus Skiald

Når historikere idag snakker om pamflett-litteraturen, sikter man i stor grad til de pamflettene som kom til under Trykkefriheten. Men *Den Poetiske Nouvellist* er også en type pamflett, bare uten den brodden som Berge og andre beskriver, som 3 år senere ville komme til, og som 250 år senere kom til å definere dem. Det er opplagte forskjeller her, men poenget mitt er å peke på en viss kontinuitet, om ikke i uttalt innhold, så i det minste i intensjon. Også før Trykkefriheten, hadde man korte intervenerende tekster som lett kunne distribueres, men det var ikke før Struensees reskript at den mer fryktløse, personlige og grove kritiske linjen ble muliggjort. Og som maktapparatet hadde få effektive forsvar eller våpen mot.¹³⁰ Tilbake i 1767 ser Bie det hensiktsmessig å pakke sin ytring inn i geistens automat-skrift og stille seg opp på rekke med resten av skaldeflokken. I dette rommet finner Nouvellisten dog plass til å eksperimentere med publiseringens mekanikk, selv om han forholder seg fullt og helt til tidens normer.

Pamflettens forfattere skiller seg fra den mer borgerlige offentligheten som skal ha festet seg utover på 1800-tallet. Fremveksten av «den borgerlige litteraturen» er en villedende generalisering, men 1700-tallet kan allikevel sees som nullpunktet i konstruksjonen av en kvalitativt helt ny tekstkultur. Berge skriver at «Pamflettene var ikke skrevet av borgere for borgere, men av en sammensatt gruppe (som regel) anonyme skribenter for et hvilket som helst interessert menneske i København».¹³¹ Visstnok uttømte pamfletten sin funksjon og sitt «kortsiktige intensjonelle potensial i Trykkefrihetens korte kontekst».¹³² Pamfletten forsvinner raskt fra den norske offentligheten sammen med Trykkefriheten, men i årene før forsøker den fortsatt å finne sin plass og sitt potensiale i den dansk-norske trykte offentlighet. *Den Poetiske Nouvellist* kan eksemplifisere denne

¹²⁹ Berge, «Samtalen mellom Einar og Reiar». 138

¹³⁰ Berge, «Teksten». 58

¹³¹ Ibid. 60

¹³² Ibid. 58

overgangen gjennom at både skribent og format er det samme som de senere utgivelsene, men man ser en tydelig forandret tone, funksjon og intensjon etter frislippet i 1770.

Nouvellisten fremstår litterært lunken, men dette burde sees i lys av Bies tidligere lek med brennhete radikale ytringer bare to år tidligere. I «en freidig forkledning av en hoffskandale»¹³³ harselerte Bie med en litt for velansett herre i fabelen «Om Bæveren», den sjette av hans *Originale danske moralske fabler* (1765). Her utfordret han prinsippet om hemmelighold av hoffets affærer og ble kontant straffet gjennom sensurverket. Slik skadelig informasjon kunne bli, og ble brukt som kapital i de indre kretser hvor ambisjoner om makt og innflytelse var sterke drivkrefter. Denne kunnskapen var tilgjengelig for noen, men ikke for alle. Fabelen om beveren hadde ikke kritisert regimet direkte, men den hadde krysset grensen for hva Bie, og andre som han, hadde lov til å samtale om. Henrik Horstbøll sier at idet Bie kritiserte hoffets hykleri hadde han krysset grensen fra tankefrihet til skrivefrihet.¹³⁴ Fabelens brodd ble først avdekket i ettersensuren og deretter raskt konfiskert. Bie stakk imidlertid av fra sin idømte fengselsstraff, men kom altså snart tilbake i *Nouvellistens* foreløpig dempede tone. Man kan se for seg at denne affæren kan ha lært ham en lekse i publiseringsfaget som ikke fristet å umiddelbart repetere.

Det er også spesielt viktig å forsøke å trekke inn kontekst idet man begir seg ut på lesing av kreative verk. Mange av likhetene vi finner med vår egen tekstkultur er bare overfladiske, så et klart skille mellom skjønnlitteratur og sakprosa blir anakronistisk og villedende.¹³⁵ Ren poesi kan allikevel sees på som en kanarifugl i graven for dette tapet av tilgjengelighet. Med dette menes at jo mer abstrakt en ytring er, jo færre muligheter er tilstede for å drive etterrettelig undersøkelse av tapt fortid. *Nouvellisten* hverken ønsker eller forsøker å bedrive klar tale, men prøver i stedet å være både nyheter og poesi på samme tid. I tekster som denne, hvor estetiske virkemidler benyttes, må man anta at det gjøres med en stor grad av inneforståthet med hvilke verktøy man hadde tilgjengelig, samt deres kraft og betydning.¹³⁶ Med dette forbeholdet i bunn, er det fortsatt mulig å få indikasjoner på kulturkonteksten, og dermed kunne bygge ut forståelsen av ytringsklimaet gjennom å bedrive nærlesing. Til dette arbeidet kan talehandlingene tekstene utfører være en god måte å forstå deres mening som intervensjoner, og dermed de litterære prosjektene de bedriver.

¹³³ Krefting, «Enevelde, offentlighet og Peter Fredrik Suhms hemmeligheter». 394

¹³⁴ Horstbøll, «Autor, nouvellist og pamflettist». 163

¹³⁵ Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 7

¹³⁶ Berge, «Teksten». 80

Ser man på Geistens tilstedeværelse som konvensjon i teksten, kan den sees å gi en økt legitimitet til forestillingen om at de nye trykte ytringene som er en del av et større og eldre sannhetssøkende opplysningsprosjekt. Den frie forfatteren er kun et fartøy for musens evig inspirerte opphøyde tale representert gjennom Sang-Gudindens røst og Geistens iver. På et nivå bekrefter tekstene altså eksplisitt forestillingene om besjeling som Martha Woodmansee sporer opp, og at forfatteren kun spilte en instrumentell rolle. Om man ser ytringene som talehandlinger snur *Nouvellisten*s bruk av de eksterne kreative krefter dette forholdet litt på hodet. Det er musene, sang-gudene og geisten som er det instrumentelle her. Forfatteren bruker dem alle på de måter som tjener hans prosjekt.

Konvensjonene hjelper teksten å finne sin plass blant andre ytringer, og fungerer på samme måte som panegyrikken, som oppryddende for et publikum i en gryende og uavklart trykket offentlighet.

Som jeg har vist i dette kapittelet faller *Nouvellisten* godt inn under kriteriene for en typisk ytring, og var sagt på en annen måte, én av mange. Og mange forfattere ble de, pamflettmediet var ikke like «monomodalt»¹³⁷ som bøker og avistekster, og kunne tilpasses flere former og arenaer enn foregående formater. De kunne bli lest høyt og distribuert raskere og bredere enn tidligere, tyngre tekstverk. Berge sier at pamflettsjangerens tradisjonelle intensjonalitet var å fungere som utspill mot noe i samfunnet pamflettmakeren var misfornøyd med. Bie forsøkte med *Nouvellisten* å finne «middelvejen» i de tradisjonelle kanalene, på det tradisjonelle, typiske vis. Skalden vant på et vis over Ravnene denne gang. Middelveien viste seg imidlertid å ikke være en levedyktig geskjeft. Adresse Contoret sa opp kontrakten, godt tenkelig på grunn av sviktende omsetning, og på bunnen av siste blad av november-nummeret skrev Bie

Da *Nouvellisten* herefter Udgaar for min egen Regning, ombedes de herrer velyndere, som den vilde holde, at lade sig antegne enten hos mig selv hos Sr. Mariager i Vognmagergaden, eller hos min Fader hos Bildthugger Koppen i Aabenraae, da Prisen er 3 Mk. paa tryk, og 4 Mk paa postpapir som ved Aarets Udgang betaales. Ende paa den Første Aargang.

Den andre årgang utkom dessverre aldri og Bie måtte i stedet livnære seg som husdikter og prokurator for Københavns befolkning. Helt til Struensee og hans reskript i 1770 åpnet slusene for skribentene, og Bie igjen trådte inn på skuepladsen med det som står igjen som Trykkefrihetens definitive startskudd, *de Trende Anmærkninger*.

¹³⁷ Berge, «Teksten». 60

Kapittel 3

Philopatreias, de andre og hamselv

Fælles Kræfter kan udrette det som er umueligt for enkelte,
men uden Begyndelse bliver intet fuldbyrdet.
Jeg vover derfor et Forsøg i disse Materier,
i det Haab, at anspore andre.
Jeg overlader gierne andre Palmene,
og med en patriotisk Glæde vil see andre at udtænke dem bedre,
hvilket er mit Ønske.¹³⁸

I den første fasen av 1700-tallets Skrivesyge hadde det vært en kløft mellom hva teknologi og tankesett var i stand til å uttrykke, og hva lovverket tillot å komme til overflaten. Mellom 1720 og 1770 ble det utgitt 23 pamfletter og 38 bøker, mens i Trykkefrihetens første år kom det ut hele 302 pamfletter og 83 bøker. Trykte skrifter florerte med andre ord som aldri før og pamfletten ble den dominerende sjanger under den nye lovgivningen. På ett år ble det gitt ut tretten ganger så mange pamfletter som på de foregående femti årene. Av disse igjen, var 91% utgitt anonymt eller under pseudonym.¹³⁹ Nettopp denne muligheten til å utgi under pseudonym kan sees som en forutsetning for den brede rekrutteringen til det offentlige ordskiftet som oppsto.¹⁴⁰ Det vokste frem en meningsindustri som bestod av en ny klasse av frie intellektuelle som ble definerende for perioden.¹⁴¹ Krefthing sier at litteraturen som etterhvert utkom beholdt det panegyriske, men «[...] nøret oppunder en mer standoverskridende, mangfoldig og debatterende offentlighet»¹⁴² Ved opphevelsen av imprimaturen ble båndene mellom de trykte mediene og de statsstøttende institusjonene kirken, universitetet, og kanselliet, brutt.¹⁴³ Og den fulle ordlyden av ordren lyder som følger,

¹³⁸ Bie, *Philopatreias trende Anmærkninger*. 3

¹³⁹ Berge, «Den offentlige meningens genrer», 150-151

¹⁴⁰ Ibid. 142

¹⁴¹ Ibid. 152

¹⁴² Krefthing, «Panegyrikk, spectator-litteratur og offentlighet».

¹⁴³ Horstbøll, «Bolle Willum Luxdorps samling» 412

Af fra nu af skal Bogtrækkeriene i disse Riger og Lande overalt tillades en uindskrænket Frihed, at ingen skal være pliktig eller forbunden til at lade sine Bøger og Skrifter, som han vil overgive til Trykken, underkaste den hidtil anordnede Censur og Approbation, eller til den Ende at indlevere samme til at igennemsees af dem, som slig Forretning hidindtil har være overdragen, hvilket ansees som skadeligt for Sandheds upartiske Undersøgning og hinderligt i at oplyse de ældre Tiders Vildfarelser og Fordomme, naar redelige sindede, og for det almindelig Vel, samt deres Medborgeres sande Beste nidkiære Patrioter, skulde formedelst Persons Anseelse, Befalinger, eller forudfattede Meeninger skrækkes fra eller forhindres i at skrive frit, efter deres Indsigt, Samvittighed og Overbeviisning, samt at angribe Misbruge og legge fordomme for dagen.¹⁴⁴

Dette reskriptet kom 14. September 1770, og var av en sjanger og form som var i fullt samsvar med sin kulturkontekst. Avsenderen var den, etter loven, ufeilbarlige kongen, og det som ble formidlet var en tilkjennegivelse eller befaling til et lojalt publikum. Et kroneksempel på en typisk ytring i en «representativ offentlighet». (Og i motsetning til Nouvellistens forsøk på å gi direktiver, hadde denne ytringen en konstituerende makt til å forandre virkeligheten den ble utgitt i.) Men av ordlyden i selve reskriptet får man inntrykk av at forfatterne lever i en dannet og saklig, argumenterende og sannhetssøkende offentlighet/virkelighet, hvor «ældre Tiders Vildfarelser og Fordomme» kunne resonneres vekk, og «Sandheden» fra nå av skulle kunne komme til overflaten gjennom patriotiske debatter i tjeneste av «Medborgeres sande Beste». Dette var uten tvil en del av det hele, men virkeligheten skulle vise seg mer grumsete og kaotisk enn som så, og til overflaten boblet ikke bare opp sannhet, men personfornærmelser, karikaturer, og harselering med høyt og lavt. Dette tilsiget kan sees i sammenheng med hvordan reskriptet fungerte i samrøre med en økende anerkjennelse hos forfatterne om at ikke måtte sette sitt eget navn og gode rykte på spill idet de ville delta i det offentlige ordskiftet. Dette ble ikke poengtert eksplisitt i den nye loven, men som sagt ble ni av ti utgivelser utgitt anonymt/pseudonymt i perioden. Det var allerede en presedens for anonymisering i avisene og magasinene, men fraværet av pre-publisert gjennomlesning ser ut til å ha hatt en politiserende effekt på ytringene. Det antas at det i sanntid eksisterte en viss anonymitet, men at det også verserte rykter, antakelser og regelrette avsløringer rundt hvem de ulike forfatterne var.

Om de ville stå inne for ytringene sine, måtte skribentene selv dermed avveie godene ved å bli prisert for sin tekst, og det ubehagelige i mulige represalier som ventet om man valgte å stå frem med eget navn. Fra 14. september 1770 til 7. oktober 1771 lå det nemlig en usikkerhet over offentligheten hvor ingen helt var sikre på hva det første reskript egentlig hadde åpnet opp for.

¹⁴⁴ Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 9

Gjaldt de gamle begrensninger av majestetsfornærmelser, blasfemi og personangrep, eller var det nå fritt frem? Struensee forsøkte å oppklare dette i et reskript fra oktober 1771, men de anonyme overtredelsene så ut til å være tilnærmet upåvirket av denne påminnelsen.

Under pseudonymet Philopatreias (en som elsker sitt fedreland) publiserte Bie *De Trende anmærkninger - 1. Om de dyre Tider og Handelens Svaghed: 2. Om Rettergang: 3. Om Geistlighedens indkomster*. Han begrunner maskespillet allerede i fortalen. Han skriver at en ekte patriot uunngåelig vil komme til å fornærme noen idet han taler sant, for ved å tale sant vil han avsløre andres egennytte, og visse menneskers hang til å berike seg selv på bekostning av andre. Det er forståelig at han ville verne seg mot represalier etter sin frittalende tirade mot egennytten i handelen, rettssystemet og blant kirkens menn, for tilsvarene lot ikke vente på seg og de sistnevnte var de mest høylydte.¹⁴⁵ Debattanter fra både hoffet og universitetet stemte i, og Bie debatterte til og med seg selv under navnet Antiphilopatreias. Av det umiddelbare ordskiftet som oppsto har man klart å bevare eksemplarer av 62 ulike pamfletter, og disse fyller de første seks bind i Luxdorps samling.

Men det er bred enighet at det var *De Trende Anmærkninger* og Philopatreias som står igjen som det skrift som satte trykkeriene i København i rotasjon idet 1770 gikk mot slutten. Jeg vil begynne med å se på Bies startskudd, deretter hans svar til seg selv. Videre vil jeg redegjøre for de mest relevante skriftene og aktørene som best viser *de Trende Anmærkninger*s gjennomslagskraft, for så å se på hans *Første Fortsættelse* og hans *Palinodie*. Til sist vil jeg samle trådene og se hva de to Philopatreienes intenderte prosjekt kan ha vært, og hvorvidt det kan sies å ha vært vellykket.

3.1 *De Trende Anmærkninger* -Philopatreias til scenen!

Jeg leverer herved nogle korte Anmærkninger til de fornuftige Patriots nærmere Eftertanke. Materierne fortiene at overveies og nøie betragtes. De udfordre en temmelig Indsigt, og derfor bør være Maalet for fleeres Betragtninger.¹⁴⁶

¹⁴⁵ «Den skjulte kornspekulant, den griske sagfører og den grådige præst - tre velkendte fjendebilleder i den før-industrielle folkelige forestillingsverden i Europa». Horstbøll, «Anonymiteten, trykkefriheden og forfatterrollens forandring i 1700-tallets Danmark».154

¹⁴⁶ Bie, *Philopatreias trende Anmærkninger*. 3

Analysen av denne utgivelsen vil fungere som en trestamme som resten av kapittelet forgrener seg ut fra. Diskursene og debattrådene *de Trende Anmærkninger* produserer, har alle utgangspunkt i hvordan Philopatreias i første omgang presenterer de her. Spørsmålet jeg stiller blir som i forrige kapittel; hvordan kalibrerer Bie sin ytring for å oppnå den effekt han ønsker, og hvordan navigerer denne ytringen deyringskulturen den ble publisert inn i?

Etter tittelbladet går teksten rett inn i et forord. Det blir ikke gjort rom for noen imprimatur eller takknemlig tilegnelse før vi blir presentert for innholdet. Forordet i sin tur er strippet for panegyrisk innramming og henvender seg i stedet til forfatterens skrivende med-patrioter. De første setningene forklarer i klartekst hva han ønsker å gjøre når han legger sine intensjoner på bordet.

Fælles Kræfter kan udrette det som er umueligt for enkelte, men uden Begyndelse bliver intet fuldbyrdet. Jeg vover derfor et Forsøg i disse Materier, i det Haab, at ans pore andre. Jeg overlader gierne andre Palmen, og med en patriotisk Glæde vil see andre at udtænke dem bedre, hvilket er mit Ønske.[...] Patriotiske Tanker nytte ei, saa længe de qvæles i Fødselen, de maa her frem for Lyset, hvor de kan bedømmes, oplyses, imodsiges og forsvares, og da kommer det Nyttige frem med Sandhed.

Han kobler altså sammen sannhet og patriotisme til en høyere enhet og sier at spredningen av disse er denne tekstens håp og ønske.¹⁴⁷ Det er altså ikke hans behov for å overtale folk om hva han mener om de tre saker som er den uttalte intensjonen, men snarere et håp om at hans ideer kan inspirere nye ideer. At hans penn i ytterste konsekvens kan bevege andre penner. Ifølge Martha Woodmansee, var noe av problemet med å kunne leve av skriving i perioden, ironisk nok, det store inntoget av nye stemmer. Det var ikke sterke nok lovmessige, økonomiske, eller politiske grunnrammer for å finne plass til alle som mønstret på.¹⁴⁸ Ifølge Woodmansee tar etterhvert allikevel forfatterens eget geni mer plass enn både musene og tradisjonene i refleksjonene om skrivingens natur. På denne måten skal forfatteren forvandle seg til et unikt individ, ene og alene ansvarlig for sitt unike produkt. Den som skrev var blitt en originator, en grunnlegger, en «autør/autor». Dette kapittelet peker til en ytterligere impuls som virker å komme inn i skrivingen; at masker og plikter settes opp som rettferdiggjørende vern i møtet med publikum, snarere enn at forfatteren (selv) ønsker å trenge *seg selv* frem på scenen.

¹⁴⁷ Eivind Tjønneland sier at før Christian VII ble konge var patriotismen i stor grad koblet opp til rollen som borger og ikke ut fra fødested eller språk. Etter riket fikk ny konge i 1766 fikk begrepet om nasjonalitet en mer etnisk dreining. (Tjønneland, *Kritikk før 1814*. 10)

¹⁴⁸ Woodmansee, «The Genius and the Copyright». 443

I *de trede Anmærkninger* er det ikke Geisten som skal inspirere skaldene, det er Philopatreias selv som skal mønstre patriotiske forfattere ut i det offentlige rom. Hverken Geisten eller Musen er nevnt en eneste gang, og Bie kan sies å ha beveget seg vekk fra det evige/arkane og mot det midlertidige og aktuelle. Dette blir også tydelig når han bryter opp med et lite apropos om de materielle og kommersielle rammene for ytringen. «Ifald disse Anmærkninger finde Behag, meddeeler jeg maaskee flere i andre Materier.»¹⁴⁹ Han kobler her sin videre produksjon av den patriotiske sannheten og de frie ideutvekslinger til å avhenge av lesernes respons på den de nå leser. Hans suksess baserer seg med andre ord på hvor stort nedslagsfelt ytringen kom til å få, og dette gjør han publikum oppmerksomme på. Inntil videre er han nå her for å blottlegge egennytten han anser som ødeleggende hans elskede land. De egennyttige forsøker, ifølge fortalen, å «berige sig paa det Almindeliges bekostning». Han er dog redd for konsekvensene en slik direkte tale kan føre med seg og sier at,

For derfor at undgaae Forfølgelse, som en Dotter af Had, maa ofte Patrioten skiule sig, og det er Aarsagen til at jeg betitler disse Blade med et laant Navn. Man maa gjerne hade den man ei kiender, nok er det, naar man, som ubekiendt, kan undgaae Virkningerne af Hadet. Fortiener man af Patrioter nogen Kierlighed, da vil den Elskov, som falder paa Philopatreias, være Glæde nok for Autor, som offentlig og ubekiendt at vedblive at elske sit Fædreneland.¹⁵⁰

Han vil altså gjemme seg for de negative reaksjoner som denne ytringen kan fremkalle, men han vil takknemlig observere på avstand de eventuelle positive reaksjoner ytringene ville få. Med dette avsluttes fortalen, og han har på den måten avklart fra hvem, til hvem, og hvorfor denne teksten eksplisitt er skrevet. På papiret er den en bekymringsmelding mellom velmenende patrioter, ment å sette fokus på konkrete utbedringer som ville gjøre riket bedre. Ute i offentligheten ble den et yndet mål for andres utbedringer. Nøyaktig hvordan og for hvem kongeriket skulle forbedres avklares delvis senere, men forfatterens posisjon som forberedt på diskusjon, men redd for rettergang, legger en forventning om at noe virkelig er på spill i denne pamfletten.

3.1.1 Om handelens svakhet og de dyre tider

Han åpner sin første anmerkning med et bilde på en stat som en maskin hvor alle hjulene er avhengige av de andres rotasjon for å fungere godt.

¹⁴⁹ Bie, *Philopatreias trede Anmærkninger*. 4

¹⁵⁰ Ibid 5

Lige saa vist som det er, at en stor Maskine, der bestaaer af mange Hiul, geraader i Uorden, naar et eller andet HovedHiul forrykkes, lige saa vist er det, at alle Fødevahrene i en Stat stige til en uordentlig Høide, naar et eller andet Levnets-Middel enten mangler eller bliver umaadelig betalt, lige meget af hvilken Aarsag.¹⁵¹

Samfunnet er med andre ord bygget opp av forskjellige deler som er avhengige av hverandres gjensidige ønske om å tjene det felles hele, den «store Maskine».

Ifølge Philopatreias er det spesielt hovedhiulet *Handelen* som synlig ikke dreier for felles dansk storhet. Problemet er «At de, som eie de største Godser, have en Tidlang havt for megen Indflydelse i Landets Regiering».¹⁵² Måten de har vokst seg mektige på, er nettopp gjennom at jordbruket er blitt så lønnsomt at «Thi enhver som eier Penge, og seer Landproducterne saa umaadelig at betales, legger sine Capitaler i Jordegods. Denne Gevinst danner Proprietairer og Forpagtere, og af dem igien avles Kornpugere».¹⁵³ Disse spekulantene over-eksporterte korn for profitt og brukte sin innflytelse til å forhindre import som kunne demmet opp for den påfølgende kornmangelen. Det er denne samrøeren av politikk og private interesser som representerer egennyttens i denne første anmerkningen. I praksis skjedde dette ved at «Tilladelser og Forbude dannede efter deres egne Fordeele, men det Almindelige maa betale Lavet».¹⁵⁴ Og som bot på denne udydige kulturen foreslår Philopatreias at «Ministre bør være Ministre, og Handelsmænd Handelsmænd; thi ellers blive de første Alleting og de sidste Staaddere».¹⁵⁵

Den gamle modellmottakeren, kongen, kommer første gang inn i teksten i kraft av sine lover, og ikke i anledning sitt blendende ærefulle skue. «Gud være Lov! vor viise Konge har sat en Grændse for dem, ved at forbyde Kornets Udførsel. Gud give det maatte behage Kongen at tillade dets fri Indførsel, den kunde vist ikke skade;»¹⁵⁶ Som nevnt i sammenheng med supplikkinstitusjonen kan kongemakten sees som et vern mot andre mektige interesser. Philopatreias takker gud for at kongen har satt rammer for korneksporten, men han håper at gud kan stille seg bak en friere import av korn for å gi mer (forbruker)makt i hendene på de fattigere segmentene av befolkningen. Kongen er med dette redusert til å ta ordre fra gud for å tjene sitt folk. Den faderlige kjærligheten allernådigst etterspurt i *Nouvellisten* kommer her til uttrykk i mer praktiske termer. Som når Philopatreias for

¹⁵¹ Bie, *Philopatreias trende Anmærkninger*. 7

¹⁵² Ibid 9

¹⁵³ Ibid 9

¹⁵⁴ Ibid 10

¹⁵⁵ Ibid 10

¹⁵⁶ Ibid 11

eksempel påstår at «En Fader bør aldrig hænge Brødkurven høit for sine Børn og Tienere; thi de som ere forhungrede og udmattede, kan ikkun lidet Gavn og Medhielp giøre».¹⁵⁷

Anmerkningene er også ispedd en rekke forsvar på forventede innvendinger. Som her hvor han forsøker å komme sine kritikere i forkjøpet og ved å anerkjenne at «Man vil nok indvende: at adskillige Jordegods-Eiere ville blive ødelagde ved Korn-Prisernes Nedsættelse».¹⁵⁸ Philopatreas tjuvstarter på en måte debatten her og kommer med sitt første radikale poeng. «Hertil svarer jeg: En slet Feldskiær, som ei afhugger et lille Lem for at redde det hele Legeme.» Han viser ingen sympati for de rike godseierne og foregriper et bilde han kommer nærmere tilbake til senere. Bildet likner den store maskinen, men er av et samfunn i form av en kropp bygget opp av lemmer med ulik funksjon. Hans innvending mot korrupsjonen i jordbruket stikker uansett så dypt at han er villig til å amputere hele gods-institusjonen for å redde resten av samfunnslegemet.

Men deres Ruin kan gierne forebygges, thi naar de som have kiøbt Jordegodser til de højeste Priser, tvile paa at kunde bestaae, da vil jeg give dem et Raad: De kan ikkun uddele sine Godser i smaa Stykker, og sælge dem, de ville vist ei mangle Kiøbere; derved blive de skadesløse og Jordene ulige bedre dyrkede; Thi en kyndig Bondemand, som selv driver sin Jord, udbringer mere af hver Td. Hartkorn, end en Proprietair, som maa see med andres Øine, og ofte seer kun lidet, fordi han har for meget at overse.¹⁵⁹

Han nekter å se ulykken i godsenes undergang og kommer heller med sin radikale løsning på vegne av den utnyttede bonden. Småbønder, ansvarliggjort gjennom eierskap, vil skjøtte jorda bedre enn «kornpugeres» tjenere.¹⁶⁰ En gjennomgående tråd i alle anmerkningene er en antakelse om at bedre kår for bønder og småfolk vil sette fart på handelen og økonomien, og i forlengelse av dette tjene kongen. Philopatreas skriver i denne sammenheng at,

Jo lettere Folk kan leve, jo mere formere de sig. Frygt for, ei at kunde føde Kone og Børn, gjør Ægtestanden til et forvoent Skridt i dyre Tider; men naar den ophører, voxer først Folkemængden. Jo større Folkemængden er, des større bliver Consumption og Accise, og Forøgelsen af den kunde erstatte det, som blev tabt ved dens Nedsættelse.¹⁶¹

Dette kameralistiske fokuset på folkemengden og dens refleksjon av samfunnets styrke virker selvfølgelig, og regnestykket med lavere toll og skatt gjør han opp på denne måten «Lad være, Kongens Intrader formindskedes ved Consumptionens Forringelse, saa vandt dog hele Landet; og

¹⁵⁷ Bie, *Philopatreas trende Anmærkninger*. 14

¹⁵⁸ Ibid 11

¹⁵⁹ Ibid 11

¹⁶⁰ Person som kjøper opp korn og holder det tilbake fra salg for å skape kunstig kornmangel og dermed skru kornprisen i været.

¹⁶¹ Bie, *Philopatreas trende Anmærkninger*. 15

nogle Tusinde Rixdalers større Revenuer kan ei veie op imod hele Landets Forarmelse». ¹⁶² Det er med andre ord kongen og hans skattekammers direkte ansvar å gjøre avveiningen av hva de skylder sin befolkning.

Logikken fra panegyrikkens rosende-rådgivende tilnærming er byttet ut med en mer direkte og formell ansvarliggjørelse. Gulroten som ble viftet foran kongen er ikke lenger det å bli husket for alltid av sin befolkning for sine rettskafne og dydige befalinger. Den er nå byttet ut med en mer rasjonell tanke om at økonomisk aktivitet avler økonomisk aktivitet, og i dette øyemed er det i kongens egen interesse å oppmuntre økonomien gjennom å fasilitere til økt kjøpekraft for så mange som mulig. *Raisonnementet* blir altså; materielt overskudd gir materiell sikkerhet, som gir økonomisk forutsigbarhet, som gir flere avkom, som igjen er med å skape materielt overskudd, deretter kan kongens opprinnelige utlegg innkasseres gjennom den økte folkemengdens samlede overskudd. Denne gangen er det med andre ord kongen det dryppes på idet klokkeren er i stand til å brødfø flere barn. I debattene hadde staten før 1770 sakte inntatt en rolle som aktiv debattant, der den før hadde spilt rollen som kringkaster og moderator. Det er mulig å se på statens nye rolle som en del av et system, snarere enn alle delers utgangspunkt, og at dette reflekterer kongens posisjon som «svar skyldig» i Philopatreias politiske forestillingsverden.

I denne sammenheng fortelles det i en passasje i teksten om en gartner som eide en frukthage. Han var dessverre så grådig og så korttenkt at han en dag solgte alle fruktene sine, og trærne med dem. Han byttet altså til seg sikker ruin for én god årslønn. Philopatreias er nesten overtvedelig i sin sammenlikning idet han håper at de som styrer økonomien i landet kan tenke litt lenger og ikke gjøre som gartneren, men heller «[...]lade nogle Frugter blive uplukkede, paa det de kunde nedfalde af sig selv og forplante sig?»¹⁶³

Han følger så opp denne fabel-aktige liknelsen med en meget grovere og mer konkret, (dog ikke direkte pekende,) kritikk av en tenkt statsmanns prioriteringer. Han fordømmer først den utnyttende type statsstyre når han sier at «[...] den Statsmand er funden, som har havt det dumme og forgiftige Principium, at Borgerne burde udmattes saa længe, indtil de bandt deres Skoe med Bast».¹⁶⁴ Deretter felles den moralske dommen over denne hypotetiske statsmannen. «Hvis ikke et naturligt

¹⁶² Bie, *Philopatreias trende anmærkninger*. 15

¹⁶³ Ibid 16

¹⁶⁴ Ibid. 16

ont Hierte har forledet saadan en Mand, da troer jeg, at forræderske Hensigter have avlet hans Politik; thi naar alle Undersaatter vare Staadere, hvad blev da deres Konge?»¹⁶⁵ Philopatreias måler med dette en konges morale fiber og suksess opp mot hvor materielt godt hans tjenere til enhver tid har det. Kongen burde ikke samle opp sine rikdommer i sitt private kammers, og la folket sulte. «Nei! Formuende Undersaatter ere en Regentes Styrke og et bestandigt Skatkammer, hvor han i Nøds Tilfælde kan rage.»¹⁶⁶

Philopatreias ser så til Amsterdam der handelen blomstrer og skipsmastene fyller havnen tett i tett som en skog. København på sin side «er næsten som en Ørken. Handel og Vandel have knap en Skygge her».¹⁶⁷ Han finner grunnene til dette i høye tollsatser og innskrenket handel og kommer med en oppsummert kur.

Kort: Man ophæve, saavidt mueligt, alle Octroier, forringe Tolden paa det Nødvendige, og give en fri Handel, saa vil Priserne i alle Deele falde, Folkemængden og Velstanden voxer, Undersaatternes Lyksalighed og Kongens dermed forbundne Styrke mærkelig tiltage.¹⁶⁸

Philopatreias vil altså komme de dyre tider til livs gjennom systemforandring. Dette overskrider kritikken av enkelte embetsmenn og lokale tvister som har blitt hevdet at var det øvre tak for hva Trykkefrihetslitteraturen maktet å formulere. Philopatreias vil forandre systemet til det han mener er det felles beste og han finner svakheten hos enkeltmenneskers egennytte. Denne trekkes ikke frem hos enkelte aktører, men forestilles som en latent egoistisk tendens i alle mennesker som derfor må tøyles med lovverk og reguleringer.

Hans løsningsforslag er igjen avvikende/radikale, men han forsøker fortsatt å appellere til kongens egennytte ved å vise hvordan en økonomi ruller bedre jo flere som har mulighet til å bidra i den. Påstanden blir da at ved å løfte folk ut av fattigdom vil landet vokse seg sterkere, og med dette også styrke kongens posisjon. Kritikken av handelen og de dyre tider går langt i å påpeke feil og mangler ved det eksisterende systemet. Den viker heller ikke fra å minne om kongens plikter i effekt av å være en «statsmand». Philopatreias henvender seg her stort sett direkte til sine likemenn (jfr. Feldebæk skrivende befolkningsgruppe), men stiller seg konsekvent i den lille manns hjørne. Man kan undres hvordan han så for seg at hans løsninger ville bli mottatt. Han forventet tydelig en del

¹⁶⁵ Bie, *Philopatreias trende Anmærkninger*. 17

¹⁶⁶ Ibid. 17

¹⁶⁷ Ibid. 19

¹⁶⁸ Ibid. 20

motstand, men det er vanskelig å si hvor sannsynlig han selv anslo sine avvikende ideer om store størrelser.

Teksten er uansett skreddersydd for å provosere, samtidig som den holder seg innenfor lovverkets etablerte rammer. Han fornærmer ikke kongens person, men majesteten er heller ikke lenger den viktigste personen i rommet. Philopatreias snakker bare til kongen når han trenger noe, og da ikke engang med navn. Hvor Nouvellisten i det forrige kapitlet uttalte at han ikke ville drømme om å fortelle kongen hvordan han skulle utføre sitt virke, snakker Philopatreias over hodet på regenten idet han nærmest leser opp en kongelig stillingskrivelse. Denne innbakte kritikken, gjennom justeringen av modellmottaker, gikk muligens samtiden hus forbi. Istedet kom tilsvarene fra de personer med direkte investerte interesser i Philopatreias skyteskiver.

Som i panegyrikken kan omtale av kongen og makten ha i seg flere nivåer av mening Innenfor talehandlingene snakker man om ytringers *tildekkede handlingspotensial*. Skiftet i ytringsklimaet er synlig for oss idag, men det er lite sannsynlig at dette var det som ledet Bies hånd da han holdt Christian utenfor hele skriveprosessen. Det var som sagt heller ikke hans Sang-Gudinde som inspirerte disse tekstene, men nok heller det umiddelbare i den trykte offentligheten som det virket verdifullt å ta tak i.

Den første anmerkningen avsluttes slik den startet, med å minne om at de påstander som kommer fram i hans skrift hovedsakelig skal være et springbrett for videre diskusjon. «Jeg har ikkun fremsat mine ringe Tanker som en Patriot, ønskende, at de som have en mere udvidet Indsigt heri, ville forbedre dem med vigtigere og tilstrækkeligere Oplysning.»¹⁶⁹ En avsluttende ydmykhet som virker litt påtatt etter den tidligere barduse fremtoningen.

3.1.2 Om rettergang

I *den Anden Anmærkning, om Rettergang*, stiller Philopatreias sitt sikte inn på et nytt mål, men også denne gang er det de utsatte masser han ønsker å ta i forsvar. Han starter andre salve med et åpent spørsmål. «Jeg veed ei, om man gjorde det menneskelige Kiøn større Skade eller Gavn, da man bragte Lovkyndigheden til et System, og gjorde den til en Videnskab»¹⁷⁰ Rettssystemet har ifølge Philopatreias forandret seg fra noe som skulle tjene befolkningen til noe som forsterker

¹⁶⁹ Bie, *Philopatreias trende Anmærkninger*. 20

¹⁷⁰ *Ibid* 21

urettferdighetene ellers i samfunnet. Prokuratorer og dommere bruker systemet til egen vinning, og ukyndige blir ofre i kafkaesque prosesser hvor de ikke har mulighet til å forstå eller påvirke sine egne skjebner på veien til ruin i et dragsug av avgifter og gebyrer. Han maler tidlig opp et slikt scenario.

Naar, for Exempel, en Sag ved en Under-Ret i et par Aar henstaaer; naar jeg har beriget en Skriver med et halv Hundrede Rixdaler og meere, for nogle vidtløftige med Procuratur-Snak opfyldte og Alen-lange Bogstaver skrevne Acter; naar Dommeren er betalt med et par Sneese Opsættelser, og jeg har laant Penge for at give en ublue Procurator pro arrha; faaer jeg mange gange en Dom, som er bygget mere paa Parternes end Lovenes Grundvolde.¹⁷¹

Det hele er med andre ord blitt så innviklet at rettferdighet sjelden får seire. Det er visstnok slik at «[...] en fattig Mand ofte maa lide Uret, fordi hans Modstander er riig», og

Rettergangs-Maaden er her fuld af unyttige Trækker. Vi have den retfærdigste og beste Lov, som daglig forbedres ved de viseste Kongers Anordninger, men Processens Maade er alt for kostbar, og forhudlet ved Intriguer og Sædvaner. Kongens lover er altså gode på bunn, det er rettsprosessene som har blitt kapret av mindre menns grådighet. Faktisk til den grad at [...] et redeligt Menneske maa grues, og et fornuftigt væmmes, ved alle de Kneb, Udflugter, Fyldekalk og Væverier, de ret stinke af.¹⁷²

Men etter denne fordømmelsen av hele det juridiske lem, så går Philopatreias prokuratorerne i møte. For slik som i handelens anliggender ser han på egennytten som noe nærmest iboende i alle mennesker, og noe som må tøyles med sterke og friske institusjoner/lemmer. Deres knep og bedrag beskrives som følger. «Angaaende Procuratores, da være langt fra, jeg fradømmer alle Samvittighed; men jeg siger frit, at den findes kun hos faa, og i visse Tilfælde kan man ikke forlange, at de skal besvære sig med den. Den Jæger var jo en Daare, som af blot Medlidenhed ei vilde fange et Vildt.»¹⁷³ Tidligere har Bie kommentert eventuelle motargumenter inne i sin egen tekst. Her i *Anden Anmerkning* forespeiler han hvilke reaksjoner hans meninger kommer til å få ute i verden idet han kommer med sin brutale løsning på rettsvesenets problemer. «Jeg troer gierne, at jeg herved gjør mig forhadet i de Practiske Juristers Øine. — Alle Procuratores afskaffede!»¹⁷⁴ For hva skjer med noen som går i strupen på rettsvesenet? Philopatreias ser for seg å bli fanget inne i det systemet han nettopp har beskrevet som udugelig og overgripende. «Tænk engang, hvilket Paradox! Mon man ei vil sætte Philopatreias ved Vingeбенet og formere ham en criminel

¹⁷¹ Bie, *Philopatreias trende Anmærkninger*. 23

¹⁷² Ibid 25

¹⁷³ Ibid. 27

¹⁷⁴ Ibid 27

Proces?»¹⁷⁵ Allikevel anser han sitt oppdrag som så viktig at han, uten å nøle, går i kampen mot løgneren og egennyttens. «Jeg synes alt at see en heel Hær af Stævninger, Irettesættelser og Formaliteter, men Patriotisme og hendes Søster, Sandhed, vil let jage disse Tropper paa Flugten med det eeneste Indgivende: procul hinc, procul este profani!»¹⁷⁶ Som vi skal se, fikk han også rett i at det var kravet om alle prokuratorers avskaffelse som var det som fremprovoserte flest tilsvær hos de andre skribentene om dette temaet.

3.1.3 Om de geisteliges lønninger

Bies avatar er konsekvent i sine grunnleggende premisser. Philopatreas er opptatt av nasjonens vel som helhet. Han ser menneskene som i stand til å gjøre både godt og ondt, men at de trenger veiledning fra staten for å holde seg på den smale sti. I denne tredje anmerkningen understreker han innledningsvis at, «En vis politisk Ligevekt er høyst nødvendig i en Stat. Vel bør enhver aflægges efter sine Forretningers Besværlighed, men den eene Stand bør ei beriges og den anden mangle.» Som i den forrige og den første maler han opp et bilde av en institusjon ute av kontroll. Problemet er denne gang at «Den geistlige er en umistelig Stand i et Land, men dens Indkomster ere i Almindelighed for store. Det er sandt, en Arbeidere er sin Løn værd, og man skal dele med den som lærer i Ordet; men Lønnen skal være proportioneret efter Arbeidet, og Deelingen nogenledes lige».¹⁷⁷ Philopatreas spør så hva som ville skjedd om alle skulle fått betalt på den måten prestene nå lønnes. At i tillegg til fast lønn så kommer alle enkeltutgifter for bryllup, dåp og begravelse. Hadde alle hatt det slik, ville både klokkeren og Graveren i «en Hast blive Capitalister».¹⁷⁸

Om landsbyprestene sier han at «Deres Øine blive borte for deres Ansigts Fedme». Og han setter opp disse forspiste prestene mot tekstens eneste bibelsitat. Bie gjør som Dante og refererer Matteus 19:24 på følgende måte. «Det hedder jo: Salige ere de Fattige, thi Himmeriges Rige er deres. Og at en Kameel kan lettere gaae igiennem et Naal-Øie, end en Riig komme i Himmelen.»¹⁷⁹ Ifølge Philopatreas eide Prestene gods og engasjerte seg i kornhandelen. Det hendte til og med at «geistlige Mænd eie Actier i Handels-Compagnier. Hvad have de der at bestille? Ere saadanne verdslige Sysler for dem, og skal en Præst være Kiøbmand?»¹⁸⁰ Videre kommer han med sitt kvasseste stikk, hvor han legger skylden på de som regulerer de statlige lønningene.

¹⁷⁵ Bie, *Philopatreas trende Anmærkninger*. 28

¹⁷⁶ *Ibid.* 28

¹⁷⁷ *Ibid.* 29

¹⁷⁸ *Ibid.* 31

¹⁷⁹ *Ibid.* 34

¹⁸⁰ *Ibid.* 34

Bleve ikkun Geistlighedens Indkomster formindskede, da ville vi vist finde flere lærde, skjønt færre fede, Præster; men saa længe en Biskopsstoel er bedre end et Generalat, og et Sognekald bedre end en Oberstes Charge, da vil neppe Hovmod, Gierrighed og Vankundighed uddøe af den geistlige Stand.¹⁸¹

Anklagen er mot generell egen nytte i et arbeidsmarked, ikke spesifikke tilfeller. Utbedringene som foreslås relaterer seg altså til systemet, og ikke til enkeltaktører, allikevel vil ikke Philopatreas de fundamentale rammene i stendersamfunnet til livs. Han understreker at

Jeg har al Ære for Standen i Almindelighed, og for de Retskafne deri i Særdeleshed. Jeg veed, der gives mange lærde, flittige og duelige Mænd, men tillige og mange udelige. Som sande Patrioter kan de første ei modsige Billighed, og de sidstes Modsigelse vil ei blive betydelig.¹⁸²

Her virker han mest opptatt av å forsikre leseren om at det ikke er standen han vil til livs. Han forsøker å verne seg mot kritikk ved å mistenkelige de som er uenig med han, men i mottakelsen ble denne passasjen stort sett ignorert, og mange av motsvarene behandler prestestandens eksistensgrunnlag. Han bytter så ut *den statlige Maskine*, med det statlige *Legeme* nevnt i forrige anmerkning.

Den geistlige Stand udgjør et stort Lem paa Statens Legeme; følgelig er den, saavelsom alle andre Stænder, et Øiemaal for Patriotens Betragtninger. Det er ei Standen selv, men Feilerne i dens Indretning, jeg angriber, og Angrebet skeer just fordi Mangelen er alt for øiensynlig.¹⁸³

For om man er interessert i den politiske likevekt som nevnes innledningsvis, så må det systematiske omfordelingsgrep til, for menneskene er ikke i stand til å regulere seg selv til gruppens beste. «Naar nu Lemmerne i den geistlige Stand bleve færre, (som de gjerne kunde være) kunde Overskudet gjøre Tieneste i en anden Cirkel.» Med tanke på prestene som en del av folkemengden, så sier han at deres energi kan redistribueres til, for eksempel militæret, «hvor ei Tallet lettelig kan blive for stort».¹⁸⁴

Mot slutten kommer en ganske grov beskyldning i form av en advarsel. «Desuden trække saadanne verdslige Sysler Sindet og Hiertet for meget hen til Verden og dens Fordeele. Men at tiene Gud og Mammon paa eengang, er ei mueligt.»¹⁸⁵ Han avslutter sin tredje kommentar med å korrekt forutse at denne ytringen kom til å få tilsvar, spesielt hos den skrivende og lesende prestestanden. «Skulle

¹⁸¹ Bie, *Philopatreas trende Anmærkninger*. 34

¹⁸² *Ibid.* 35

¹⁸³ *Ibid.* 35

¹⁸⁴ *Ibid.* 36

¹⁸⁵ *Ibid.* 37

jeg heri have feilet i en eller anden Deel, tviler jeg ei paa Oplysning fra saa erudit en Stand, og er jeg altid Redebon at besvare de Indvendinger, som herimod kan giøres.» Det er akkurat dette erudite som kanskje gjorde at det var denne tredje innvendingen som fikk størst nedslagsfelt og fikk til det han hadde satt seg fore. – å skape debatt.

3.1.4 Kjære esler, eh leser

Etter sine tre oppbyggelige innvendinger har han lagt ved to fabler, hvorav den andre har i seg en siste agitasjon. Den første er en fabel om en konge som møter Visdommen i form av en naken kvinne i hagen sin. Kongen forsøker å varme Visdom ved å tildekke henne med sin kappe. Hun svarer da at hun, visdommen selv, foretrekker å være naken og utilslørt.

Han forteller så om et gyllent esel som, på vegne av hele «eselslægten», hadde fått audiens hos rettferdighetens gudinne Astræa. Eselet mente det ble pisket for hardt av menneskene. Astræa hadde dessverre ingen medynk og svarte at grunnen for menneskenes hardhet, ikke kom av deres «Vredagtighed og Haardhed, men af eders Dovenskab og Modtvillighed».¹⁸⁶ Eselet ble sendt på dør og Philopatreias kommer så med den mest konfronterende formuleringen i hele skriftet.

Skulde alle Domme fældes med saadan Grund og Indsigt, torde Æslerne paa to Been ei saa ofte fremkomme med ugrundede Klager, naar Satyrens Svøbe volder dem lidt Svie. Man maa jo med Svøben i Haanden drive dem til sine Pligter, som ei udøve dem af egen Drift. Skribenten er ei altid bitter, fordi det er hans Gemyts Egenskab, men fordi de, hvis Feil han igiennemhegler, tvinger ham til at bruge Strenghed. — Klage længe nok, I Æsler, saa længe I kun tugtes efter Fortieneste. Astræa vil vist give eder den fortjente Afviisning.¹⁸⁷

Denne litt underlige avslutningen går på ett vis imot hans gjennomgående oppmuntring til økt aktivitet. «Æslerne paa to Been» og deres klager blir vel i denne sammenheng tilsvarene fra alle de som følte seg støtt av hans støt. I så fall fylte Philopatreias rollen som den strenge Astræa. Dette blir et vanskelig bilde å avlese i moderne tid, siden eselets kamp minner mer om den lille bondens hverdag enn de lærde herrer som her har fått gjennomgå, men det virker altså som at det er deres klager han, i rollen som rettferdighetens gudinne, skal avvise. Han har etablert en bombastisk og skråsikker stemme gjennom hele utgivelsen, og denne snerten på slutten kan ha hjulpet fornærmede lesere opp frem i skoa og igang med å publisere sine egne klager. Det er ingen grunn til å tro at Bie ikke visste hva han gjorde talehandlingsmessig her på slutten. Ved å stikke pennen litt ekstra i siden

¹⁸⁶ Bie, *Philopatreias trende Anmærkninger*. 45

¹⁸⁷ *Ibid.* 46

på meningsmotstanderne, fungerte denne advarselen mer utfordrende enn avskrekkende på leserne, og denne gjennomgående respektløsheten må ha vært vanskelig å la ligge ubesvart. Til og med for hamselv, skulle det vise seg.

3.2 De trende Anmærkninger om *De Trende Anmærkninger* om *De Trende Anmærkninger*

Jeg leverer herved nogle korte Anmærkninger over Anmærkninger til Philopatreias nærmere Eftertanke. Hans Materier fortiene nøie at overveies og eftertænkes. De fortiene en temmelig Kritike, og derfor bør være Maalet, for andres Betragtninger.

Dette er det første av flere ekkoer av de opprinnelige anmærkningene som Bie publiserte bak sin Antiphilopatreias-maske. I fortalen forsøker også Antiphilopatreias å fortelle leseren hvordan vi skal forstå hans uttalte intensjoner. Tidlig kommer det frem at hans utgangspunkt er at patriotiske tanker ikke bør kveles ved fødselen, men for å «bringe sandhed for lyset, vil jeg(Anti.) imodsige og bedømme ham (Philo)»¹⁸⁸ Videre går han inn i en avledende emosjonell runddans hvor han sier at han ikke bryr seg om Philopatreias tar seg nær av kritikken, ei heller om «andmærkningene skulde vinde Philopatreias mishag»¹⁸⁹, for sannheten må frem. Og denne sannheten er så brutal at for å unngå represalier velger han også å skjule sin ekte identitet. Han elsker altså sannhet, «Men for at undgaae had, som en Dotter af kritiken, maae en kritikus ofte skiule sig, og det er Aarsagen til, at jeg betitler dette med et laant Navn».¹⁹⁰ Nok et ekko som likner veldig på fortalen i de originale anmerkningene. På samme tid understreker også han at all «elskov som falder paa Anti-Philopatreias, være Glæde nok for en Autor». Hatet klarer han seg altså foruten, mens prisninger mottas med takk. Til slutt forsikrer han leseren om at han «[...]som offentlig bekiendt, eller ubekiendt, skal vedblive at forsvare alle Stænder i sit Fædreland»¹⁹¹ Det gis her inntrykk av at en mer nøktern penn nå skal gå over Philopatreias bombastiske utbedringer.

3.2.1 Om *Om de dyre tider, handelens svakhet, og glupske forfattere*

Etter fortalen kommer *Første Tritis over Philopatreias første Afhandling angaaende de dyre Tider og Handelens svaghed*. Etterfulgt av det danske visdomsordet «Den som vil vite alt, veed ofte

¹⁸⁸ Bie, *Antiphilopatreias trende Anmærkninger*. 4

¹⁸⁹ Ibid. 4

¹⁹⁰ Ibid. 4-6

¹⁹¹ Ibid. 6

meget lidt, Den som vil mønstre alt, han feiler ogsaa tidt».¹⁹² Man kan begynne å ane konturene av Antiphilopatreias stemme og lynne. Slik som sin inspirasjonskilde åpner også han sin trisis med et bilde på staten som bestående av mange bevegelige hjul. Ifølge Antiphilopatreias har forgjengeren satt seg den umulige oppgave å adressere alle hjulenes mangler på en og samme gang. Han gaper altså over for mye, for ingen kan vite alt, og skråsikkerhet er tåpelig. Dette poenget blir gjort flere ganger, på forskjellige måter i løpet av skriftet men her nøyer han seg med å refse sin motstanders forstand. Han mangler en «grundig Kundskab og Efterretning[...] og han strækker sine Tanker forvidt ud, ligemeget af hvilken Aarsag».¹⁹³

Dette skriftets forfatter anerkjenner på sin side at han ikke er noen ekspert på noen av disse feltene, og bygger egentlig hele sin troverdighet på denne uttalte selvrefleksjonen. Allikevel har han nok kunnskap til å våge å kritisere alle Philopatreias kritikker. Han skriver at innvendingen i *De Trende Anmærkninger*, som la skylden for de høye kornprisene på over-eksport, ikke holder vann. Man trenger bare se til England hvor økt eksport tvert imot økte kornproduksjonen.¹⁹⁴

Philopatreias støttet også fri innførsel av korn som en måte å presse prisene ned på. Dette er ingen god løsning ifølge Antiphilopatreias. På lang sikt vil dette ødelegge jordbruket her hjemme gjennom kunnskapstap og økt sårbarhet når det kom til selvberging. Om målet var å flytte makt fra jordegodseierne, er visst ikke heller dette riktig medisin, for makten ville bare blitt flyttet over til en annen mektig stand, de fremadstormende kjøpmennene.¹⁹⁵ Det eneste de virker å enes om når det kommer til økonomien er at nasjonale kornlagere er en god ide. Philopatreias er uten tvil den mest ytterliggående og provokative av de to, for eksempel med sitt forslag om at jordeierne burde dele opp og selge godsene sine. Til dette sier den mer sindige Antiphilopatreias, at det er en dårlig ide tatt i betraktning gårdenes dype gjeld og allerede små marginer for overlevelse. Han påpeker så Philopatreias` ansvarsløse (utenfor)posisjon ved å minne leseren på at «Det er ingen kunst at give saadanne raad på andres bekostning, men ifald Philopatreias selv eiede et samlet gods vilde han vist nok betænke sig paa, at fricassere og dele det saaledes, som han nu raader til».¹⁹⁶ Det virker her som at Antiphilopatreias prøver å tekkes en annen lesergruppe enn Philopatreias. Denne gang er det ikke urimeligheten og det udydige i at noen mennesker blir utnyttet av andre mennesker som skal være

¹⁹² Bie, *Antiphilopatreias trende Anmærkninger*. 8

¹⁹³ *Ibid.* 9

¹⁹⁴ *Ibid.* 10

¹⁹⁵ *Ibid.* 11

¹⁹⁶ *Ibid.* 12

det selgende punkt. Her er det en større tilgivelse for tingenes tilstand, og det som blir gjort urimelig her er Philopatreias argumenter, nettopp på grunnlag av han ikke er en del av en eiendomsbesittende elite.

Han henger seg så opp i sin egen tidligere liknelse om staten som et legeme, og kritiserer så sin egen tolkning av sin egen metafor. Philopatreias vil jo «avhugge lemmer fra statens legeme»¹⁹⁷ Han sier så at om statskroppen er syk, så likner Philopatreias en lege som kun forteller pasienten hvor vondt den har det, og hvor galt det står til, for så å pakke sammen og gå uten å gi noen forslag til hvordan pasienten burde handle for å bli frisk.¹⁹⁸ Det kan virke som at Bie har følt at han trengte å kaste litt ekstra blå i øynene på sine lesere, for han stiller stadig seg selv til veggs og han insisterer på å gjøre det hele «personlig».

Etter serien med angrep så spør den andre den første «Hvad dømmer de nu om dem selv? Jeg tror ganske gjerne, de vil ei være deres egen dommer, egenkierlighed forbyr dem nok det».¹⁹⁹ En underlig påstand i og med at han nettopp over femten sider har gjort nettopp dette, og skal fortsette å gjøre det over tretti til. Antiphilopatreias avslutter denne første behandlingen med selvskryt pakket inn i kritikk når han sier «men indholden er ey viktigere en at en mand med et glas øl og en pipe tobak, kunde fremføre disse klagemaal, om just ikke i en saa glimrende stiiil».

3.2.2 Om *Om rettergang*

Philopatreias avskriver den nye klassen av sakførere i sin andre anmärkning. Antiphilopatreias er også her mer tilbakeholden med å kaste alt bestående på sjøen. Noe er da bedre en ingenting, og «hvis ei denne videnskab havde fundet flittige dyrkere; hvad skulde da have blevet gjerdet for den almindelige borgerlige sikkerhed?»²⁰⁰ Denne diplomatiske tilgivelsen fungerer i takt med et fokus på de «borgerlige» kretser. «Jeg er saa dristig, at jeg baade troer og siger: at iblandt de Videnskaber som have Indflydelse i den salskabelige og Borgerlige kreds, indtager Lovkyndigheden et saare vigtigt sted[...]».²⁰¹ Han harselerer med Philopatreias overilte argument og sier at selv om man ikke liker krig, så avskaffer man ikke militæret. Krigene går ikke vekk av den grunn.

¹⁹⁷ Bie, *Antiphilopatreias trende Anmærkninger*. 12

¹⁹⁸ Ibid 14-15

¹⁹⁹ Ibid 15

²⁰⁰ Ibid 17

²⁰¹ Ibid 18

Philopatreas har i sin anmerkning et poeng om at hvis alle studerte loven, ville man ikke vært like sårbar i møte med rettsstaten. Dette byr Antiphilopatreas imot og han sier det ville blitt en «pussig republik. Naar en skredder og skomager stundom skulde sye, og stundom studere jura, da vilde hans arbejde blive ligesaa fullt av feiler, som hans hoved av formalia».²⁰² Vi trenger med andre ord disse ekspertene, og Philopatreas ønsker å rive dette vernet ned. «De ere altsaa ei uhyrer men nødvendigheder, Deres uvidenhed derom gjør deres skrift til et uhyre.»²⁰³ Om det finnes avvik og korrupsjon, så skiller ikke det seg fra andre deler av befolkningen «Thi skulle misbruge volde den stands afskaffelse da maatte man avskaffe alle stænder; thi den stand gives ei hvori ingen misbrug enten kan eller har indsneget sig».²⁰⁴ Igjen beskytter Bie det bestående mot Bies angrep. Han beskylder så seg selv for å være en politisk puritaner og inviterer Philopatreas til å flytte til England og bli med i denne sekten, med forbeholdet om at «Skulle de ei due dertil, da kunde de skrive Viser for Nyboders kierlinger, og derved paa en deilig maade fortiene deres brød».²⁰⁵ Her finner man også anerkjennelsen om at korrupsjon uunngåelig eksisterer i alle samfunnets hjul og lemmer, men man er uenig i behandlingen av disse plagene. Tonen er lett og skarp, men blir skarpere idet han beveger seg inn på temaet om religionens plass i samfunnet.

3.2.3 Om Om de geistlige lønninger

Det viser seg at er viktig for Antiphilopatreas at det finnes en nær kobling mellom Gud og befolkning, og denne er det visst prestene som best opprettholder. Tar man deres arbeid på alvor, kan man bare tenke seg «hvilken uafsladelig bekymring maae da ei omspende dem?»²⁰⁶ Så istedet for å senke disse stakkars prestenes inntekter, er det «[...]bedre at man tenkte at forøge denne stands belønninger».²⁰⁷ Begrunnelsen for dette er videre bygget opp med sitater og referanser fra bibelen, men han rekker også å komme med den mest autoritære innvendingen så langt.

[...] At Philopatreas skrift for saa vidt den deel angaaer, som handler om Geistlighedens indkomster, burde som et ugudeligt skrift offentlig brændes og begraves i glæmsel; Ja, ligesom Moses gav Israels børn asken af guld kalven at drikke, saa burde asken av dette skrift gives dem at drikke, som ere lige sindede med Philopatreas, i henseende til den ærværdige, velsignede og umistelige præstestand²⁰⁸

²⁰² Bie, *Antiphilopatreas trende Anmærkninger*. 19

²⁰³ Ibid 19

²⁰⁴ Ibid. 20

²⁰⁵ Ibid. 21. Det kan tenkes at Bie gir seg selv et nikk her, for hva er vel de poetiske anmeldelsene *Den Poetiske Gartnerkniv* [...] *Skrevet for det smuke Kjøn* (behandles i neste kapittel), annet enn en samling viser skrevet for «kierlinger».

²⁰⁶ Ibid 24

²⁰⁷ Ibid 24

²⁰⁸ Ibid 27

Boken skal altså brennes offentlig, og tilhengerne hans har værsgod å fordøye asken. Med Esekiel 5.2 i ryggen forsvarer han de ærverdige, velsignede og uerstattelige prestene en gang til når beskriver hvordan denne bokbrenningen helst skal finne sted «en tredie deel skal du brænde i ilden mit i staden, en tredie deel skal du adsprede med sverdet trint omkring den, og en tredie deel skal du adsprede i Beiret».²⁰⁹ Han vil altså at skriftet ikke skal få gå ustraffet, siden prestene er så nødvendige i pakten med Gud. Det er derfor så underlig at han avslutter forsvarsskriftet sitt med dette lite smigrende bildet. «I øvrigt ønsker jeg den geistlige stand all lykke og velsignelse, at de maae som Propheten Malachias siger, gaae ud og ind og vore til som feede kalve.»²¹⁰ Til nå har ethvert tilløp til satire virket godt tildekket gjennom latterliggjøringen av Philopatreias, men her har jeg tungt for å se hvordan denne sammenlikningen med fete kalver kan ha bli godt mottatt. Prestene og deres forsvarere kan vanskelig ha opplevd denne ytringen som annet enn en litterær *back hand* i sine «fede ansikte».

Etter å ha gått sin nemesis og navnebror i sømmene, skal Antiphilopatreias nå vise Philopatreias/ leseren hva slags tenker han virkelig er, og at han kan «skrive noget grundig[...] For nu at overbevise den gode herr Philopatreias om, at jeg vil følge ham i helene i alle ting, saa vil jeg og fremsætte moralske afhandlinger[...]».²¹¹ Dette planlegger han å gjøre gjennom to tekster om henholdsvis folketall og kometer. Disse to tekstene snakker vel så mye om argumentasjon og logikk som kometer og befolkningspolitikk, og han benytter også anledningen til å debattere seg selv ut av sin egen posisjon midt i den første. Dette gjør han for å forsikre leseren om at han, i motsetning til den stae Philopatreias, er en mann som gjenkjenner gode argumenter når han får de presentert, og som er villig til å til å ta de til etterretning.

Den gjengse oppfatning er visst at det er «folke-mangel» som er problemet for mange stater. Styret av en stat var basert på kameralistisk tankegods, som ifølge Jakob Maliks foregikk som «en detaljert offentlig styring av alle deler av det økonomiske liv, med den positive handelsbalanse, selvberging (autarki) og befolkningsvekst som sentrale målsetninger».²¹² Antiphilopatreias setter spørsmålstegn ved sammenhengen mellom styrke og størrelse, og trekker frem sine bekymringer rundt *overbefolkning*. «Jeg holder fore, vi have, saa at sige en alt for stor folkemængde.»²¹³ Mange vil

²⁰⁹ Bie, *Antiphilopatreias trende Anmærkninger*. 28

²¹⁰ Ibid 28

²¹¹ Ibid. 29

²¹² Maliks, «Tankens autonomi». 337

²¹³ Bie, *Antiphilopatreias trende Anmærkninger*. 30

være uenige, men han gjør dette for å vise at han er i stand til «at tænke anderledes, end de, som klage over folke-mangel».²¹⁴ Dette er altså like mye en tanketøynings-øvelse, som en reell behandling av et aktuelt tema. En performativt forsøk på å innnynde seg hos et publikum.

Uagtet jeg mellem hvert er lidet egensindig, er jeg dog aldri påståelig i mine domme, jeg kan let falde paa en tanke, saa lenge den efter mit begreb er rimelig, antager jeg den, men saasnart jeg bedre overbeviises, frafalder jeg den strax; og maa jeg bekiende min skrøbelighed, da er jeg meget tilbøielig at apostasere eller forandre min troe, i politikken, men i theologien er jeg saa ubevægelig som Støtten paa nye Torv.²¹⁵

Hans eksempel er fra sine egne erfaringer på arbeidsmarkedet, og viser fint en opplysningsforfatters balansegang mellom samfunnets beste og sin egen tilværelses utfordringer. «Lyksalige land, hvor man til ethvert embede, kan finde tusinde dygtige mænd. Men i all min politiske iver var jeg dog ei frie for en slags egen nytte.»²¹⁶ Gjennom teksten går han fra å være redd for egen inntekt til å overtale seg selv om at en lite ansett portnerjobb slettes ikke er en så gal måte å tjene til livets opphold på. Dermed har han gjort akkurat det han forespeilet i sin karakteristikk av seg selv innledningsvis. I en jungel av skiftende oppfatninger, har han altså hørt på sine egne glimrende argumenter og latt seg overbevise, helt i trå med logikkens og opplysningens retningslinjer. Til sist minner Antiphilopatreias leseren om grensen mellom politikk og teologi i sitt siste poeng; at dyrkerne av politikk stadig trækker feil, fordi «Grundene til den politiske videnskab vakle alt for ofte».²¹⁷ Bie lar oss med andre ord bevitne dannet og saklig (borgerllig) *raisonnement-drevet* lokusjonær *opplysning* i sanntid, det er bare uheldig at illocusjonært likner det hele mer et Sennettiansk rollespill, ispedd solisiteringens ønske om å få vist seg frem i et gunstig lys.

Det er heller ingen spor av panegyrikk i dette skriftet. Konvensjonene for hva som utgjorde en troverdig ytring kan sees å ha forskjøvet seg. Denne teksten søker om tillit i kraft av forfatterens evne til analyse, og ikke fra mektige menns nikk. Kongen blir i alt nevnt to ganger, og det kun i forbindelse med «kongens torv» og som opphavsmann til en lov som regulerer utførselen av korn. Loven er angivelig god den, men kongens rolle i det hele glorifiseres ikke, og han nevnes kun i en bisetning, og kun ved tittel (hans navn blir heller aldri nevnt.) Modelleseren denne gang virker å være det samme publikum som sist, men nå tilnærmet fra en annen vinkel, og som en blanding av satire og solisitering. Philopatreias høylydte første skrift ble kanskje skrevet som satire, men

²¹⁴ Bie, *Antiphilopatreias trende Anmærkninger*. 29

²¹⁵ Ibid 30

²¹⁶ Ibid 31

²¹⁷ Ibid 36

innholdet ble mottatt med største alvor. Om maskespillet skulle bli avslørt, kan han ha villet fremstå mindre rabiatt med denne distanserte leken å peke til. Inne i *Anmærkningene om Anmærkningene* finnes det en miniatyrversjon av hans større tilnærming til offentlige ytringer. Når Bie som sitt alterego forsøker å overbevise leseren om at en person som er åpen for debatt og gode argumenter, nærmest ikke er ansvarlig for sine flyktige ytringer, slår han et slag for sin egen vekslende posisjons nytte. For hvis man med et rent hjerte og et åpent sinn går inn i politiske spørsmål, så er observasjonene og refleksjonene en forfatter putter ned på papiret underveis ikke hans egne, men mer som en strøm av ufiltrert virkelighet, eksternt og vitenskapelig inspirert. Woodmansees originator-forfatter søker fortsatt ekstern støtte og rettferdiggjør på denne måten seg selv. Igjen står publikummet som tekstenes inspirerende Sang-Gudinde og Geistens arvtaker. I det neste vil jeg forsøke å vise noe av denne nye inspirerende kraftens innvirkning på ytringsklimaet i perioden.

3.3 Den påfølgende debatten - Eslenes marsj

Grunntanken i denne oppgaven er som sagt å undersøke Bies utgivelser som intervensjoner langs konfliktlinjer i sine samtidige offentligheter. Philopatreias unike bidrag meldte seg ikke inn i eksisterende debatter så mye som at de satte igang nye. Av hans tre anmerkninger var det i begynnelsen den første som omhandlet handelen og dyre varer som fikk motsvar. Den andre om rettergang var det ikke så mange som engasjerte seg i, men den tredje om geistlighetens lønninger ble den mest eksplosive av de tre, og den mønstret til og med prester utenfor kongsbyen.

Så hvordan ble Philopatreias mottatt av det skrivende publikum, hvor anonyme var debattene, og hva drev de enkelte aktører til å stille seg opp på skuepladsen sammen med han? Jeg vil i det neste forsøke å nøste opp i hvordan Bie samhandlet med sine samtidige og hvilken form motstanden fikk, dette for å få et klarere bilde av hva Philopatreias forsøkte å utrette. Til dette arbeidet vil jeg trekke inn hans andre to tekster. *Philopatreias første Fortsættelse[...]*²¹⁸, og *Philopatreias alvorlige Palinodie eller Poenitentze-Prædiken[...]*²¹⁹. For å supplere forståelsen av disse og de andre innleggene i debatten vil jeg i stor grad lene meg på kapitlet om Philopatreiasdebatten i *Grov Konføkt*, da dette er den mest oppdaterte og grundige gjennomgangen per dags dato.

²¹⁸ [...] indeholdende fire Anmærkninger. 1. Om Handelen. 2. Om Krigsstanden. 3. Om Tingsvidners Førelse. 4. Om Videnskabernes Opkomst- Skrevne i Kiøbenhavn 1770

²¹⁹ [...] over hans tredje Anmerkninger om de dyre Tider og Handelens Svaghed med videre. Skreven i Kiøbenhavn d. 15. Dec. 1770. og efter Forlangende ved trykken udgiven.

3.3.1 En konfliktlinje blir til

- Oppgjøret om prestene.

Philopatreasdebatten fyller som sagt opp de seks første bindene i Luxdorpha samling (med 62 skrifter), men debattens omfang kan anslås å ha vært på ca. 70-80 skrifter. I tillegg kom kommentarer, anmeldelser og debattinnlegg i avisene og tidsskriftene. En mengde kjente og ukjente skribenter kom til, og den utbredte bruken av pseudonymer gjorde at det ble vanskelig å komme til bunns i hvor disse nye ytringene kom fra og hva som motiverte dem. I *Grov konfækt* anser forfatterne denne usikkerheten rundt Philopatreas identitet som reell og trekker frem at publikum i tiden spurte seg selv om hans polemiske utsagn ikke i realiteten var en «prøveballon fra Struensee-regjeringen for at sondere muligheden af en kirkereform?»²²⁰ Noe av det mest relevante for denne oppgaven er hvordan han selv navigerer sin blandede mottakelse og spekulasjonene rundt hvem han var bak masken.

Bie tok bakveien og fikk igjen fått innpass i Adresse Contorets utgivelser, dog denne gangen under dekke. Adresseavisen i København trykte allerede 12. desember 1770 et utdrag fra hans første anmerking om *de dyre tider og handelens svaghed*. To dager senere ble hans påstand om at de dyre tider skyldtes godseierenes innflytelse på regjeringen gjort til forsidestoff og «Reaksjonen var massiv fra hoffet til latinerkvarteret».²²¹ Den første som følte seg kallet til å svare var kabinettsekretær Ove Guldberg som kontret raskt og utfyllende med sin avatar Philodanus (en som elsker Danmark). Philodanus var (med unntak av Suhm) omtrent den eneste Philopatreas omtalte med respekt, noe som kan indikere at Bie visste hvem som gjemte seg bak masken. I sin *Palinodie* skriver han «Philodan er min overmand [...] ham tør jeg ikke bides med, og vil kun raade enhver til at tage sig i agt for ham»²²² Guldberg møtte til gjengjeld Bie med respekt. Han tok avstand fra de radikale forslagene hans, men anerkjente Philopatreas uttalte patriotiske intensjoner.

Der vindes ved vor Striid større Oplysning for det kiere Publicum, og der tabes intet; thi jeg i det mindste skal ey dyppe min Pen i Galde. Han elsker sitt Fædreneland, og jeg og: kand det tienes, er det mig det samme, hvis Kierlighet er den meest oplyste.²²³

Philodanus avskrev ikke Bies innvendinger, men modererte tiltakene Philopatreas foreslo og pekte på andre årsaker. Der Philopatreas foreslo godseiernes makt som hovedårsaken til de dyre tider, så

²²⁰ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 95

²²¹ *Ibid.* 95

²²² *Ibid.* 95

²²³ Ove Guldberg, *Philodani Undersøgelse af Philopatreas Anmærkninger*. 3

Philodanus til bankens økte utstedelse av pengesedler, kvegsyken og den nye overdådigheten som hovedårsakene. Til Philopatreias krav om frihandel ville Guldberg heller de private monopolene til livs, og i spørsmålene rundt rettergang ga Philodanus ham rett i at spesielt prokuratorer ved de lavere domstoler ikke lenger tjente folket, men snarere beriket seg selv ved å «fordreie og forlænge Processerne ved alle de saa kaldte Prokurator-Kneb».²²⁴ Dette var et onde som måtte utryddes, men ulikt Philopatreias krav om å avskaffe prokuratorvirket, foreslo Philodanus utbedring og alternative rettsreformer. De var allikevel enige om at hvis man lønnet underrettens dommere bedre, ville man luke ut noe av det verste prokurator-raseriet.

Når det kom til prestenes avlønning argumenterte Guldberg i sin tur for religionen og geistlighets posisjon fra et verdslig ståsted. Han var mest opptatt av hvilken nytte de hadde for staten.

Presteskabet fungerte som embetsmenn på lik linje med de andre sivile og militære stender og ingen stat i Guldbergs perspektiv ville overleve uten religion. Han satte opp religionen som det eneste som demmet opp for synden og han ba «fritænkerne» nevne «i den hele Verden nogen Stat, som uden Religionen har bestaaet og bevaret gode Sæder; og nævner mig en eeneste stat som jo har hældet til sin Undergang, saasart den har foragtet Religion og gode Sæder»²²⁵ Det eneste som stod mellom menneskene og avgrunnen var med andre ord prestene, og det som truet det hele var den samme hangen til individualistisk egen nytte som Bie også gjennomgående postulerte.

Guldberg kom også med en historisk redegjørelse som viste hvordan man i hoffet var redd for kirken som uavhengig maktorgan. Han gikk tilbake til reformasjonen hvor Christian 3. hadde innlemmet den geistlige stand under kronen, og den ble i Guldbergs ord «en Embeds Classe, ligesom de andre, Staten nyttig og aldrig ubøuelig eller farlig for den. Dersom alt dette ikke var Klogskab, saa ved jeg ikke, hvad der mere fortjener dette navn [...] Den Gejstlige Stand skulde, i det den var Religionen helliget, tillige heel og holden tilhøre Staten».²²⁶ Prestene jobbet altså for staten, ifølge Philodanus. De fikk i tillegg en avlsgård, og skulle gå foran som gode foregangsmenn for en tilbakeholden allmue som var «som maskiner, der henger i det gamle, og ikke tør, uden de seer Exempler, vove noget nyt og nyttigt».²²⁷ Han hadde altså et klart standpunkt når det kom til hvilke deler av befolkningen han anså som de drivende krefter. Allmuen fremstår som Philopatreias esler

²²⁴ Ove Guldberg, *Philodani Undersøgelse af Philopatreias Anmærkninger*. 6

²²⁵ *Ibid.* 54

²²⁶ *Ibid.* 67-68

²²⁷ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 100

som må piskes og geleides mot det felles gode, mens prestenes oppgave var å gjete flokken i riktig retning.

Presten Laurids Jæger står oppført som forfatter av *Plan til en aarlig staaende Penge-Løn for Præsterne overalt paa Landet i Danmark*[...] ²²⁸ i Luxdorps samling, og han er den første som fremmer et konkret forslag til hvordan en fast avlønning av presteskapet kunne sett ut. Fra bak masken Comphilopatreias, sier han at han ikke selv har skrevet det, men bare har bearbeidet det en prest i Sjælland har skrevet. Forslaget gikk ut på å jevne ut lønningene prestene i mellom og å organisere sentrale og regionale pengekasser som skulle samle inn og distribuere inntekter og utgifter så rettferdig som mulig. I tillegg brukte Jæger andre steder pseudonymet Philodaneias (nok en elsker av Danmark) til å skrive en rekke kritiske brev til Philopatreias tidlig i 1771, hvori vanskelighetene med å innhente tienden ble fremhevet.

Det utviklet seg også en mer intellektuell kritikk. Jacob Baden (rektor ved den lærde Skole og senere ved latinskolen i Helsingør), bak den sannhetselskende masken Philalethes (jfr. Suhm), gikk ut med sitt *Svar till Philopatreia angaaende de Geistliges Indkomster af Philalethes* 11. Januar 1771. ²²⁹ Baden anså, som Guldberg, presteskapet som oppsynsmenn som hadde som oppgave å «holde en oprørisk Befolkning i Tømmene, eller at skynde et roligt folk til Pligt» ²³⁰. Prester skulle også støtte og trøste befolkningen i krisetid, og var også godt egnet til å hjelpe bonden å forstå krigstjenestens nødvendighet.

Bie hadde tilsynelatende villet snakke om prestenes lønninger, men sveivet med dette igang en debatt om prestenes og religionens funksjon og rolle i staten. Horstbøll m.fl. sier at det fantes en latent drivkraft bak debatten som grunnet i en frykt for at det nye styret var i ferd med å undergrave religionen og de gode skikker, og at man derfor sto på kanten av «moralsk og social krise og

²²⁸ [...]forfattet og paa allerhøieste Steder for meer end to Aar siden insinueret af en Præst i Siellands Stift, men nu med Autors Tilladelse til Trykken befordret af Comphilopatreias.

²²⁹ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 107. Baden hadde fra 1767 redigert et litterært tillegg til Adresseavisen som fra 1768 ble til *Kritisk Journal*. I pamflettene ble han ofte kalt Journalisten og slik Bie gjorde med sin *Poetiske Gartnerkniv*, deltok han anonymt i debatten, samtidig som han anmeldte den i sin eget tidsskrift. Jæger avslørte senere seg selv i et rasende brev til redaksjonen i *Kritisk Journal* og innrømte at han både var Philodaneias og Comphilopatreias.

Philodelphus (den broderkjærlige) svarte med utgivelsen *Urigtigheden i Comphilopatrejases Plan til en aarlig staaende Pengeløn for Præsterne overalt paa Landet i Dannemark. Tydeligt forestillet af Philadelphus* Her hevdet han at Comphilopatreias var naiv og (som Guldberg) at om prestene ville gå ned i lønn og dette ville føre til «Folkets Forværrelse, Sædernes Fordærvelse og Rolighedens Forstyrrelse de visseste Fordeele, i stedet for alt det han lover» Jeg vil komme tilbake til Bies forhold til Jæger i gjennomgangen av *Den Poetiske Gartnerkniv* i det neste kapittelet.

²³⁰ Baden, *Svar till Philopatreia*. 9

kaos».²³¹ Og det kan ha vært denne usikkerheten som gjorde at så mange meldte seg på i en iver etter å motbevise både Philopatreias og de andre skribentene som kom til i årsskiftet 1770/1771.

3.3.2 Han som elsket sitt maskespill - og de som mimet ham tilbake

Som man kan se, så var det ikke bare Philopatreias polemiske utspill som preget de andre innleggene i debatten. Prefikset «Philo» fikk også et eget liv på utgivelsenes tittelblader. Over 90% av skriftene i perioden ble utgitt under pseudonym, og kunne ikke umiddelbart knyttes til en særskilt person eller gruppe. Forfatterens navn var dermed ikke i stand til å tillegge eller frata skriftet noen særskilt prestisje og autoritet. Den nye lovgivningen åpnet opp for nye forventninger til utgivelsene og anonymiteten fratok altså leserne forutinntatte tilnærminger koblet opp mot den reelle forfatterens ståsted, evner og motiver. Berge trekker frem at «På dette viset kom selve skriftets utforming, oppbygning og framstillingsmåte, dvs. tekststrukturen, til å bli den instans som kunne vekke lesernes evt. tillit og samtykke».²³² For skribentene innebar det at de måtte hente sin eths annenstedsfra. De begynte å fortelle sitt publikum, ofte allerede i tittelen, (men også inne i teksten, og noen ganger i hele tekstens formale oppbygning) hvordan de ville at tekstene skulle forbrukes. Tittelbladene fungerte som en type ingress og klargjorde hvilke debatter utgivelsene meldte seg inn i og hva avsenderens standpunkt var.²³³

I fraværet av konkrete bakmenn ble det også vanligere å utgi seg som en representant for større grupper eller selskap, andre igjen forsøkte å vise sin rasjonelle tilnærming til de enkelte emner. Bie selv utga i 1771 en pamflett med tittelen *Den 145 Aars gamle norske Bondes *** Spaadomme om forunderlige Tildragelser som skal ske; og Apocryphiske Tanker om høie Hemmeligheder*. Utover at bondens alder i seg selv skulle bygge troverdighet, så ga Bie den norske bonden ordet. Her kan det være nyttig å nevne at den norske bonden hadde en spesiell plass i den københavnske offentligheten, og de ble ofte skjøvet frem på scenen idet norske forhold skulle behandles. Den danske bonden på sin side ble ikke gitt den samme respekt men ble i stedet fremstilt som dumme og late, og som en motpol til den smarte byborgeren.²³⁴

²³¹ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 104

²³² Berge, «Samtalen mellom Einar og Reiar». 142

²³³ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 419

²³⁴ Berge, «Samtalen mellom Einar og Reiar». 142

Bie vokste opp i Trondhjem og flyttet ikke til København før i 1775, og var slik del av en utvikling flere av forfatterne i denne oppgaven snakker om. «Den Fremmede», en ny type innflytter som søkte sin lykke i de voksende storbyene i Europa. Richard Sennett behandler den fremmede som *ukjent* i 1700-tallets europeiske storbyer. Disse ukjente setter han opp mot ideen om fremmede som «outsidere». Kommer man fra utsiden, må man før man kan begynne å påvirke noen, komme seg på innsiden ved å gjøre seg troverdig gjennom kriterier satt av de på innsiden. På innsiden der de fremmede er ukjente, men innvidde, har man et mer komplekst problem. Skal man forsøke å overbevise her, må man navigere et miljø der ingen helt er sikre på «what appropriate standards of behaviour for a given sort of person are».²³⁵ En løsning på dette var å låne og imitere, eller simpelthen finne opp oppførsel som alle kunne enes om at fremsto passende og troverdig. Forfatterne, som ukjente og fremmede for sine lesere, måtte med andre ord tenke nytt i sine forsøk på å engasjere og overtale sitt publikum.

Om målet for ytringen var overbevisning, så kunne man finne dens funksjon gjennom å se på tidligere ytringer som hadde overbevist på liknende måter. Slike tidligere ytringers oppfattede grad av vellykkethet spiller en viktig rolle i sin egen reproduksjon.²³⁶ Funksjonalister innenfor talehandlingsteori argumenterer for at visse typer talehandlinger er bygget på sin «proper function», og denne funksjonen kan noen typer påstander anskaffe seg gjennom en prosess som minner om naturlig utvalg. Denne funksjonelle forplantningen kan ofte skje på det formelle, språklige planet, og behandlingen av prefikset «Philo/Phila/Phile» i pseudonymene i perioden kan hinte til en slik spredning med opprinnelse i en villet funksjon. Bies ytringer har i seg aktive elementer av intensjonalitetens implisitte innbydelse til respons. Det blir rimelig å anta at om Philopatreias ble oppfattet som vellykket i å anonymt mane frem tilsvar, debatt og generell blest, så kan de andre aktørene også ha tatt i bruk hans konvensjoner for å oppnå samme observerte funksjon. Jeg vil i det følgende se litt nærmere på denne funksjonelle evolusjonær-mimetiske episoden, og med det forsøke å kartlegge Bies påvirkningskraft på de formale delene av skriftene som ble utgitt.

Selv om Philopatreias ser ut til å ha vært den utløsende elskende avatar denne gang, var han ikke den første. Allerede i årene mellom 1761 og 1765 utga Suhm *De Tronhejmske samlinger* (i Bies fødeby) under pseudonymet *Philaletho* (Den som elsker sannhet). Suhm var heller ikke den første til å bruke nøyaktig dette pseudonymet, men han var den første til å ta det i bruk i dansk-norsk

²³⁵ Sennett, *Fall of Public Man*. 49

²³⁶ Harris m.fl, «Speech acts». 8

sammenheng.²³⁷ Bie viser i sine utgivelser gjennomgående respekt for Suhm som forfatter og samfunnsdebattant, og det er ikke umulig at han har latt seg inspirere av sine formative år i Trondheim, idet han skulle døpe sin avatar Philopatreias. Ifølge Hjalmar Pettersens «Norsk anonym- og pseudonymlexikon» fra 1924 finner man ingen innslag av denne Philo-formen i norsk kontekst før Bie.²³⁸ Suhms sannhetselsker har altså blitt oversatt så vi får ta et forbehold om at Pettersens oversikt også kan ha andre huller, men Nasjonalbibliotekets databaser har heller ikke bevart noen andre spor av denne bruken. Dette kan tyde på at Bie hentet Suhms formgrep, og med sine anmerkninger demonstrerte, for et skrivende publikum, en effektiv måte å entre inn i det offentlige ordskiftet.

Bies subversive tilnærming til pseudonymer viste seg raskt å ha en synlig smitte-effekt. I tillegg til de tidstypiske lange og beskrivende titlene, ga denne deskriptive signaturen en mulighet til å tonesette utgivelsen mer direkte enn de ordinære døpenavn. Pseudonymer var ingenting nytt, men hans Philo-formel gikk som en farsott gjennom skuepladsen mellom 1770 og 1772. Hva enn forfatteren påberopte seg å elske, ville nødvendigvis farge leserens oppfattelse av budskapet i skriftet før hen engang hadde begynt på selve innholdet. I Philopatreias' tilfelle rammer han inn sin kritikk som en velment intervensjon i fedrelandets anliggender av en innvidd av typen «Dette sier jeg fordi jeg er glad i deg», eller «Dette *kan* og *må* jeg si fordi jeg bryr meg om deg».

Bies form-grep ble altså etterapet og mimet av mange av de mest fremtredende stemmene i periodens offentlige ordskifte, og idet aktuelle og betente saker skulle debatteres, kan det ha virket hensiktsmessig å klargjøre sitt ståsted allerede i signaturen. Pamflettens funksjon som polemiske innspill i aktuelle saker virker å ha fått større spillerom gjennom denne anonymiteten, og kan dermed ha hjulpet sjangeren/mediet til å få den posisjonen den etterhvert fikk. I tillegg til å verne forfatterne mot direkte represalier fikk ytringene et mer upersonlig preg, siden leseren (mest sannsynlig) ikke hadde noe klart bilde av hvem avsenderen var. Skribentene i perioden turte å strekke seg lenger enn tidligere i hva de turte å ytre seg om, og hvordan de våget å ta tak i sakene. Ser man på mimetikk som suksess for en idé så har man et konkret eksempel her på hvordan Bie satte sitt preg på offentligheten. I Luxdorpha's samling finnes det 35 skrifter av forfattere med Philo-masker. (14 av disse har Bie tatt for seg i *Den Poetiske Gartnerkniv*.) For ikke bare satte hans skrifter en slags dagsorden, men hans form ble en mal for hvordan å kaste seg inn i en offentlighet

²³⁷ Dette hindret allikevel ikke Jacob Baden å «laane» det i sine innlegg.

²³⁸ Pettersen, *Norsk anonym- og pseudonymlexikon*. 1924

som var mindre og mindre opptatt av å skrive tiggerbrev til kongen, og i økende grad mer opptatt av å samtale seg imellom. Philopatreas ga sitt skrivende publikum både årsak og oppskrift på hvordan de kunne intervensere i konfliktlinjene i det trykte offentlige rom. Med andre ord kan det i denne mimetiske kjeden skimtes hvordan Bie flittig benyttet seg av etablerte tekstuelle konvensjoner for å posisjonere og spre sine ytringer.

3.3.3 Anonymitet og skrivefrihet i Trykkefriheten

Som nevnt i forrige kapittel hadde Struensees radikale politiske lovendring en viss naiv og idealistisk slagside. I sitt forsøk på å innfri statens institusjonelle ønske om å *bli opplyst*, gav eneveldet fra seg både kontrollen over hva som ble ytret folk i mellom, og dermed også hva som ble ytret om eneveldet og Struensee selv. Suhm kom med en liknende analyse i sitt åpne brev *Til Kongen*, men i sine *Hemmelige Efterretninger*, først utgitt i 1918, skriver han om Struensee og Bie at.

Skrivefrihed blev givet. Cabalen (Struensee) tænkte at faae de Skrifter ud, som de vilde, og at forelægge dem allene for Kongen, og give dem ud for Nationens Stemme; de andre vilde de tie stille med, og af dem tænkte de ei heller at mange skulde udkomme; hvorudi Haabet dog slog dem Feil. De hadde nogle leiede Skrivere ved Haanden, deriblant Bie af nogen Vittighed, men af stor Ondskab, som er vant til paa de nedrigste Maader at bedrage folk²³⁹

Dekanen Georg Sporon utga 31. desember 1770 *Grundede Tanker over Philopatreas Anmærkninger* anonymt. Sporon var en tilhenger av økt offentlig ordveksling og mente at Philopatreas skrift var viktig i utviklingen av en ny offentlighet som etterhvert kunne være i stand til å utløse politiske prosesser og påvirke Struensee og regjeringen til å vedta endringer. Philopatreas bidro ikke bare med «lidt glimrende vid, en vaklende stil, artige vendinger og dristighed»²⁴⁰ (omvendt tilbakemelding enn fra Antiphilopatreas), for det lå visstnok et eksplosivt potensiale i hans pamflett og «[...]nogle der i det Almindelige have stor Indflydelse kunne let troe de gjorte Anmærkninger var riktige, naar de bleve ubesvarede».²⁴¹ Dette skrev han angivelig allerede den 15. desember 1770. Bare tre dager etter *Adresseavisen* publiserte sine utdrag, og kun én dag etter den første forsiden. Sporons bekymring om at Philopatreas skulle få siste ord var grunnløs, og gjennom hele det kommende året kom debatten til å rase avgårde og nærmest få sitt eget liv. Den fungerte som et springbrett for et helt nytt ytringsfelt innen den trykte offentligheten, og lå som en stående invitasjon til alle lærde menn og kannestøpere som ville kime inn.

²³⁹ Suhm, *Hemmelige Efterretninger*. 48. Sitert i Berge, *Å beskrive og forandre verden*, 11-12.

²⁴⁰ Sporon, *Grundede Tanker over Philopatreas Anmærkninger*. 3

²⁴¹ *Ibid.* 4

Den nye loven la til rette for utviklingen av to nye samfunnsinstitusjoner, henholdsvis *den politiske offentlighet* og *den offentlige mening*. I en politisk offentlighet finnes det samfunnsinteresserte privatpersoner som forsøker å påvirke eller overbevise andre aktører og makten på en måte som tjener ens egne mål eller overbevisninger. Disse politiske konfliktene utspiller seg med andre ord gjennom tekststyringer og langs offentlige linjer. Dette igjen skaper grobunn for forestillingen om *den offentlige mening*. Voltaire stryker innom disse responsive mekanismene i sitt *Brev til Kongen*, hvor resepsjonen fremheves gjennom at «Prædikener, Romaner, Naturkyndighed, Oder, Historie, Opera, alting maae skrives af enhver, og lad saa pibe hvem der lyster».²⁴² I samme leie sier Sporon at «Dersom Trykke-friheden hadde været hos os i disse siste tyve Aar, da havde vi uden Tvivl været fri for mange af de Ulykker, som vi nu sukke over».²⁴³

Daværende direktør for den militære uldmanufaktur Frederik Andreas Pflueg skrev under pseudonymet F***g et *Brev til en høi Herre* og der han fremmet en kritikk mot Bies sveipende hugg, liknende den Anti-Philopatreias også kom med. De deler i tillegg oppfatningen om at Philopatreias anmerkninger burde politianmeldes. Pamfletten var skrevet som et brev hvori avsenderen kunne melde at det var mye med *Anmærkningene* han kunne si seg enig i, «men han anså Philopatreias som en slet Statslege, fordi han vilde udføre feltskæroperationer: nogle godsejere ville blive ruineret af Bies forslag om frihandel på korn, men det var en slet Feldskiær, som ej afhugger et lille Lem for at redde det hele Legeme»²⁴⁴ Pflueg var også uenig med Bies premiss om at en ekte patriot måtte skrive med lånt navn og at han burde få tale sannhet uten frykt. Han mente på sin side at man ikke burde utgi skrifter hvor man ikke kunne sette sitt navn på

uden at tabe et godt Navn og Rygte, uden at blive til Afskye for retskafne Folk. Jeg lenges efter at vide, om ikke baade dette og de nyelige berørte skammelige Steder vil næde dem iblant os, som ere betroede Politie og god Orden, til at gjøre allerunderdanigst Forestilling, enten i een eller anden Henseende.²⁴⁵

Presten Johan Arnt Dyssel skrev i samme linje et *Pro Memoria* til Philopatreias hvor han kritiserte Philopatreias anonymitet. «Dersom deres Hierte er got, og Deres Mod ædelt, da tag Masken af.»²⁴⁶ Dyssel mente Trykkefriheten skulle muliggjøre at gode patriotiske borgere med oppvakte hoder

²⁴² Berge, *Å beskrive og forandre verden*, 12

²⁴³ Horstbøll m.fl. *grov Konfækt*. 96

²⁴⁴ Ibid. 100

²⁴⁵ Ibid. 101

²⁴⁶ Ibid. 106

skulle få sine skrifter trykket og lest uten den tidligere sjikane som fulgte med. Han fikk også sin idealisme realitetsorientert og ikledde seg senere masken Philander da han utga pamfletten *Tanker om Præsternes Gaarder og Jorder samt disses Indvikling i det skadelige Fælledskab. Af Philander*. Disse oppropene mot anonymiteten fikk Jacob Baden til å rykke ut i *Kritisk Journal* til forsvar for Trykkefrihetens opprettholdelse. Han mente at prestene nå hadde all mulighet til å forsvare seg selv offentlig, og at det måtte være til alles gevinst om overtramp og lovbrudd kom for dagen.

Jo, i steden for at anraabe Politens Hielp imot Philopatreias, troe vi, at de Geistlige bør takke ham til, at han har satt Materier i Bevægelse i Publicum, ved hvis Undersøgelse de kunne faae Leylighed til at utrydde mange viktige Fordomme imod deres Stand, som ere dybt rodfæstede i manges, maaske endog Mægtiges Siele.

Badens ytringer ble også utgangspunktet for den mest polemiske tilspising av debatten og Philopatreias var på dette tidspunktet ikke lenger den sentrale skikkelse. Som Pastor P. B. Gjörup i Lolland skrev «Hvem for Resten Philopatreias er, en fornemme eller ringere Person, er ikke hos mig kommet i Betragtning, bekymrer mig ey heller at udgrandske; ligesom det og ikke kan være ham angelegen, om jeg enten er en Geistlig eller Verdslig».²⁴⁷

3.3.4 Soliciteringens bremsespor

Man kan også se en fortsettelse av det jobbsøkende dimensjonen ved offentlige ytringer i Trykkefrihetslitteraturen. For 9% av det som kom ut ble fortsatt utgitt under fullt navn, og disse støttet ofte opp under det etablerte. Presten Frederik Christian Scheffer utga *Tanker om Geistligheden i en Stat*. Her konstruerte han karakteren «Theoron» som et bilde på den ideelle prest. «Hans forstand er fuldkommen overbeviist om de Sandheder, han lærer, og denne Overbevisning giver hans Ord Eftertrykk og Undervisningen Liv. Man hører hans Hierte tale, naar Tungen taler.»²⁴⁸ Theoron blir et invertert bilde av prestene Philopatreias fremstiller i sin andre anmerkning. Scheller understreker dette ved å snu Philopatreias beskrivelse på hodet og si «Ingen Magelighed, ingen verdslige Forretninger, ingen jordiske Fordeele kunne standse ham i den Nidkierhed, med hvilket han opvarter alle sine Pligter»²⁴⁹

Scheffer skrev denne teksten under fullt navn, og i 1772 ble han innsatt i stillingen som residerende kapellan i Fredensborg. Han fortsatte sitt forfatterskap anonymt og er kreditert med ti pamfletter og

²⁴⁷ Gjörup, *Philopatreias tredie Anmærkning om Geistlighedens Indkomster*. 26

²⁴⁸ Scheffer, *Tanker om Geistligheden i en Stat*. 26

²⁴⁹ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 103

oversettelser i Luxdorpha samling.²⁵⁰ Ingen av disse handler om geistlighet eller gudfryktighet, og i *Grov Konfækt* spør de seg hva forfatterens intensjon kan ha vært med sine *Tanker om Geistligheden*. Jeg vil foreslå at skriftet feller seg godt inn i den offentligheten som er beskrevet i denne oppgaven, hvor det er en sterk korrelasjon mellom offentlige ytringer og offentlig avansement, hvori forfattere konkurrerer like mye om oppmerksomhet som de gjør om å spre «Sandhed».

I sin pamflett *Betragtninger hvor vidt Geistligheden er tienlig i en Staat, eller Hvad Indflydelse Religionen haver i en Staats og dens Regierings Lyksalighed. Af Joachim Frederik Phister*, fundamentierer han religionen på naturrettens premisser og sier at den fungerer som en sikkerhet mot menneskelig ondskap. Phister var redd for egennyttige og ugudelige borgere kunne true lavere embetsmenn som kunne krøple i sin frykt for mektigere aktører, om ikke de allerede frykten for Guds vrede var større. Han var på dette tidspunktet huslærer i København, men ble allerede i 1773 utnevnt til sokneprest. Han sto opp for de gamle skikker og skrev bekymret at «Gud forbyde at disse nordiske Riger nogensinde skulde blive et Theatrum, hvor Guds Ords Foragt og Laster, som opvække Guddommen til Vrede, ubehindret kunde øves!!» Det var allikevel ikke alle som delte hans bekymring.

Pamflettene i Luxdorpha samling har som fellestrekk at de visstnok ikke ville vært gitt ut under den tidligere sensuren, ei heller uten tilstedeværelsen av en samtalende politisk offentlighet. Bie var dog ikke den eneste skrivende trønder i København. Johan Nordal Brun hadde også sine sammenstøt med den offentlige mening, men hans forsiktighet og knelende ønske om innpass og støtte fra makten, drev han til å la Ove Guldberg i 1772 lese gjennom sitt skuespill før han utga det. Han ble også senere belønnet for å være en regimets mann. Han ble biskop i Bergens stift, mens Bies skarpere linje til sist fikk ham forvist til koloniene. Berge løfter frem en annen skribent som endte opp med et gildt preste-embete var bondesønnen Reier Gjellebøl. Hans panegyriske og svevende, innledende dedikasjon fra 1771 står i sterk kontrast til Philopatreias og viser godt hvordan man korrekt var forventet å begynne en tekst. Etter å ha høvisk adressert Excellencen, Struensee og de andre ministere begynner han sin tekst,

Naadige Herre!

Tillad høygünstig, at jeg tager mig den underdanigste Friehed at tegne Deres Høyrævelig Excellences Høye Navn i denne liden naturlige og oekonomiske Afhandling. Denne sterk Naade udbeder jeg mig underdanigst, deels for at kunde forhverve denne liden Piece en slags Anseelse, deels

²⁵⁰ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 104

for at kunde forskaffe sammen en Beskyttelse og Forsvar. Det Naadigste Bifal som deres Høygrævelige Excellence saa tidt behager at vise, endog til allermindeste Ting[...]»²⁵¹

Og slik fortsetter det. Gjellebøls *Naturlig og oekonomisk Beskrivelse over Hølands Præstegield* kom ut 20. August 1771, og fremstår som en etterdønning av Guldbergs etterlysning av denne typen nyttige økonomiske tekster femten år tidligere, og et godt eksempel på Holms forsinkede «smigersalver». Allerede i 1767 forærede på sin side Bie en tekst til sin skomaker som han skyldte penger. Han skrev som følger at,

Vi lever nu i en Tid da lidet eller intet er at fortiene, men ofte meget at tabe ved Skrifter, da nu min Skrive Lyst ikke vil ophøre og jeg gierne vilde høste nogen nytte af mit Arbejde, saa har jeg foresadt mig Efterdags at dedicere mine Skrifter til mine Creditorer, jeg gjør Begyndelsen med min Skoemager[...]»²⁵²

Han skyldte altså skomakeren penger, og fremhevet dennes uselviske betalingsutsettelse som mer passende å ære i sin ytring enn en «Høygrævelig Excellence». Oppgavens siste nedslag *Den Poetiske Gartnerkniv*, er i sin tur dedikert til «Det smukke kjønn». Det som er tydelig er at Bie og pamflettene opererte i en litt annen trykt offentlighet enn den foregående, som langt på vei hadde hatt en tiltaleform og tone som minnet mer om supplikker enn kronikker. Men mekanismene som frembragte denne umyndiggjørende formen var i endring, og Berge har poengtert at, «Selve formålet med skriveriene endrer seg fra å være meritteringsvirksomhet og embetshandlinger til å være fristilt meningssskaping på et meningsmarked der individuelle viljer sloss om oppmerksomheten».²⁵³ Og det er dette fokuset på konkurransen om oppmerksomhet, snarere enn innholdet, som tjener denne oppgavens undersøkelse, selv om jeg er uenig med Berge i at den bakenforliggende meritteringsvirksomheten ble borte. Jeg tror i stedet den tilpasset seg den nye (mer horisontale) ytringskulturen. I løpet av 1700-tallet fungerte ikke lenger kongen som modellmottaker, og ordet *publikum* entret ordforrådet og den daglige bruk, og med Trykkefrihetens pamfletteksplosjon måtte forfatterne forsøke nye strategier for å behage den nye gruppen.

3.4 Philopatreias spiller seg selv ut

Bie var tilsynelatende ikke komfortabel med hvordan han ble tatt imot av københavns publikum. Etter de første tre *Anmærkninger* og deres resepsjon så han seg nødt til å forsøke å stilne hatet mot

²⁵¹ Berge, «Samtalen mellom Einar og Reiar». 144

²⁵² Horstbøll, «Anonymiteten, trykkefriheten og forfatterrollens forandring». 153-154

²⁵³ Berge, *Å beskrive og forandre verden*, 17

sin avatar. Samtidig lot han ikke sjansen gå fra seg til å mane til mer skriving. Han oppmuntret alle interesserte til å komme med sine innvendinger, så selve debatten ser han ikke ut til å ville ha vært foruten. I et forsøk på å immunisere seg selv mot de angrep som allerede hadde kommet, og de som eventuelt var i emning, ga han ut den *Første fortsættelse*²⁵⁴ på sine innvendinger, og deretter en regelrett tilbaketrekning eller *Palinodie*²⁵⁵. I sin *Fortsættelse* likner hans stemme mer på den moderate Antiphilopatreias, og i *Palinodien* undergraver han tilsynelatende hele sitt patriotiske prosjekt ved å avskrive det som en satirisk spøk.

3.4.1 *Første (og siste) Fortsættelse*

Han innleder sin første fortsettelse ved å dele sitt publikum opp i to. Om sine tilhengere sier han i *Fortsettelsen* at «Da jeg haver erfaret, at mine førhen udgivne trende Anmærkninger have vundet Publici Behag, saa agter jeg at fortsætte dem, og nærmere at oplyse endeel af mine Materier, som mere ere fremsatte end oplyste. Jeg siger: Jeg har vundet Publici Behag».²⁵⁶ Disse leserne døper han «de Retfærdiges i Publico», men om sine meningsmotstandere bemerker han at «Jeg veed meget vel og har forud seet, at jeg maatte mishage dem, hvis Egennytte er angrebet og fornærmet, men da deres Mishag er mig ligegyldigt, saa kan det heller ikke opveie imod den Fornøielse, at behage de Rettænkende».²⁵⁷ Dette utsagnet harmonerer med den første utgivelsen, men står i sterk kontrast til det grunnleggende premiss i den senere *Palinodien*, hvor han på liknende vis deler publikum i to. Denne gang er det dog ikke mellom de sannhetssøkende og de egennyttige, men mellom de som forstår satire og de som er blinde for den. Denne fortalen innledes slik.

Giøres hermed alle vitterligt, at de trende smaa Afhandlinger, som jeg under mit fremmede Navn Philopatreias nyelig har udgivet, er kun Spøg og en liden fiin Satyre. Dette meente jeg, at kunne, uden min Fortælning, være kiendeligt nok af dem selv for en ingen (maaskee Læseren forstaaer Mig) hierneløs godhiertig og for en ingen ildesindet fornuftig, som gjorde Profession af Lærdom.²⁵⁸

Han bygger videre opp sin forsvarstale gjennom å påstå at «De, som jeg helst vilde have til Læsere for at mynstres af, vide selv, hvad en Satyre og at satyrisere er; men for de andres Skyld maa jeg gjøre mig liden og forklare mig eenfoldig. Dem siger jeg da, at der kan satyriseres saavel med

²⁵⁴ Fullstendig tittel *Philopatreias første Fortsættelse, indeholdende fire Anmærkninger. 1. Om Handelen. 2. Om Krigsstanden. 3. Om Tingsvidners Førelse. 4. Om Videnskabernes Opkomst- Skrevne i Kiøbenhavn 1770*

²⁵⁵ Fullstendig tittel, *Philopatreias alvorlige Palinodie eller Poenitentze-Prædiken over hans trende Anmerkninger om de dyre Tider og Handelens Svaghed med videre. Skreven i Kiøbenhavn d. 15. Dec. 1770. og efter Forlangende ved trykken udgiven.*

²⁵⁶ *Ibid.*, *Philopatreias første Fortsættelse*. 3

²⁵⁷ *Ibid.* 3

²⁵⁸ *Ibid.* 3

Gierning som med Ord».²⁵⁹ Med dette mener han at den siste anmerkningen om prestenes lønninger er såpass latterlig at leserne på denne måten burde tatt hintet om at det hele var oppspinn og «spøg». For selv om ordene og argumentene på sitt vis henger på greip, kunne ikke standpunktene som inntas bli tatt på alvor sett i lys av sin urimelighet, og dermed opplagt ikke være ment å taes på alvor.

Om vi tillater oss et sidespor til samtidige Paris, viser Arlette Farge i sin bok *Subversive Words* hvordan satire der var et utbredt «weapon of the mind» når direkte handling var vanskelig å foreta seg. Populære standpunkter og vurderinger ble delt ut gjennom latterliggjøring, ugagn og hån og det var lite politi og øvrighet kunne få gjort med saken. Farge beskriver Paris' offentlighet som kaotisk og tabloid. Situasjonen i København var unektelig mer oversiktlig når det kom til de trykkede medier, men hoffets hemmelighold, og spekulasjonene dette førte med seg (eksemplifisert i Philopatreas mistenkeliggjorte mottakelse) virker å ha vært et felles anliggende. I Paris var de tilnærmet umulig å vite med sikkerhet om det du leste eller hørte hadde noen rot i virkeligheten, og i København kan flyktigheten i muntlige overføringer, rykter, sanger og hvissing ha gjort det vanskelig å skille fakta fra fiksjon, noe spetakkelet rundt Struensee og hans «Kongelige affære» med dronningen kan være et godt eksempel på. Fanget på utsiden av maktens korridorer, speidende inn gjennom porten, var det ingen ende på forestillingene rundt hva som foregikk inne bak slottsmurene. Siden man stort sett ikke kunne gjøre annet enn å spekulere, fikk man et vell av sprikende historier fra virkeligheten med varierende grad av troverdighet. I dette vakuumet av sannhet og etterrettelighet var det perfekte groforhold for en sjanger som satiren. Når vitnesbyrdene fra de på innsiden virket like fjerne som parodier og eventyr, må det ha vært tilfredstillende for publikum å få fylt igjen mellomrommene, eller som Farge skriver «These satirical and defamatory public judgements were a natural way of reacting orally to permanently truncated information».²⁶⁰ Bak satiren kan det se ut som det lå en subversiv vilje utover det å forandre verden til det bedre. Den franske historikeren siterer senere Francois-Antoine Chevrier, som i sin «Almannach» skriver at satirisk vidd «knuser» motstandere og at «Admiration is the style of the stupid»²⁶¹. Satirikerne tok altså respektløst tak i dryppene av informasjon tilgjengelig og knadde de om til de oppnådde den ønskede effekt. Det virker betimelig her å hvile litt ved Farges poeng om at satiren kommer til uttrykk som en erstatning av direkte handling, snarere enn reelle oppfordringer til opprør eller

²⁵⁹ Bie, *Philopatreas første Fortsættelse*. 5

²⁶⁰ Farge, *Subversive Words*. 62

²⁶¹ *Ibid*, 62

oppgjør. Kanskje satiren kan være nyttig som en brobygger til etterlysningen av reell motstand, og som en motstand som, tilpasset takhøyden, subversivt navigerte dobbeltrikets offentlige rom.

Palinodien er ikke oppført med noen trykker, mens *Fortsættelsen* er utgitt hos Johan Gottlob Rothe. I alt dukker Rothes navn og adresse opp tre ganger i løpet av pamflettens 55 sider. Hver gang er det i sammenheng med Philopatreias todelte ønske om å sette igang debatt, men samtidig holde seg anonym. «Philopatreias finder sin Fornøielse i at være skiult».²⁶² Allikevel ønsker han å ta imot innvendinger, da i skriftlig form levert hos Trykker Rothe. Han ønsker slike utfyllende kommentarer velkomne, for som han selv bemerker i sin behandling av *Krigertanden*, så anerkjenner han at «Den som selv er Medlem i en Stand kan allerbest have Lejlighed at kiende dens indvortes Beskaffenhed, Sammenhæng og Forfatning».²⁶³ Men Bie ser helst at de går gjennom han før de publiseres. Ris til oss, ros til publikummet. Ironisk nok ønsker Bie å forhåndssensurere debatten.

Som jeg tidligere har påpekt, var det nok ikke Bies mål å få gjennomslag for ny politikk og forandre verden, så mye som det for ham handlet om å bli kjøpt, lest og omtalt. Det han kanskje ikke tok med i betraktningen før publisering, var den nye usikkerheten rundt statsapparatet som hadde vokst frem med Struensees stadige lovendringer og radikale dekreter. Motstanden og «hadet» Philopatreias nøret opp kan muligens spores til denne frykten mange i de etablerte stender følte i disse uvanlig ustabile tidene. Bie minner leseren om at han «elsker alle Stænder i Almindelighed og enhver i Særdeleshed», men at det finnes ting å kritisere i alle ting, og «Hver Stand har sine Fordele og Mangler, sine gode og onde Lemmer».²⁶⁴ Dette likner utsagn fra de originale anmerkningene, men han har tydelig følt et behov for å tone ned sin frekke og polemiske tone. Fortsettelsens andre anmerkning er om *Krigsstanden* og her fletter han inn en mer antiphilopatreiisk tilnærming. Det følgende utdraget (formulert i tredjeperson) oppsummerer godt denne sammensmeltingen av de to avatarene.

Philopatreias tør altsaa fremlegge sin Plan, thi han fremlegger den aldrig med nogen stolt Indbildning om sig selv, han fremsætter den kun til de Fornuftiges Eftertanke, og med Fornøielse vil see sin Plan kuldkastet, naar derved en bedre kommer for Lyset, thi saa udretter han meget Got derved, naar han med sine ringe Tanker udlokker og tilskynder de Klogere at arbeide.

²⁶² Bie, *Philopatreias første Fortsættelse*. 7

²⁶³ *Ibid.* 35

²⁶⁴ *Ibid.* 26

[...]Han stoler aldrig paa sin egen Indsigt, men hører gjerne andres fornuftige Domme, og til den Ende udbeder, at de respektive Herrer i den militaire Etat (begge) ville værdige ham med deres gode Betænkninger, forinden han bekendtgjør sine egne Tanker.²⁶⁵

Denne nye tonen er markant forskjellig fra fabelen om eslene, men ligger tett opp mot Antiphilopatreias uttalte åpne sinn og tilkortkommenhet som en enkelt aktør.

Det som har forblitt det samme er Philopatreienes forhold til kongemakten. Hele den siste avhandling *om Videnskabernes opkomst* er en videreføring av behandlingen av kongen som en statstjener. Utgangspunktet er at Danmark-Norge henger etter når det kommer til å omfavne nyvinninger innen vitenskap og teknologi. I min vurdering er dette den mest ambisiøse kritikken Philopatreias legger frem noe sted. Den er ikke like frekk og direkte som de mer omtalte og debatterte, men gjennom å male opp ulike hypotetiske måter en konge kan vanskjømte sitt embete på, smalner han inn mulighetene for hvordan en konge kan og burde styre sitt land, for best å tjene sin befolkning. Han begrunner innledningsvis dette i smitteeffekten en konges oppførsel har på sin befolkning.

Iblandt de adskillige Ting, som forvolde Videnskabernes Afgang og Tilvæxt hos et Folk, er den Regierendes større eller mindre Tilbøielighed til samme en af de vigtigste Aars sager; den bestemmer paa en mægtig Maade deres Skiæbne, har en kraftig Indflydelse i deres Opkomst, og tvertimod i deres Undergang.²⁶⁶

Regentens personlige tilbøyeligheter blir på denne måten satt i direkte sammenheng med dens mandat som statstjener. Philopatreias kommer i det neste med en rekke eksempler på måter slike tilbøyeligheter kan ha negative konsekvenser for det land han er satt til å forvalte. «Sitter en herskesyg og stridbar Regent ved Roret» vil «de fredsomme Muser sielden trives».²⁶⁷ Er kongen for myk vil befolkningen reduseres «til en qvindagtig Blødhed». Folkets sinn er ifølge Philopatreias så plastisk at de vil formes av kongens feil og mangler, såvel som å følge ham i storhet. Han trekker frem et eksempel med Aleksander den store, som visstnok «var lidt skievhalset». Dette førte til at da gjorde «Macedonier sig en Ære af at hælde til den eene Side med Hoveder, og at efterabe ham i denne naturlige Feil».²⁶⁸ Gjennom å igjen å referere til gamle storheter i opplysningstidens forestillingsverden hekter han sine direktiver til etablerte konvensjoner og søker igjen støtte i evige,

²⁶⁵ Bie, *Philopatreias første Fortsættelse*. 33

²⁶⁶ Ibid. 48

²⁶⁷ Ibid. 49

²⁶⁸ Ibid. 49

vedtatte sannheter. Han etterlyser videre en slags gylden middelvei og instruerer på denne måten kongen til å vandre på *den smale sti* i håndhevelsen av sin absolutte makt.

Er Hoffet prægtigt og vellystigt, strax bliver Landet fuldt af Epicurer. Er det derimod sparsomt og indgetogent, strax bliver hver anden Mand saa sparsommelig som en gammel Spartaner. Naar en overdreven Religion og Bigotterie er Hoffets Character, strax hælder Folket med Hovedet, og ere bleege af lutter Gudfrygtighed og Fanaticisme.²⁶⁹

Philopatreias ønsker ikke å frata kongen noe av denne makten, men vil at kongen skal bruke sine «almindelige Tvangsmidler» til å hjelpe «nye og nyttige Indrætninger» å få grobunn i samfunnet.²⁷⁰

Han peker til England og sier at der går staten aktivt inn og for eksempel tvinger segmenter a befolkningen til å bruke visse nye typer tøy for å hjelpe de nye fabrikkene å bli økonomisk bærekraftige. Hva mer er, så mener han at «Saadanne smaa oeconomiske Statskneeb vilde upaatvilelig virke meere i en Monarkisk end en Democratisk Regiering».²⁷¹ På denne måten ansvarliggjør Philopatreias kongen på et intimt plan med bakgrunn i kongen som statsmand, hvis forhold til nasjonen og befolkningen kan oppsummeres i hans formulering «Den Geist som regierer til Hove besiaeler, saa at sige, heele Staten».²⁷² Geisten er her tilbake, men denne gang som kongens samlede motivasjoner og ambisjoner med sitt virke.

3.4.2 Krigshateren og Fedrelandsvennen

En halvhjertet unnskyldning

Etter den *Palinodiens* innledende sortering av sitt publikum, nevnt ovenfor, får leserne bli med Philopatreias videre inn i hans angivelige reaksjon på debattens gang. Men mer enn å unnskyldte seg slik tittelen skulle antyde, så legger han skylden over på publikum og deres manglende evne til å gjenkjenne satire når de får en servert. Det er også verdt å bemerke seg at Bie forsøkte seg på små bedrag inne i sitt større bedrag. Han daterte for eksempel unnskyldningen strategisk feil og påsto at den var skrevet 15. desember 1770, når den opplagt omhandlet hendelser og tekster fra den første måneden av 1771. Dette grepet kan sees på som nok et uttrykk for Bies rikholdige verktøykasse i sitt arbeide med offentlige diskurser. Hvorvidt noen trodde på denne forfalskningen, eller hvorvidt slike bedrag var forventede og konvensjonelle for Trykkefrihetens unntakstilstand, er ikke fullstendig klart, men det man kan trekke ut er at Bie la få begrensninger på seg selv når han trodde han kunne fremme sitt prosjekt. Han var også kjent for å ha forfalsket kongens godkjennelse til

²⁶⁹ Bie, *Philopatreias første Fortsættelse*. 53

²⁷⁰ Ibid. 54

²⁷¹ Ibid. 55

²⁷² Ibid. 53

trykking av et annet skrift og var generelt ansett som en upålitelig aktør i København i perioden.²⁷³ Han var altså ikke ukjent for å kutte hjørner og lyve i sitt ønske om å spre sin sannhet.

Han skriver innledende om sin resepsjon at han trodde satiren ville komme tydelig frem, men at denne dimensjonen tydeligvis har gått tapt på vei fra hans hode, ned til papiret og ut i offentligheten. Alternativet mener han ville vært å ha advart leserne tydeligere om at det de leste var satirisk, men «Det maatte jo være lige saa slet en Satyrikus, der behøvede dette som det var en slet Maler, der havde nødig at sette over sine Billeder: Dette er en Hoppe, dette er en Hind».²⁷⁴ Han minnes utgivelsen og oppsummerer mottakelsen slik. «Thi neppe var den kommen fra Pressen, førend jeg hørte nogle rose den, og andre klage derover. Nogle saa velsignede Philopatreias, en stor Hob forbandede ham: somme loe, men flere vare ferdige at græde.»²⁷⁵ Deretter bemerker han at lesernes reaksjoner og tilsvaret er det som motiverer skrivingen hans, ikke sang-gudinner og geistens iver. «Dette mindst forventede Udfald gik mig saa nær til Hierte, at jeg strax besluttede at revocere min Satyre med det snarreste, og at skrive i en langt anden Tone.»²⁷⁶

I sin *Første fortsættelse* oppmuntret han som sagt hele tre ganger sine meningsmotstandere til å oppsøke boktrykker Rothe på Børsen 8 om de hadde noen innvendinger mot Philopatreias standpunkter, og det er et skriftlig tilsvaret av denne typen som han vier det meste av sin unnskyldning. Han gir en kort forklaring på hvordan han fikk teksten i hende, men det mest interessante her er kanskje denne bakmannens pseudonym. Mannen het Misalazoneias. Som Philopatreias forklarer i en fotnote at betyr «*Hader af Markskrigeria, Charlatanerie».²⁷⁷ Denne stemmen ønsker nøyaktig det navnet hans tilsier – mindre støyete munnhuggeri, og mer sak. Krigshateren vil altså tøyte gemyttene og bremse ned den krigen som de tre anmerkninger har pisket opp, og oppsummerer de tre anmerkninger på en mindre polemisk måte, presentert som tre enkle spørsmål:

Dertil behøvedes kun, i Steden for tre Ark, at have skrevet tre Linier, eller fremsat disse tre Spørsmåal:

1. Ved hvad Midler skal man komme til lettere Tider og en stærkere Handel?
2. Er det ikke bedre at afskaffe Advocater, end at beholde dem?

²⁷³ jfr. Suhms beskrivelse i 3.3.3 om Bie som «af nogen Vittighed, men af stor Ondskab, som er vant til paa de nedrigste Maader at bedrage folk»

²⁷⁴ Bie, *Philopatreias alvorlige Palinodie*. 6

²⁷⁵ Ibid. 8

²⁷⁶ Ibid. 8

²⁷⁷ Ibid. 10

3. Mon det ikke være gavnligt for det Almindelige, at Præsterne fik en vis aarlig Løn i Steden for Offer, Tiende og andet Uvist?

Krigshateren har nok rett i at fedrelandselskeren kunne tjent sitt land mer effektivt med en ryddigere prosess og i dette lyset har feilet i sitt prosjekt. Mitt poeng er at Misalazoneias avdekker kjernen i Bies større prosjekt, som er å tjene penger på sitt forfatterskap. Det jeg mener Bie har forstått, og som Misalazoneias tilsynelatende ikke innser, er at jo mer blest Bie klarte å skape rundt sine egne og andres utgivelser, jo nærmere var han å leve av sine ytringer. Misalazoneias kommer altså med en treffende kritikk av Philopatreias som kynisk aktør og lander sine stikk nært når han videre beskriver kannestøper-klassen:

Mange søge til Kiøbenhavn, fordi de finde sig ilde holden hjemme. Naar et og andet Kunst-Greb har slaet feyl, gribe vi til er nyt: Kan det gavne os, ligger der ikke Magt paa, at det skader andre. Nu leer jeg af mine sidste Ord; thi ved dem faldt mig ind, at jeg pleyer ofte at lee af dem, som ville omvende Hyklere, hvilke ere adskillige Slags: Spitzbuber, Naturalister, Frietænkere, Qvaksalvere, Projectmagere. — Slige Folk tale ofte meget om deres egen Ærlighed, Menneske-Kierlighed, Patriotisme.²⁷⁸

Misalazoneias snur seg så mot de soliciterende og stikker til.

Men de allerværste Hyklere og Ulykkens Fugle ere de Veyrhaner, som i en Hast kan dreyes til alle Sider, Povl-Vendekaaber, som passe paa Tidernes Tegn, og høre flittig efter, hvad Tone een og anden af de Høye staaer i, for at stemme deres egen Lire derefter, i Haab om enten at gjøre sig selv lykkelige eller og tillige at styrte andre.²⁷⁹

Philopatreias går fri av denne siste tiraden. Men man kan undres om Bie selv sto bak disse poengene, for de belyser og avslører de mest kritikkverdige aspektene ved hans eget virke; hykleriet i å egennyttigt kritisere egennykten. Det kan også være en ny avledningsmanøver siden hans hovedargument i denne utgivelsen er at det hele var et harselas med offentlige debatter, snarere enn en oppriktig deltakelse i dem. Han sier allikevel senere at «Vel har Misalazoneias gaaet mig lit for nær paa Klingen; dog holder jeg for raadeligst, at tage imod Tilbud; og, naar jeg herved offentlig tilstaaer, at han har Ret i alt, er Palinodien reent til Ende»²⁸⁰

Etter at gjesteskribenten har avsluttet sine notater tar Philopatreias igjen ordet og gjøner med radbrekkingen han nettopp har mottatt/gitt. Han sier at han lett kunne skrevet lenger,

²⁷⁸ Bie, *Philopatreias alvorlige Palinodie*. 19

²⁷⁹ *Ibid.* 20-21

²⁸⁰ *Ibid.* 55

[...]fordi jeg smukt kan siunge: men jeg længes efter flere Ducater, og min Næse kløer saa stærk efter dem, at jeg har ingen Roe paa mig for at haste til Pressen, og nu løber jeg. Dog hold! Her kommer AdresseContoires No. 190, som jeg først maae læse. — Nu! her finder jeg en Satanas, han slaer til med knytte Næver, og skal hedde A.²⁸¹

Capitalisten Philopatreias blir altså avbrutt på vei inn i egennytten og ser seg nødt til å svare sine kritikere. I det minste de han anser verdige hans refleksjoner. Han blåser seg endelig opp igjen og vi blir minnet på hvorfor han ble så kontroversiell i første omgang.

Rygtet er mig en slem Spaamand. Jeg maae da bie, for maaskee at kunne slaae Fluer, ja tre eller flere, med et Smæk. — Nu har jeg ventet alt for længe, og jo længere jeg bier, jo mandstærkere blive de. Paa en eneste Uges Tid, har jeg allerede bekommet flere, end jeg ene vel kan trekkes med, Philodanus, Antiphilopatreias, med Resten, som jeg ey gider nævnet.²⁸²

Han nevner allikevel et par angrep han anonymiserer til forbokstaver. Disse likner innleggene nevnt i gjennomgangen ovenfor, og han børster hurtig av de beskyldninger og trusler han har mottatt. Han ler «ha! ha! ha! Hvor har jeg givet mindste Tegn til, at dette var mit alvorlige Ønske?»²⁸³ Han refererer til noen som vil straffe ham for å ha spottet Gud gjennom å avskaffe prestestanden. Til dette sier han «Overlad De, min Herre! Til den viseste Regiering at straffe Guds Bespottelse». Etter en kort tirade velger han å avslutte det hele med en påminnelse om hvor det hele startet, med de dyre tider. Han sier «Men den Vigtigste Aarsag (nemlig til de dyre Tider eller Føde-Vahrenes umaadelige Priser) er denne, at de, som eye de største Godser, har en Tid lang havt for megen Indflydelse i Landets Regiering».²⁸⁴ Et enkelt begripelig poeng på linje med den tonen Misalazoneias etterlyste. Dessverre og heldigvis skyr ikke Philopatreias en god krangel og lirer av seg helt til sist at «[...] jeg kan have dem, og fornemmelig alle mine Vederparter undskyldte, som dem, der have været alt for eenfoldige til at forstaae min Satyre. Nok sagt. Dermed gaaer jeg hurtig og glad hen til Trykken. som den Guldhaabende og sande Philopatreias».²⁸⁵ Og med trådte han av scenen og ingen hørte fra Philopatreias igjen.

²⁸¹ Bie, *Philopatreias alvorlige Palinodie*. 55

²⁸² *Ibid.* 57

²⁸³ *Ibid.* 59

²⁸⁴ *Ibid.* 62

²⁸⁵ *Ibid.* 62

3.4.3 Sennetts teater satt opp på den danske skuepladsen

Det blir nærmest umulig å undersøke disse skriftene uten å se dem i et performativt lys. Sosiologen Richard Sennett trekker ideen om verden som teater hele veien tilbake til Platon og hans *Lovene*. I Platons *theatro mundi* er livet et dukketeater, satt opp av gudene. Kristendommen introduserte en ide om verden som en forestilling for én allmektig publikummer, som måtte lide seg gjennom sine barns spradende maskeradeer. Sennett sier at man på 1700-tallet begynte å tenke nytt rundt hvem man opptrådte for. Man snudde seg vekk fra den himmelske flau forelderen, og henvendte seg i stedet til hverandre. Disse nye publikummerne var på sin side villige til å nyte, med en viss grad av kynisme, spillet og den lekne liksomheten i det hverdagslige. Enda viktigere, sier Sennett, er at *theatro mundi* peker til den kunsten folk bedriver i sine daglige liv. De bedriver skuespill og i dette spillet tar de på seg «roller». Han henviser til Balzac og sier at disse rollene er de nødvendige maskene folk ikler seg for å takle forskjellige situasjoner.²⁸⁶

Sammenstillingen av ordene teater og verden har ifølge Sennett tjent tre konstante moralske formål. For det første har den introdusert illusjon og bedrag som fundamentale spørsmål rundt vårt sosiale liv. For det andre kobler den fra hverandre ideer om menneskelig natur og sosial handling. Med dette menes at mennesket som aktør skaffer seg til veie en overbevisning; utenfor forholdene for *det performative øyeblikket*, denne overbevisningen kan holdes utenfor syne, og på denne måten krever denne samfunns-forestillingen at overbevisninger og illusjon er tvinnet sammen. Dette innebærer at en aktør/skuespillers sanne natur vanskelig kan leses ut fra en enkelt av rollene hen treer inn i, for i en annen rolle i en annen scene, kan hen ta på seg en helt ny forklledning.²⁸⁷ Så hvordan skal man da fastslå noe om menneskelig natur basert på handlinger utført ute på samfunnets teaterscene?

Denne aktive konstruksjonen av offentlig oppførsel kan sees i sammenheng med den gamle offentlighetsmodellens økende tilkortkommenhet i Danmark-Norge. Idet bestanddelene i Mahs universelle offentlighetskonstruksjon blir synlige, fysiske størrelser, kan aktørenes famlende forsøk på å fylle inn sprekkeene ha blitt hjulpet på vei av en viss personlig distanse. Sennett sier at en sosial klasse vanligvis ikke har en klar bevissthet rundt sin egen utvikling eller utbredelse. Noen ganger går rammer for økonomisk innflytelse foran ideer om sømmelighet, smak og moral. I praksis innebærer dette at en ny klasse kan konstruere et miljø av fremmede som har mer og mer til felles, uten selv å være klar over denne utviklingen. Framveksten av nye økonomiske forutsetninger blant

²⁸⁶ Sennett, *Fall of Public Mann*. 35

²⁸⁷ *Ibid.* 35

de borgerlige merkantile og kommersielle klassene tvang frem en viss anerkjennelse av at tradisjonelle sosiale rangeringer var i ferd med å vike. Men det var ikke på plass noe godt språk for å rydde opp i det nye hierarkiet. Det ble derfor vanskeligere å uttrykke hvem som var på innsiden og på utsiden, hvem som var «oss», hvem som var «dem», og hvem som var over og under hverandre på den sosiale stigen.²⁸⁸

En av teaterets sentrale oppgaver er å skape en intern, selvtilstrekkelig standard for troverdighet. Sennett sier at i samfunn der ytringer blir behandlet som tegn, så er en slik teatralisk standard lettere oppnåelig. Her har «illusjon» inget likhetstegn med uvirkelighet/falskheter. Illusjonen blir med dette en måte å effektivt uttrykke noe på, snarere enn et forsøk på å trekke seg vekk fra «det virkelige liv» gjennom å overse eller tilsløre det. Løgn er, kanskje ikke nødvendigvis alltid, bedrag.²⁸⁹

Sennetts beskrivelser av tårer, skriking og ødeleggelse i teatersalene i storbyene, minner om den moderne wrestlingens forhold til sitt publikum. Ut fra dobbeltheten man finner wrestlingens teatralitet, har i nyere tid begrepet *kayfabe* sprunget ut. Kayfabe viser til den avtalte tilsidesettelsen av vantrosom wrestlingpublikumet må utsette seg for for å erfare kampens/showets fulle mening. Sportens suksess vitner om at tilskuerne langt på vei er villige til å gjøre denne mentale øvelsen, spesielt når det kommer til rivaleriene, forholdene aktørene imellom, og det overordnede *dramaet* i ringen. Et tilbakevendende spørsmål er jo i hvilken grad debattene, feidene og frekkhetene under Trykkefriheten var uttrykk for ekte rivaleri, og hvor mye som var kayfabe eller teater. Det nyttige med wrestling-sammenlikningen er at den tar høyde for at noen er innvidde i spøken, mens andre deler av publikum forblir lykkelig uvitende. I sport generelt er man enige om at det kjempes på ekte, uten koreografi, mens teater på sin side er anerkjent som grunnleggende avtalt spill. Wrestlingen lefler med begge disse sfærene. Teater, men ekte – løgn, men ikke bedrag. Pamflettene som florerte under Trykkefriheten hadde med sine pseudonymer i seg en åpenbar dimensjon av teatralitet. De var offentlige fremførelser, gjort bak masker, til et publikum i en uvanlig politisk ustabil periode. Struensee hadde det største publikum av alle, og hans iver etter opplysning kan ha farget hvordan Philopatreias ble tatt imot av sine skrivende lesere.

²⁸⁸ Sennett, *Fall of Public Man*. 49

²⁸⁹ *Ibid.* 80

3.5 Den nye kulturkonteksten - Det samtalende publikums paranoia

Idet den lesende befolkningen anses som et publikum, kan man operere med en funksjonell todeling hvor *publikum* på den ene siden er et marked bestående av enkeltpersoner som begynner å kjøpe tekster som igjen lar kapitalistiske boktrykkere og forleggere for alvor få etablere seg. På den andre siden utgjør *publikummet* potensielle samtalepartnere. Ikke bare kunne tekstene igangsette samtaler leserne mellom og dermed sette en tidlig form for dagsorden, men mange av tekstene manet også til motsvar og offentlig samtale. Som vist i dette kapittelet står det samtalende i disse utgivelsene sentralt, og de er ofte henvendelser til andre aktører eller ytringer i det offentlige ordvekslingen, som igjen provoserer frem svar og nye tilsvær på hva enn som var skrevet i det første.

Som Voltaire og Suhm var det mange som skrev brev til konkrete offentlige mottakere, og denne horisontale suplik-formen kan sees som en representativ etterlevning i en offentlighet i bevegelse. Man har byttet modellmottaker, men beholdt den samme utbedrende intensjonen. Som vist endte Bie opp med å offentlig debattere seg selv. Han utbedret Philopatreas sin utbedring med sin Antiphilopatreas. Dette grepet har klare linjer til Jørgen Riis sin utgivelse *Anti-Spectatoren*, et tilsværsskrift til Riis eget tidsskrift *Den Danske Spectator*, som kom ut på 1740-tallet.²⁹⁰

Jeg har bemerket at i *De Trende Anmærninger* starter Philopatreas debatten rundt sine egne ytringer allerede inne i teksten med formuleringer om forventede innvendinger. Enda mer direkte diskuterende er passasjene underskrevet Misalazoneias inne i *Palinodien*. Det var også mange av tekstene fra Trykkefrihetstiden som tok denne dialogiske drøftingen som utgangspunkt som hele ytringens form. Disse bærer navn som «Samtale imellem [...]». Luxdorps arkiv teller 31 skrifter med «samtale» i tittelen. Men det som kanskje er nytt her, er at istedet for å bruke den klassiske dialogiske formen, hvori én samtalepartner opplyser eller overbeviser en annen, godt illustrert i tittelen *De Vita Mentali. Eller: Om det overnaturlige Liv. Fremset udi en Samtale imellem en Mester og en Discipel...Skrevet i 1622 af Jacob Böhmen, oversat af Mette Magdalena Kyhneln*. Det ble i stedet vanligere å se utgivelser med mer hverdagslige samtalepartnere, som det anonyme skriftet *En patriotisk Samtale imellem en reisende Engelskmand og en Kiøbenhavnsk Borger. Holdt paa det Engelske Caffee-Huus paa Christianshavn*. Den Habermasianske våte drømmen på trykk. Av

²⁹⁰ Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 20

annet gjenkjennelig folk møter vi bønder, piger, kjerringer og matroner, gamle og unge nordmenn, fyrster, ministre og livleger. Trykkefriheten ser ut til å ha åpnet opp dette tekst-interne diskusjonsrommet enda videre, for i 1771 ser man nye, mindre opplagte, meningsutvekslinger i skriftene. Christian Thura setter opp en *Samtale imellem Religionen og Fornuften*[...] Den særs aktive studenten Martin Brun inviterer publikum inn i *Samtale imellem Kaffekanden og Thepotten samt Kammerpotten*[...], samt *En splinter nye Samtale imellem Vindues-Ruden og Blyet til deres Nytte og Fornøyelse som kan læse og tænke*[...], for å nevne et par. I tillegg fikk også dyr, vandrende riddere, antikke historikere og andre nå samtale seg imellem, offentlig og på trykk.

Periodens formmessige eksperimenter og foplende utprøving er noe av det som kjennetegner 1700-tallets tekstproduksjon, og som får ny giv under Trykkefriheten. Det er ikke før nærmere 1790-tallet at man kan antyde at mer stabile tekstkulturer begynner å sette seg.²⁹¹ Trykkefriheten kan ha akselerert denne prosessen ved å lukke gapet mellom hva folk tenkte og snakket om, og hva som ble sluppet gjennom trykkeriene. Ifølge Berge skulle et publikum skapes og «det nye publikum skulle nås og tilfredsstilles. Språket hadde fått en ny oppgave. Å skape opinion for en sak ved hjelp av trykte tekster».²⁹² Forfatterens intervensjoner i denne nye formen for meningsorientert offentlighetskultur, gikk ikke ihop med de stabile sjangrene og uttrykkene utviklet av eldre tekstkulturer. Det foregikk i så måte en forhandling mellom denne arven og de nye forventningene. Pamflettene med sitt latente handlingspotensial var det medieformat, som best egnest seg for å utforske det nye trykte landskapet.

Niels Rudolph Suhr og hans avatar Philoteropatreias (som *virkelig* elsket sitt fedreland), avsluttet sine anmerkninger om philopatreias *tredje Anmærkning* med en fabel. Fabelen fortalte historien om en kynisk hviskelek blant fuglene i skogen. Igjen kommer ravnens skikkelse til syne, men ikke som den «skarpe pennen» hos Nouvellisten, men som tjeneren til en Stork(hoffmann) i Ørnens(Kongen) hoff. Ørnen hadde bestemt seg for å frata gjessene noen gode fiskedammer (geistlighetens lønninger), men ørnen var redd for at forslaget ville være så upopulært. Gjessene (prestene) som hadde talegavene i orden, ville kunne klare å overtale de andre fuglene til å støtte dem i deres motstand. Ravnens(Philopatreias) plan var derfor å sondere terrenget med et rykte om at fiskedammene kanskje var i ferd med å bli inndratt, for så å se hva slags motstand dette møtte ute i skogen (offentligheten).

²⁹¹ Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 20

²⁹² Berge, «Samtalen mellom Einar og Reiar». 156

Usikkerheten rundt Struensees stadige reformer kan på denne måten ha preget mottakelsen, og dermed kan *De Trende Anmærkninger* ha virket som en større trussel enn de egentlig utgjorde. Paranoiaen bekreftes i *Tilfældige tanker om Forandring i Kirkestanden* som taler et rykte om at Philopatreas brannfakkell var et forsøk fra «mægtige Proprietærer» som vil «fiske i rørte Vande, ved at kunde tilveiebringe sig Præstetienden for samme ringe Afgift, som de har Kongetienderne».²⁹³ Ryktet gikk om at folk i hoffet, på ravnens vis, hadde plantet en ytring som en «politisk spin»²⁹⁴ for å sondere terrenget for eventuelle planlagte reformer.

Med andre ord var det få, om noen andre enn boktrykker Thiele, som virker å ha visst hvem Philopatreas egentlig var i begynnelsen. At mistankene og misforståelsene strakk seg så dypt inn i slottets ganger, gir en indikasjon på hvor kraftig Bies prosjekt ga gjenlyd, samt hvor langt offentligheten hadde spunnet ut av myndighetenes grep. Omfanget og tempoet i den trykte offentligheten var allerede ved årsskiftet etter reskriptet ute av deres kontroll, og staten hadde som sagt, gjennom Guldbergs Philodanus, redusert seg selv til en ordinær aktør, som på lik linje med de andre skribentene måtte kjempe om publikums tid og gunst.

3.6 Philopatreas prosjekt

Alle disse skriftene blir, enten de vil eller ikke, fanget opp i Bies garn. De er alle utgitt i 1771 og de forholder seg alle til et tema som ble satt på dagsorden av Bie. Han introduserte også en form for anonymisering som hans samtidige gjorde en blåkopi av med sine egne elskende avatarer. Bie var med andre ord vellykket i sitt forsøk på å få til økt debatt og fart på skueplassen. Og det har heller ikke gått fullstendig upåaktet hen av historikerne. Bies navn dukker tidvis opp og i 1938 skrev A. H. Helland i anledning en større debatt rundt skatt på tømmer at «N. Chr. Nielsen seier at Philopatreas i 1771 gjorde det første åttaket på det beneficierte godset uta(n) å opplyse kvar eller korleis han gjorde det».²⁹⁵ Olav Kolsruds nevner Bie i sin artikkel *Kjyrkjeleg reformarbeid i Noreg 1814–1845* fra 1924. Også her får Philopatreas æren for å ha satt geistlighedens inkomster på dagsorden.²⁹⁶

²⁹³ Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 105

²⁹⁴ *Ibid.* 105

²⁹⁵ Helland, «Det beneficierte godset etter 1814». 374

²⁹⁶ Kolsrud, «Kjyrkjeleg reformarbeid» 349

Om man vil se på Bies ønske om å faktisk overtale sitt publikum, er en mulighet å se på ytringene gjennom sin funksjon. Berge snakker om pamflettens kommunikative funksjon som «et spesialtilfelle av direktiver». Med dette mener han at målet med ytringen er å få mottakeren til å handle til senderens fordel. Men siden avsenderne sjelden var i en maktrelasjon hvor man kunne gi direktiver, så forsøkte de heller appellere så effektivt de kunne, avhengig av hva som var situasjonsbestemt av det sosiale feltet som vokste frem.²⁹⁷ Dersom det å overbevise leseren var et mål kan man sette dette som en kvalifisering, men i Bies tilfelle kan det være nyttigere å sette opp opplagstall og økt debatt som delen av talehandlingen som «gir virkeligheten visse egenskaper eller skaper en ny versjon av virkeligheten».²⁹⁸

Ser man derimot Bies talehandlinger i et intensjonelt lys, kan man konkretisere hans suksess uten å ta hensyn til om hans standpunkter fikk gehør eller klarte å overbevise noen. På dette nivået er det irrelevant om de kjøpte forslagene eller resonnementene hans, så lenge de tok pennen fatt og produserte sine egne. Innbakt i denne vinklingen ligger det et fokus på ytringens forespørsel om respons. Suksessen av en utenforspråklig handling avgjøres i en tredelt dynamikk; For å vellykket spille ut en utenforspråklig handling, trenger man bare (lokusjonært) produsere en ytring med en kommunikativ intensjon. For å ha (illokusjonært) lykkes i å kommunisere med denne handlingen, forutsettes det at mottakeren forstår og anerkjenner hva slags respons som nå er forventet av hen.²⁹⁹ Kommunikasjonen er også desto mer (perlousjonært) vellykket om mottakeren overbevises av påstandene i ytringen, men uavhengig av denne konversjonen så er kommunikasjonen vellykket så lenge motstanderen forstår og handler på den måten den første avsenderen hadde intendert. Med andre ord kan Bies talehandlinger sies å være kommunikative intensjonelle suksesser, i at de manet en mengde mottakere til å ytre sin respons til hans påstander.

Philopatreas oppnådde suksess på en litt uklar måte. På grunn av, og ikke på tross av, all kontrovers og mangel på innfrielse av sine forslag, ble hans eksplisitte ønske om å engasjere til debatt innfridd. For sin egen del ble nok alt håp om offentlig avansement kansellert av hans ytterliggående standpunkter og uheldige timing. Hans skrift ble paradoksalt nok et karrieremessig springbrett for mange av hans mot-patrioter, og gjennomgangen av debattens aktører og deres ytringer viser mer enn noe annet at det lønnet seg å til orde, men da helst ta det bestående i forsvar. Ikke som en ravn,

²⁹⁷ Berge, «Samtalen mellom Einar og Reiar». 138

²⁹⁸ Ibid. 142

²⁹⁹ Harris m.fl., «Speech acts». 5

men som en værhanne. Philopatreias startet altså minst en viktig debatt. Hvorfor han ønsket debatt i første omgang kan kanskje sidestilles med opplysningslitteraturens mer generelle, liknende dobbeltbunn.

Teologen Niels Rudolph Suhr var kanskje på sporet av dette begjæret hos Bie da han spurte leserne følgende «Overflødighed skaber magelighed, vellyst, hovmod, siger Philopatreias. Gælder det ikke den fattige stymper som bliver berømt ved nye forslag og satirer?»³⁰⁰ Under formuleringer om rettigheter, frihet, hykleri og maktmisbruk, lå det stadig et lag av kommersialitet og egennytte. Veldig gjenkjennelig og menneskelig, men samtidig, et lite tillitsvekkende fundament å skulle bygge et nytt, opplyst verdisystem og samfunn på. Som jeg har vist, leder mye hos Bie oppmerksomheten i denne retningen, og han levde ut denne dobbeltheten på et personlig plan. Bie lot Philopatreias ordlegge seg som en allvitende, opplyst gud som kunne strø om seg med visdom og direktiver, skuende ut over en laverestående esel-liknende almue. Antiphilopatreias derimot, lot han avslutte fortalen til sine *Anmærkninger om anmærkningene* med å ydmykt og diplomatisk anerkjenne at man ser de ulike «objectene» fra forskjellige sider, og at det er fullt forståelig at man kan ha forskjellige betraktninger av de. Rundt og imellom disse to avatarene, gikk Gartneren anonymt og luket.

³⁰⁰ Horstbøll m.fl. *Grov konfækt*. s. 98

Kapittel 4

Den poetiske Gartnerkniv

Det være hvad det vil; men troe, jeg ingenlunde
Ved andre Ting end Flid vil stræve efter din Gunst
At søge fordel ved at hindre og misunde,
Det overlader jeg til andres Flid og Kunst.³⁰¹

Poesien over er fra fortalen i mai-nummeret til *Den Poetiske Nouvellist*. Dette idealet om å ikke hindre og misunne, men søke sin gunst gjennom flid, virker å ha blitt lagt igjen på andre siden av Philopatreasdebatten, og sitatet er satt her «Satyrisk».³⁰² For i avhandlingens tredje nedslag – det anonymt utgitte tidsskrift *Den poetiske Gartner-Kniv at beskære Trykke- og Skrive-Frihedens Frugter med. Skrevet for det smukke Kiøn*, er ikke like fromt i sitt mandat og både «hindrer og misunder» fra januar til august 1771. *Gartnerkniven* utkom hver måned, og Gartneren la også denne gang ved en moralsk fabel til publikums ettertanke. Det mest imponerende her er at han har gående denne publikasjonen parallelt med Philopatreiene fra forrige kapittel. *Gartnerkniven* kom ut på siden av den sentrale debatten, men nølte ikke med å kommentere eller kritisere innleggene som ble kastet frem og tilbake der inne/ute i det hektiske offentlige rommet.

Denne utgivelsen er både en fortsettelse av, og et brudd med *den Poetiske Nouvellist* fra kapittel 2. De tar begge for seg aktualiteter på vers og rim, og selv om *Gartnerkniven* begrenser seg til utgitte skrifter, så er de skrevet med den samme intensjon om å, fremfor alt, aktualisere seg selv og gjøre profitt. De er skrevet av den samme person, men i vidt forskjellige toneleier. Denne endringen i stemmebruk og spissingen av pennen er vanskelig å ikke koble opp mot Struensees reskript og fjerningen av forhåndssensuren. *Nouvellisten* bar også Bies fulle navn, mens *Gartnerkniven* på sin side ble utgitt anonymt.

³⁰¹ Bie, *Den Poetiske Nouvellist*. 9

³⁰² «dette er en Hoppe, dette er en Hind»

Bie har valgt å begynne det hele med en konvensjonelt kryptende og panegyriske fortale. Her skrur han mottakerens forventninger inn på et tilsynelatende velkjent spor. Det hele virker gjenkjennbart men så avviker han akkurat nok til at konvensjonen blir snudd på hodet. I stedet for å dedikere verket til en mektig person slik skikken og sjangeren vanligvis tilsa, dedikerte han verket *til Det smukke Kjøen*. Det kan allikevel tenkes at kvinner ikke var den reelle intenderte modelleseren, men at det heller var en måte å si at pamfletten ikke kun var for de lærde menn i de lærde kretser. Om kvinnene kunne begripe innholdet, kunne nok hver-mann gjøre det samme. Gartneren gjør det også klart at han bare er glad til om mannlige lesere finner veien til hans abonnementslister. Bie visste med andre ord å bruke sin tids symboler og tekstnormer godt nok til å improvisere oppå grunntonene. Dette håndverket vitner om Bies trygge grep om konvensjonene og minner en forståelse for teksters *intertekstuelle* egenskaper. Begrepet refererer ikke til ordvekslingen i en offentlig debatt, men omhandler grepene de som lager tekstene bruker for å formidle kjente konsepter, holdepunkter eller forventninger. Helt konkret hvordan de navigerer Berges situasjons- og kulturkontekster.

Etter en leken underdanighet og et intrikat salgspitch tar han fatt på det som skal være hovedbolken av innholdet. De korte litterære anmeldelsene forteller også noe om den lesende offentligheten han forventer å treffe. Passasjene er ofte gjerrige når det kommer til å konkret tilkjenne tekstene de omtaler. Titler er ofte bakt inn i de fire- til åtte-linjer lange domsavsigelsene. Dette kan peke på to ting. For det første fantes det nok et publikum som var opptatt av å få med seg det som beveger seg av nye utgivelser. For det andre kan det forstås som at det månedlige volum av utkomne skrifter var av en overkommelig og overskuelig mengde. Til den grad at leserne uten store problemer klarte å dechiffrere Bies sleivete slag og high fives.

I den følgende behandlingen av dens åtte nummer vil jeg streife innom mange av innfallsvinklene og observasjonene fra de to foregående kapitlene, men hovedsakelig vil jeg i dette siste nedslaget gå inn i et par møter eller episoder som Gartneren opplevde ute på skuepladsen. Grunnrammene for både kultur- og situasjonskontekst er i stor grad gjort rede for, så i det følgende vil jeg tillate meg å plukke ut de passasjene jeg finner mest opplysende når det kommer til denne oppgavens prosjekt om å nøste opp i Bies prosjekt, for dermed å bedre forstå yringskulturen under Trykkefriheten.

4.1 Folk som snakker med seg selv - Summingen i hodet

Følger man Bies ytringer og påstander, er han ikke redd for å motsi seg selv, veksle mellom ris og ros å bevisst gjøre det vanskelig å stadfeste hans reelle posisjoner. I det neste vil jeg gå gjennom noen av disse merkelige møtene Bie hadde med Bie for å vise litt av kompleksiteten i nettet han spant for seg selv og andre. Han flettet sine stemmer inn med de andre aktørene samtidig som han fasiliterte rom og motivasjon for debatter hvor alle disse stemmene igjen kunne bli hørt.

Den Poetiske Gartnerkniv er dessverre ikke bevart i sin helhet. Side fem til åtte mangler både i det fysiske eksemplaret på Nasjonalbiblioteket og i den digitaliserte versjonen fra Det Kongelige Danske Bibliotek i København. Skjebnen har på denne måten villet det slik at det første skrift som blir anmeldt for oss 250 år senere er passende nok skrevet av Bie selv. *Philopatreias tredje Anmærkninger* får dermed æren av å være startskuddet både for Trykkefriheten som helhet, og det første nummer av den poetiske Gartnerkniv. Om seg selv skriver Bie at

Philopatreias hør, hvad skal jeg om deg dømme?
Er du en patriot og fødelandets ven?
Ja visst! Men ta litt mer lemfeldig paa de ømme;
Thi Gift og Bitterhed udstømmer av hvers pen.
Imidlertid har du for mange isen brækket,
Og vækket dennem af en søvnig Dorskhed op,
Skjønt meget duer ei, saa har du dog udflækket
En fast utallig og en stridbar skriverflok.³⁰³

Første halvdel bekrefter altså at Philopatreias er den fedrelandselskeren han gir seg ut for å være. Han har allikevel forsøkt å forkle sin støtte som kritikk. I andre halvdel klarer han ikke å dy seg og gir seg selv (nok en gang) æren for den økte tekstproduksjonen. Han beskriver ofrene for den forhatte Skrivesygen som en «stridklar skriveflokk» som har blitt ristet ut av dorskhed. Gartneren ser altså for seg at det foregår en type krig der ute, og Philopatreias har, ifølge Bie selv, gjallet i hornet og egget det skrivende korps til strid. Lenger ned på samme side tar Gartneren et nytt selv-oppgjør, denne gang med den andre debatterende versjonen av seg selv. Nå er det Antiphilopatreias og hans *Anmærkninger om Anmærkningene* som inspiseres og forklares hvordan han visst kun er en uvitende nyttig idiot i opplysningens ærend.

³⁰³ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 8

Philopatreias! Du, som Anti foran sætter,
Er du ei ganske klog, saa er du dog ei dum:
Thi just i det, at du som en Modstander trætter,
Du dog (uvidende maaskee) gir Sandhed Rom.³⁰⁴

Her kommenterer altså en anonym Bie på seg selv som pseudonymt kommenterer på sitt opprinnelige pseudonyms debattinnlegg. Som vist i forrige kapittel virker Anti– på mange måter å fungere som en modererende motsats til sin foregangsmann. På hver sin måte er begge uttalte intensjon å spre sannhet og skape mer debatt, og i spennet mellom disse to stemmene tegner Bie opp et rom for meningsmangfold. Gartneren henter til dette i den avsluttende strofen, når han snakker om at man kan gi sannheten «Rom».

4.2 Gartneren og Jegeren. Og prestene. - Bie tar seg selv i forsvar

Bie bruker også sin gartnerkniv til å ta seg selv i forsvar mot andre virkelige forfattere. I april-utgaven adresserer han en skribent som virkelig kastet seg inn i Philopatreias-debatten. Nevnte Laurits Jæger publiserte *Et kritisk Brev til Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster, i Anledning af hans Tredie Anmærkning. Skreven i Klerkerup [...] den 29 Januar. 1771. Fra Philodaneias*. Jæger publiserte pseudonymt tre ytterligere brev fra januar til mars. Disse utbroderte og oppdaterte anklagene fra det første, så idet det fjerde kom ut, bar det den tidstypisk-beskrivende tittelen. *Det fjerde kritiske Brev til Philopatreias, om hvad der i de tre første enten er blevet forbigaaet, eller deri ikke kunde rummes, samt om hvad videre af u-patriotiske Sættninger, der findes saavel i hans Tree Anmærkninger, som i hans første Fortsættelse*. De kritiske brevene har (sjeldent nok) oppført utgivelsesdag og måned, og i Gartnerknivens april-nummer er det brev nummer tre som blir sablet ned. Brevet kom ut 11. April 1771 og dette kan si noe om det hastige tempoet i ytringskulturen som hadde utviklet seg. Gartnerkniven oppgir kun at den er «for April maaned, 1771», men oppgir ingen trykkedato. Det er uansett forsvarlig å anta at den kom ut en gang i sent april/tidlig mai. Dette innebærer at Bie raskt behandlet aktuelt stoff i sitt arbeid med anmeldelsene, og at «Trykkefrihedens frugter» med andre ord var ferskvare.

³⁰⁴ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 8

Jæger opererte som sagt pseudonymt, og dette er den eneste gangen jeg har sett Bie navngi en annen skribent for den øvrige offentligheten. Gartneren Bie pakker det inn en smule og skriver «Ja, ja det arme vildt nok skielver, bæver, gyser, Naar Jæger-garnet til dets undergang er spændt».³⁰⁵ Hvor tydelig dette nikket var er vanskelig å si, men freidig var det og det viser kanskje at det ikke var noen æreskodeks blant spillerne om å holde kampen i ringen. For når han så har tatt av Jægers maske, går han så langt som å beskyldte ham for en episode med en forhekset gutt. Bie sier nærmest at det er ingen røyk uten ild når han insinuerer at

[...] den apologie du saa uventet skriver,
Om den forhexet dreng, hvad meener du dermed?
Du mistanke selv derved anledning giver,
Thi hvor der ei er skyld, har forsvar jo ei sted.³⁰⁶

Jæger blir også omtalt i mars-utgaven, denne gang under et annet navn. Skriftet ble nevnt i gjennomgangen av debatten, og tittelen lød *Plan til en aarlig staaende Penge-Løn for Præsterne overalt paa Landet i Danmark / forfattet og paa allerhøieste Steder for meer end to Aar siden insinueret af en Præst i Siellands Stift, men nu med Autors Tilladelse til Trykken befordret af Comphilopatreias*

Gartneren Bie går her midt imot Philopatreias begredelser over geistlighetens høye lønninger. Jæger har satt opp en plan for avlønning av prestene, men Gartneren er skeptisk til denne planen og sier at «Jeg holder for, den løn vist kaldes den beste, Som man meest sikker og med minst møie tar».³⁰⁷ Han tror ikke at Philodaneias utregninger holder mål og han er redd for at «Vort præsteskap af den en usel løn kun fik». Stikk i strid med de overspiste og fete geistlige vi møter i hans tredje anmerkning, men i tråd med den mer makelige tone Antiphilopatreias gikk inn for.

Et annet sted i mars-utgaven tar Gartneren tak igjen tak i debatten rundt de geistelige. Denne gangen er det en (fortsatt) ukjent forfatter som slipper *Prestens Lære-Digt i Anledning af Philopatreias Anmærkning: om Geistlighedens Indkomster med vidtløftige dog ey overflødige Noter* ut på markedet. Gartneren begynner sin anmeldelse med å spørre «Philopatreias, er du Stakkel ikke Bange» for prestens «læredikt»³⁰⁸. Han går så løs på forfatterens virke når han bemerker «Siig hvilken furie din sløve pen har drevet», deretter hans moral «[...]Du har et lumpent sind», og til sist

³⁰⁵ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 52

³⁰⁶ Ibid. 52

³⁰⁷ Ibid. 39

³⁰⁸ Ibid. 40

hans kristne tro «Er ei hevngierighed i himlens lov forbuden? Maaske du preker den, men troer kun lidt deraf». Bie hugger virkelig fra seg, men hvor dypt en slik påstand om gudløshet kuttet på denne tiden er vanskelig å fastslå. Hvor stor grad av kayfabe dette rommet hadde, så viser denne dansen Bie hadde med seg selv og sine meningsmotstandere hans integrerte praksis og hans spill med kanalene, konvensjonene og normene i tidens kulturkontekst/ytringskultur.

4.3 Gartneren, Lærlingen og Adferdsforskeren

-

Det var flere enn Bie som gikk og brygget på drømmer om å livnære seg av sitt skrivende, og studenten Martin Brun var en av de mer aktive skribentene i perioden. Han stikker seg ut i Luxdorphs samling hvor han er kreditert med hele 57 skrifter, hvorav alle unntatt ett er publisert bak lånte navn. Den eneste gangen han er oppført med sitt eget er i skriftet *En læspende Sang paa en vigtig Dag den 29. Januarii 1771/ Un Chant begaiant dans un jour interessant le 29 Janvier 1771. Ved Martini Bruun, Philos. Studiosus*. Der står den uten utgivelsesår, men han blir anmeldt i april-utgaven av *Gartnerkniven*, og omhandler kongens fødselsdag den 29. Januar, så vi kan anta at den kom ut en gang innenfor dette tidsspennet. I alt har Bie lagt Brun under kniven hele 13 ganger. Av de totalt 114 anmeldte, får Bruns skrifter altså en betydelig porsjon av Gartnerens oppmerksomhet.

Bruns avatarer fungerte forøvrig mer som «hit and runs» i at de var opplagt fiktive og gjerne tilpasset hva enn den enkelte teksten ønsket å kommunisere. Denne strategien står i en viss motsetning til Bies, som i større grad bygget opp avatarer over tid, med distinkte stemmer, som på hver sine måter fungerte som forskjellige hjul i hans DIY-opplysningsmaskineri.

Ifølge Jacquelyn Burkell og hennes artikkel «Anonymity in Behavioural Research: Not Being Unnamed, But Being Unknown», skiller man, innen moderne adferdsstudier, mellom to sammenvevde typer anonymitet. Den første markerer et fravær av unike gjenkjennelsepunkter (identifiers), mens hos den andre er opphavspersonen unntatt offentlig granskning (scrutiny). Når man har med pseudonymer å gjøre slipper ikke avataren unna mottakelsen, selv om hen ikke finnes. I disse tilfellene kan opphavspersonen visstnok utvikle et eierskap til hvordan denne oppdiktede personaen blir mottatt i offentligheten. Bie har i alle sine pseudonyme verk gitt uttrykk for denne interessen for sin egen resepsjon. Philopatreas sier både at han tar mot all offentlig ros med takk, men i tillegg forespør han jo i sin fortsettele at kritikk gjerne kan komme direkte til han gjennom sin

trykker, for at han så kan utgi kritikken sammen med sine utbedringer. I tillegg til den instrumentelle verdien av et godt rykte, eksempelvis i form av tillit i transaksjoner, finnes det en psykologisk investering i at omtale baseres på handlinger. Ifølge Burkell kan dette spores til at «hva folk tenker om mine handlinge er på en måte det de tenker om meg»³⁰⁹ Pseudonymer skiller seg altså på denne måten fra full anonymitet, ved at aktører investerer psykologisk i sine avatarer og deres resepsjon. Brun og Bies produksjoner tar vidt forskjellige ruter, men det som gjør disse møtene dem imellom mulige, er det faktum at de begge virker å ha vært ukjente for sine lesere. Burkell sier at om aktører er frie for frykten for at sine handlinger/ytringer får konsekvenser for dem, virker det som at man oppnår høyere deltakelse og som en konsekvens, får mer ærlig og nøyaktig informasjon på bordet.³¹⁰

Skal vi ta Gartneren på ordet så var ikke Bruns anonyme tekster spesielt nøyaktige, men de var likefullt ærlige forsøk på å bli hørt og tatt seriøst. Det virker heller ikke som at Bie visste hvem som skjulte seg bak Bruns masker, for samlet sett får han en variert mottakelse. Som i resten av anmeldelsene så er det latterliggjøring og «critiq» som står i fokus, og Gartneren er heller ikke nådig når han lirer av seg sin avsky over Bruns alter-egoer. Om hans Anna Blytækker sier han at «Ja kunde dette skrift vel skrives af en anden? For Anna passer sig ret denne hakkemad». Søren Mahler-svend blir beskyldt for å skrive i søvne, Simon Skoflikker blir bedt om å bli ved sin lest, og den Grønlandske Professor gaper visst over for mye. Når han skal anmelde Bruns *En Samtale holden i Niels Klims Rige, imellem Kejser Klim selv, nogle af Ministerne, en Borger, en Bonde og Klims Hofnar*, antar han at den som har skrevet dette mest likner den sistnevnte i tittelen, en hoffnarr. Brun som «Doctor Proust» blir bedt om å sende hele skriften «fandenivold» og idet han forsøker å skrive som Lucifer, får han beskjed om at ingen gråter over hans fortapte sjel.

Men det er ikke bare svovel og mønje som renner av Bies penn, for når Brun setter seg ned som Ole Smedesvend for en «Samtale med Riisengrøden» berømmer Bie ham for godt håndverk, og sier til damene at,

Hist Ole Smedesvend en Risengrød tillaver,
I Smukke! Denne grød er krydret med Forstand,
Denne brave Smedesvend har vist fornuftens Gaver,
Gid hver en Bogsmed skrev saa sundt og got, som han.³¹¹

³⁰⁹ Burkell «Anonymity in Behavioural Research». 200

³¹⁰ Ibid. 202-203

³¹¹ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 10

Bruns tekst er en fiktiv samtale som går løs på Spinozas angivelige påstand om at verden har skapt seg selv. Latterliggjørende avskriver han den nederlandske filosofen som «Karlen skal have hett spinat, eller spinos». Og skapelsesteorien fremstår like ubegripelig for denne smedesvend som at dører kunne låse seg selv.³¹² Man kan altså se disse små forfatterne forsøke å behandle tidens store tanker, i dette satiriske tilfellet gjennom øynene til en simpel lærling.

Trykkefriheten åpnet opp et rom for slike nye øvelser. Terskelen for å ytre seg hadde, til enkeltes forargelse blitt senket, men det hadde på ingen måte vært fullstendig ensrettet og panegyrisk før det nye reskriptet heller. Refleksjoner og betraktninger om samtiden, referert til som *raisonnements*, hadde vært holdt ute fra avisene, men hadde fått slippe gjennom i tidsskriftene som kom ut sjeldnere. Det fantes med andre ord et visst tilfang av satire og andre undergravende ytringsformer i den norske offentligheten, også før Struensee. København hadde med andre ord en kulturkontekst som var mottakelig for den skarper tone som ble lagt an i 1770, uavhengig av hva lovverket hadde kunnet gi inntrykk av, eller hva makten hadde klart å plukke opp. Et grunnleggende trekk ved satiren er at den ikke angriper direkte, ofte nettopp for å unngå lovgivning og represalier.

Tilbake til spennet i Gartnerens begeistring kan man få en indikasjon på oversikt, avstand og temperatur i det offentlige ordsiftet gjennom å se på hvorvidt utvekslingene forfatterne imellom var frekkere og mer upersonlige i den nye kulturkonteksten. Det litterære sjiktet var altså stort nok til at aktører effektivt kunne gjemme seg, men lite nok til at et aktør som Bie kunne holde rede på, og anmelde det han så som de relevante utgivelsene hver måned. For meg virker det allikevel tydelig at den måten de ulike aktørene konfronterer hverandre på inne i tekstene, antakelig ikke beskriver hvordan man møtte hverandre andre steder i periodens offentlighet. Brun og Bies blanding av maskespill og konkurranse har ikke som utgangspunkt å velte makten av tronen, den vil ikke engang som Philopatreas, utbedre den store maskinen. De var begge i konkurranse om det samme publikum, og forsøkte (med et visst innslag av kayfabe) å kaste sine nett så langt og bredt de evnet. De var begge omdiskuterte figurer, men de virker begge å ha klart å holde på publikums gunst. Det var allikevel ikke alle de nye forfatterne som var like veljusterte i sine forventninger til den nye ytringskulturen.

³¹² Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 10

4.4 Gartneren trimmer rosene - Rosentorne, Rosenlund og det radikale

Én pamflettist som hardere enn de fleste, sparket både oppover og til sidene var Søren Rosenlund, faktisk kjent for sin avatar, Junior-Philopatreias. Hele Luxdorphs fjerde bind er dedikert til Rosenlund og hans resepsjon. Det rommer i alt 18 skrifter, hvorav 13 er tilskrevet Rosenlund selv. Mange av tilsvarene mot han kom ut i avisene *Magazin for patriotiske skribenter*, *Fortegnelsen* og *Journalen*, og noen av disse har blitt tatt med i Luxdorphs samling. I *Grov konfækt* sier de, som et ekko av Luxdorphs egen uttalte intensjon bak sin samling, at Junior Philopatreias stemme «aldrig var kommet til orde uden Trykkefriheden».³¹³ Jeg mener det er tjenlig å se hans bidrag i direkte sammenheng med, og nærmest avhengig av, Bies *Trende* startskudd. De to er brødre i lite annet enn navnet, og utover å identifisere noen av de samme utfordringene i samtiden så har de få overlapp i sine meninger om, eller forslag til løsninger på disse utfordringene. De var allikevel enige om at skrivning og publisering i sin egenrett var en god ting. Både for folkets sinn og de skrivende og trykkendes levekår.

Horstbøll m.fl. skriver at «Skrivefriheden havde ifølge Søren Rosenlund givet mangan en student uden levebrød lejlighed til at skærpe sin hjerne og skrive, hvad han vidste og tænkte, så både han og bogtrykkeren kunne fortjene noget».³¹⁴ Der Bies bidrag skapte engasjement gjennom flerstemte debatter med et vidt spekter av innvendinger og bejublinger, fremprovoserte Rosenlunds ytringer en nærmest enstemmig latterliggjørende fordømmelse og utestengelse. Som tidligere sitet skal Bie allerede i 1765 ha sagt at «[...]mine tanker ere: at, enskiønt, en uindskrenket Skrive-frihed er ey just saa tienelig, saa skader det dog ikke, at der skrives meget».³¹⁵ De første ordene i den første anmeldelsen i februarutgaven av *Gartnerkniven* er han dog mindre tålmodig med skriverier for skriverienes skyld,

Philopatreias! Du som (Junior) deg kalder,
Hvor er du ej en skjøen og mageløs Skribent,
Vidunder af Fornuft, en Phoenix i vor Alder,
Et mesterstykke af al Daarlighed paa Prent.³¹⁶

³¹³ Horstbøll m.fl. *Grov konfækt*. 113

³¹⁴ *Ibid.* 114

³¹⁵ Horstbøll, «Anonymiteten, trykkefriheden og forfatterrollens forandring». 161

³¹⁶ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 21

Videre trekker han frem, som andre anmeldere, at Junior skriver forvirrende. Faktisk mer forvirrende enn selve ursuppa ved verdens begynnelse «da alting laae i Chaos sammenblandet». Deretter går han til angrep på Juniors motivasjoner.

Jeg seer, min kiære ven! At du skriver for at skrive,
Men du er ei skabt av at skrive noget got,
Du skulle hjemme med ditt første chaos blive;
Thi helter roses, men man leer af Don quixot³¹⁷

Bie var tydelig ingen fan av Rosenlund, men innleggene til en slik bedrøvelig skikkelse av en skribent ga på den annen side *Gartnerkniven* et eksistensgrunnlag og en mulighet til å vise hvorfor den trengtes som regulerende kraft. Juniors radikal(isert)e rolle er også verdt å feste seg litt ved, ikke bare gjennom denne omgangen med Bie, men som en figur som fyller en posisjon som nettopp *radikal*. For det første kan man bruke ham for å få øye på hvor grensene går for hva publikum, og ikke bare lovgiverne, anså som ytringer innenfor Trykkefrihetens grenser. For det andre er Rosenlunds forsøk på en litterær karriere illustrerende for å tydeligere belyse de uklare linjene for innside og utside av Københavns versjon av «den lærde republikk», som også Bie måtte forholde seg til.³¹⁸ I Bies tilfelle kan man se for seg at avslagene og de andre vanskelighetene ved et uavhengig forfatterliv tvang ham til å tenke nytt rundt egen publiseringsvirksomhet og kalibrere seg opp mot sin resepsjon. Rosenlund derimot, radikalisererte seg selv gjennom affekterte forsvar av alle sine raljerende ytringer, og viste med dette at han ikke hadde et like godt begrep om hva et publikum var, eller hvordan en offentlighet kunne manipuleres.

Etter å sett seg lei på Rosenlunds utgivelser, plukket legen Peder Christian Abildsgaard opp pennen og lagde sitt eget alias. I Luxdorps fjerde bind er han representert med fire skrifter, og senere med ett skrift fra 1772, alltid under pseudonymet Rosentorne. Hans figur parodierte Rosenlunds *Junior* uhemmet gjennom satiriske innlegg i avisene, og på et tidspunkt avmasket, eller i moderne termer *doxet*³¹⁹ han Junior på print. Med andre ord offentlig avmasket ham, med en intensjon om at det skulle få negative konsekvenser utenfor den trykkede offentligheten. Hos Abildsgaard finner vi et spydig forslag til en kur mot Rosenlunds skrivesyke. Legen skriver ut en resept med brekningsmiddel, basert på en teori om at under sitt Vestindia-opphold så hadde Rosenlund fått

³¹⁷ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 21

³¹⁸ Horstbøll m.fl. *Grov konfækt*. 123, Forfatterne anerkjenner en gruppering som utgjør en lokal versjon av denne europeiske størrelsen.

³¹⁹ Wikipedia: «from «dox», abbreviation of *documents*), is the Internet-based practice of researching and publicly broadcasting private or identifying information (especially personally identifying information) about an individual or organization».

svelget et parasittisk tusenben som var den virkelige hjernen bak alle disse ubrukelige tekstene. Løsningen måtte derfor være å kaste opp insektet så fort som mulig. Dette var på ingen måte første gang Rosenlund var blitt hengt ut i avisene. Tidligere hadde han blitt offentlig ydmyket etter å angivelig ha stukket av fra husleien sin, og senere ble han også dratt gjennom rennesteinen med sin identitet eksponert. Det ser ut til at hans virkelige navn nesten umiddelbart ble knyttet opp til pseudonymet, og all navnløs trygghet han kan ha følt burde ha forsvunnet idet masken ble revet av. Hvor enkelt kan det ha vært, i et hjørne av Europa, i en by på 90 000 innbyggere, i en litterær krets bestående av «et par procent af den samlede befolkning»,³²⁰ å skrive og publisere anonymt over en lengre periode? I det minste visste trykkerne hvem som sto bak de ulike personaene, utover dette gir materialet ikke et dypt innsyn i dette.

Den Poetiske Gartnerkniv klarer å plukke opp noen episoder av Junior Philopatreias sine offentlige opptrinn, og i mars-utgaven får vi et innblikk i denne feiden med Rosentorne. I anmeldelsen av skriftet *Junior Philopatreias Besvarelse til Beelzebul Fukssvanser, som svigagtelig og saare underfundelig kalder sig Rosentorne* stiller Bie seg bak legen med det følgende vers,

En Rosentorne hist et muntert stykke skriver,
Den yngre landets ven deri en skrabe faer
Ret som han har fortient, han her behandlet bliver,
Sligt plaster passer ret til saadan krøblings saar.
Holdt! Han et tjenstlig svar til Rosentorne sender,
Den unge Pasquillant han kalder hannem der,
hvo som vor Junior af andre Ting ei kiender,
kan heraf sikkert se han daarmesssig er.³²¹

Kritikerne i de etablerte kretser kalte Junior gal og fordrucken, men det kan se ut til at deler av folket satte pris på synspunktene hans. I *Grov Konfækt* sier de at Rosenlund anså seg selv som en folkets skribent, og at «Måske var den mundtlige stil, hvor det ene emne uden videre afløste det andet, acceptabel eller endda tiltrækkende for et nyt lesende publikum».³²²

Rosenlunds prosjekt sprang ut av en innvending mot laug og forfordeling som kom til syne Københavns dyre vedpriser i februar 1771. Han fulgte så sine argumenter videre, til han endte opp med å offentlig ansvarliggjøre statsmakten for denne urettferdigheten. Deretter lot han sitt

³²⁰ Berge, *Å beskrive og forandre verden*. 13 (Ole Feldbæk «For Norge, Kjæmpers Fødeland. Norsk kritik og identitet

³²¹ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 43

³²² Horstbøll m.fl. *Grov Konfækt*. 115

hensynsløse lynne og flakkete blikk yste sammen en fiende i jødernes posisjon som ledende innen gullsmedlaugene. Et sted på denne reisen fikk dog publikum vitterlig nok. De henrettet ham ikke direkte, men Abildgaard spolte istedet frem til en symbolsk bisettelse i skriftet *En sandfærdig Beretning om Junior Philopatreas Død og Begravelse, samt Beskrivelse over hans Parade-seng og en Samling Vers, tilligemed en Liig-Tale, holt af Mag. Klerkerup. Rosentorne*. I *Gartnerknivens* april-utgave utbryter Bie tilgjort sjokkert «Hvad! Er alt Junior philopatreas borte?»³²³ Han lamenterer så Junior, før han sier at om han skal gjenopplives, så «Da la han endelig af Lethe Vande drikke, Saa at han glemmer rent hvad han har skrevet før» Igjen blir Junior oppfordret til å slutte å skrive. Denne bønnen om at han skal gi opp forfatterdrømmen falt nok for døve ører, for noe som går igjen i Junior-kritikken utover i perioden er at han fortsetter i sitt spor, på tross av at alle ber han legge ned pennen.

I *Gartnerknivens* mai-nummer er Bie tilsynelatende lei av Rosenlund, som på dette tidspunktet har fulgt sine stadig mer avvikende argumenter langt på vei utfor skuepladsens avsats med skriftet *Jødernes Rænkens Aabenbaring, der er et skyldigt Svar paa Jødernes lumske Giensvar, over en Guldsmeds Tanker om Guldsmed-lauget i Kiøbenhavn og Dannemarks Rige*. Bie er ikke nådig, og helt uten glimt i øyet langer han ut. Jeg vurderer det hensiktsmessig å ta med hele tiraden, siden den godt viser hvordan Bie både hugger hodet av forfatteren, og kritiserer tekstens premisser. Aktør og innhold flettes her inn i hverandre og dette står som et velegnet eksempel på den nye tone som virket naturlig å legge an i den nye, friere, flatere, offentlige samtalen.

Elendige skribent, al galskaps oldefader,
O! Brug dog nyse-urt, og skaf din hierne luft,
Al sygdom har sin tid, og galskab sine grader;
Men du for evig har forloret al fornuft.
I jøder ser i nu jer rænkens aabenbaring,
Men hvo kan ikke see, at autor til den bog,
I daarekisten strax bør sættes i forvaring,
Og aarelades der indtil han bliver klog?

Tænk! Tyve tønder guld i lutter knappenaaler,
Fortæller autor os her aarlig blir indbragt,
Nei daarekisten selv knap saadant galskap taaler,
Thi endog galne folk belee ham med foragt.
Men saadan mengde ei af naaler kan forbruge,
Om alle gader man dermed brolægge vil,

³²³ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 56

Og om man som en struds metall kunde sluge (jfr. Fabel i Apriil-utgaven)
Gik neppe i et aar endda saa mange til.³²⁴

De fire første verselinjene er altså bare rene fornærmelser. Det er ikke før i linje fem at vi får høre *hvorfor* forfatteren er gal. Bie anser det som galskap å stille opp jøder som syndebukker i denne sammenhengen, og først etter å ha foreslått fengsel og årelating som kur, går Bie inn i den anmeldte skriften. Denne gang er det Rosenlunds regnskap over skatteinnkreving som visst ikke går opp. Gartneren gir ingenting ved dørene og sier at til og med de gale burde le av den bedrøvelige skribenten.

Tilbake til relasjonen mellom de to, så kan man på ett vis si at hele Rosenlunds avatar er bygget opp med en respekt for Bies prosjekt. Bie blir langt på vei et premiss for hele Rosenlunds virke. Ikke bare tok Junior dette navnet uten åpenbare satiriske baktanker, og ikke bare etterapet han både i opplistende form og innvendende innhold, men han tok i tillegg Bie på ordet og brakte til live en bok til «de Ulovkyndiges fornødne Tjeneste»,³²⁵ en konkret løsning på den løpske rettspraksisen malt opp i Philopatreias *Anden Anmærkning*. Rosenlund var kjent og latterliggjort for sine, uvanlig lange titler, og denne håndbokens fulle navn var, *Dannemarks Riges Dommeres Skilderie, bestaaende af 22 Capitler, til deres Forsvar, Formaal og giendrivende grundige Svar til Philopatreias paa hans 1ste Hefte, 2 Afhandl. p. 24. sidste Linie.: III. Deel. Dasilag Drabe Agiætmaal*. Han tredde her på seg en ny maske, denne Dasilag Drabe Agiætmaal, men han henvendte seg fortsatt likefullt til Bie som premissgiver. Philopatreias hadde sett for seg at om det fantes en guide til rettsvesenet som var lettfattelig nok for almuen, så ville de gjenvinne noe av den makten sakførerene nå besatt.

Om ingenting annet, så lyktes Rosenlund å nå ut til et publikum gjennom en form for assosiasjonsstrategi nevnt i forrige kapittel. Uten å ha noen felles ideologisk plattform med Bie, ble han allikevel nevnt på trykk i samme setning som sjangerens desidert største navn på dette tidspunktet. Både unnfangelse og mottakelse må derfor sees i relasjon til Bies nærvær i samtalene. Bies større, dypere og bredere bidrag ble bare muliggjort av hans evne til å lese sitt publikum og sin samtid bedre enn Rosenlund. Sett at de begge hadde et ønske om å leve som skribenter, var det mindre effektivt å trække fullstendig på utsiden av hva offentligheten var klar for, enn å leke med de eksisterende kanalene til å omgå folks forventninger og myndigheters begrensninger. Bie trådte

³²⁴ Bie, *Den poetiske Gartnerkniv*. 68

³²⁵ Horstbøll m.fl. *Grov konfækt*. 118

også feil og tøyde makten og allmenhetens tålmodighet til bristepunktet, men Rosenlund var mindre villig til å tilpasse sitt budskap og sin form til fordøyelige former et publikum kunne benytte seg av. Han står med andre ord igjen som *for* radikal, i motsetning til Bies stemmer, som etter Struensees reskript fremstår som en øvelse i å ville være *akkurat passe* radikale.

4.5 Gartnerens «prosjekt»

Dette er i bunn en tekst om andre tekster. Som nevnt er Gartnerens uttalte ambisjonsnivå senket, sett opp mot Philopatreasdebattens samfunnsdeltakende. Men på ett vis kan denne teksten om de andre tekster sees som stedet der Astræa fra fabelen i *Philopatreas trende Anmærkninger* leverer sine litterære piskeslag over den litterære «eselslægten».³²⁶ Kanskje like viktig er dens kommenterende posisjon på siden av debattene som raste. Innlemmingen av «det smukke kjøen» som uttalt modellmottaker kan tolkes som et signal til potensielle lesere om at de horisontale fornærmelsene og smigersalvene var lagt til et nivå som kunne være begripelig for alle utenfor de lærde selskap. Bie peker også mot andre materielle og sosiale mekanismer motiverer utgivelsen. Den avsluttende fabelen i *Gartnerknivens* siste nummer trekker oppmerksomheten tilbake til livet utenfor sidene. «En Fortæling om Philosophen og skobørsterne» beskriver en filosoffs mentale reise, fra å motvillig gjøre seg av med sin drøm om å kunne leve av sine store tanker, til å omfavne livet som en skobørsteselger. Når han en dag får besøk av en annen filosof som spør hvorfor han har «omvexlet» bøker for børster, svarer han,

Enhver som efter Lærdom tørster, Ved Gulvet gierne blive kan,
Men hvo som blive vil en Mand, Maa gjøre Ære af Skobørster.

Han begreder at han er født i feil tid, men anerkjenner på et vis tingenes tilstand. Kanskje Bie her i mai 177, som filosofen var desillusjonert av forfattertilværelsen. Som hos Nouvellisten kan Gartnerens prosjekt søkes ut i hans direkte omgang med publikum, og denne gang virker det relevant å se nærmere på redegjørelsen for vilkårene for tekstens sirkulasjon og forbruk. Det er også her mulig å plukke opp spor i teksten på hvordan forfatteren håpet og forventet å bli lest, for dermed å kunne si noe om ytringskulturen mer generelt. Like etter fortalen er det vevet inn en instruksjon til hvordan man kan få tak i utgivelsen, hvori Bie henviser folket til sin samarbeidspartner Johan Rudolph Thieles trykkeri. Allerede på side to forklarer han hvordan denne

³²⁶ Behandlet i 3.1.4

transaksjonen skal foregå. Etter å ha utvidet sitt ønskede publikum med å si at om skriftet leses av det «Stærke kjønn» vil det være han en «fornøjelse», penser Gartneren over på priser og abonnementsordninger. Denne redegjørende reklamen sier noe om kulturkonteksten, og forventningene rundt hvordan ytringene skulle spres og leses.

Utgavene ble altså hovedsakelig trykket i København, for det københavnske publikum. Bie skriver at én årgang i utgangspunktet koster 4 Mark, om du henter arkene selv hos boktrykker Thiele i Peder Huitfeldtsstræde eller hos hr. Kannevorf i Silkegaden. De koster 5 Mark om man vil ha den trykket på «skrivepapir». Vil du ha det bragt hjem koster det henholdsvis 6 og 8 Mark for ett år med kritikk og fabler. Det hele er møysommelig lagt frem, og man får til og med fradrag for den første utgaven om man etter dette inngår abonnement med hjemlevering. Her tegnes altså forfatterens forretningsmodell opp. Hvor mye den likner på andre liknende foretak på samme tidspunkt er ikke fullstendig klart, men vi kan anta at dette var tjenester og mekanismer publikum visste om, eller til og med var godt vant med. Ideen om å komme med månedlige utgaver var kjent for publikum gjennom tidsskriftenes etablerte posisjon. Et annet interessant poeng Bie kommer med er at ved årets ende får man en liste over alle abonnentene man deler leseropplevelsen med. Dette var en etablert konvensjon, men Bies presentasjon av den skiller seg ut. Det kan kanskje tenkes at det interessante ved en slik liste lå i å kunne se om noen av høy status også har forbrukt den samme varen som deg. Han tviler heller ikke på at når nyttår kommer så vil listen være «hoven» med navnene på subscribentinder som et bevis for det «højtærede publikum, at i blandt de fornuftige læsere, er de skjønnes antal ej det mindste».³²⁷ Denne listen skal man i tillegg få helt gratis. Tendenser og tjenester man kan finne igjen i alle sosiale medier den dag idag, og i slike møter kan man ane konturene av kompleksiteten i gitte offentligheter, og med dette utfordringene historiske undersøkelser av dem burde ta på alvor.

Mens Nouvellisten trofast inntok rollen som kongens skald, flyter Gartneren på et vis oppå den utbedrende større samtalen som foregikk. Han kaster av seg sine dommer og er denne gang mest opptatt av å underholde det nye publikum. Nouvellistens g «Lad Sandhed, Liv og Geist dit Skialdres-Verk besiele» er blitt til «Elendige skribent, al galskaps oldefader», og et sentralt premiss for hans «beskiærende» intervensjon var den nye ytringskulturen Struensees reskript la til rette for.

³²⁷ Bie, *Den Poetiske Gartnerkniv*. 4

Kapittel 5

Konklusjon

-Bies transdirskusive prosjekt

5.1 HaberMahs

- I det ideelle og universelles fravær

Habermas representative offentlighet fungerer godt som en inngang til de utvekslinger som fant sted før 1700-tallets økte tempo og konsum, men hans idé om en borgerlig offentlighet treffer på siden av den norske konteksten. I den resonnerende handelsmannens sted, finner vi i første omgang offentlige tjenestemenn, og deretter aktører med svært blandede interesser, deriblant offentlig avansement. Det hele foregikk gjennom en slags samtale med sensurverket hvor rommet for ytringsfrihet kontinuerlig ble forhandlet frem. Statens underliggende mål om å ansvarlig forvalte kunnskap/informasjon ovenfor en umyndig gruppe, finner man igjen i de lærde elites forvaltning av farlige ideer ovenfor den bredere befolkningen. Begge har som mål å bevare et nivå av stabilitet, og dette er kanskje de stabile rammene Edvard Holm anklager Struensee for å ha forpurret.

Harold Mahs fokus på at offentlighet ikke simpelthen finnes, men nødvendigvis må konstrueres, er nyttig å trekke inn igjen her. I løpet av 1700-tallet begynte den representative offentligheten å slå sprekker og det ble vanskelig å opprettholde de bestående rammene for de publiserte ytringer. Makten var med dette ikke lenger den eneste definerende kraft i det offentlige rom. I stedet blottla de konstruksjonen ved å gjøre seg selv til en deltaker i den, og mistet med dette sin universelle, usynlige definisjonsmakt. Som en konsekvens, oppsto en utbredt, generell reforhandling av offentlighetens oppbygning og bestanddeler. Nouvellistens skald feller seg godt inn her. I form og henvendelsesform henter den mye fra den representative, vertikale orden, selv om dens intenderte mottakelse ser ut til å ha vært mer horisontal. Diskusjonene rundt forfatteren, dens roller og vilkår var en del av disse spenningene, og det grodde etterhvert også frem en økt selvrefleksjon rundt hva, hvorfor, hvordan og til hvem offentlige ytringer skulle kommuniseres.

Spenningsene i disse forhandlingene ble ikke borte over natten 14. september 1770, men opphevelsen av kravet om imprimatur dyttet hovedtyngden av uttalte intenderte lesere over på et voksende, skrivende og lesende, publikum. Det er viktig å minne om at grensene satt i kongens lov for ytringer om religion, politikk eller høye herrer, fortsatt var gjeldende. Og det var nøyaktig det Struensee så seg nødt til å gjøre 7. oktober 1771, da han i et nytt reskript minnet om at skribenter (og boktrykkere ved anonyme utgivelser) fortsatt sto ansvarlige ovenfor loven, som skisserte strenge, om ikke drakoniske straffer, for dem som tråkket over streken.³²⁸ Men der myndighetene før hadde vært misfornøyde med folkets hang til å smigre for egen nyttes skyld, tippet pendelen over til den andre siden og en oppfattelse av den nye frihetens misbruk ble den nye bekymringen. *Nouvellisten* skiller seg fra *Philopatris* og *Gartneren*, og kan brukes for å illustrere hvordan dette skiftet kan ha artet seg på print. I den første er det en viss mengde spalteplass viet en panegyriske innramming som modererer dens intervensjonelle ambisjon for både uttalte-, faktisk intenderte-, og faktiske modellmottakere. I de to andre nedslagene overlapper de uttalte mottakere, det intenderte-, og faktiske publikum i større grad.

Det radikale forsøket statsmakten (anført av Moltke og Pontoppidan) gjorde i sitt ønske om å bli «opplyst» gjennom å nyttegjøre seg av befolkningens kunnskap, antok at det fantes et styrende prinsipp blant skribentene der ute om å tjene kongen, landet og folket. Denne forestillingen fikk seg en kraftig korreksjon med Trykkefrihetens frislipp. Henrik Horstbøll formulerer det slik. «De fordele, der måtte være ved anonymitet i et standssamfund med styr på offentligheden, kunne ikke umiddelbart overføres til en fri offentlighed. Det var en af de væsentligste erfaringer, som blev indhøstet under tiden med trykkefrihed.»³²⁹ Regjeringens politikk hadde med andre ord ikke klart å forutse hva skribentene hadde å si om hist og her.

5.2 Ideer om den frie norske avvikerer

Sensuren i Danmark-Norge er imponerende i sitt kildetilfang og størrelse, men dens store sveip blir for denne oppgaven ikke egnet til å plukke opp øvelsene i offentlig meningsutveksling som kom til i den unntakstilstanden Trykkefriheten må sies å ha vært. Syntesen kan sies å til en viss grad sluke empirien. Det at vi ikke finner et større tilfang av store folkeopplysende, revolusjonære skikkelser

³²⁸ Evju, «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». 359

³²⁹ Horstbøll, «Anonymiteten, trykkefriheten og forfatterrollens forandring i 1700-tallets Danmark». 158

og bevegelser, frir oss ikke fra å ta periodens aktører på alvor, og simpelthen spole over disse nye og radikale strømningene som kom til uttrykk gjennom Struensees opplysningseksperiment. Bies pamfletter virker nært knyttet til, og dypt motivert av den nye loven om opphevelsen av imprimaturen. Tekstene var, som oppgaven har vist, høyst performative med sin eglete form og provoserende tematikk, og hadde et respektløst, men uvanlig bevisst forhold til ideen om en offentlighet og et publikum.

Som vist har ulike historikere av ulike grunner vanskelig for å finne entydig, bekreftende empiri for at Habermas sin borgerlige offentlighets strømlinjeformede, kaffe-injiserte opplysningssamtaler dro oss ut av mørke og undertrykkelse. Oppryddingsprosjektet *Sensuren i Danmark-Norge* er som *Borgerlig offentlighet* et godt springbrett, men blir kanskje for opptatt av å se lange, koherente linjer til å ville fange opp de mange varierte krusningene i gresset som denne interesserer seg for. For å si det slik Anti- gjorde til Philopatreias «Den som vil vite alt, veed ofte meget lidt, Den som vil mønstre alt, han feiler ogsaa tidt»³³⁰. Den som vil rekke alt, må haste gjennom historien. Hen rekker ikke ta seg tid til å lukte på blomstene, og hva skal man da med en Gartnerkniv? Boken har noen underliggende forventninger til fortidens forfattere som aldri blir innfridd. Én historiker som på et mer materielt sett tar bøker og deres «liv» på alvor er amerikaneren Robert Darnton. Jeg nevnte innledningsvis at han var mest opptatt av «Hva folk leste», og er en stor forkjemper for undersøkelser av «små» forfattere og deres små bøker, .

5.3 Bie, Bolle og Bob Darnton

Bies *Gartnerkniv* kan som sagt sees på som et mindre, supplerende arkiv til Bolle Willum Luxdorps større private samling over Trykkefrihetslitteraturen. De dokumenterer begge en form for dagsorden av hva som ble lest og skrevet, Den ene sett utenfra, den andre innenfra, tidens lokale lærde republikk. Som Luxdorps samling blir Bies *Gartnerkniv* én manns oppfattelse av hva som var relevant av ytringer som beveget seg i samtiden. De to skiller seg allikevel i at Luxdorph ville samle utgivelsene for ettertiden, mens Bie ønsket å presentere dem for sitt samtidige publikum.

Bokhistorikeren Darnton har arbeidet mye med arkiver og en av hans kjepphester er å trekke historiefaget vekk fra *store menn* og deres *store bøker*, og mot en anerkjennelse av mindre

³³⁰ Bie, *Antiphilopatreias trende Anmærkninger*. 8

kanoniske og sentrale/kanoniske deler av publiseringskulturer. I Darntons tilfelle i Frankrike før 1789. På overflaten av bøkens historie kan man få inntrykk av at det sirkulerte et lite antall essensielle opplysningsskrifter som ble applaudert frem til det punkt hvor folk var opplyste nok til å stå opp for sine rettigheter, og ut av dette sprang det revolusjoner og selvbevisste, frie befolkninger. Virkeligheten var mer grumsete, mener Darnton. I Paris sitt tilfelle, må vi i tillegg til Diderot og *Philosophene* se på de rundt 400 andre registrerte forfatternes produksjon, i det minste hva enn som er bevart i politiets arkiver. Først da kan vi få et innrykk av hvordan den lesende offentlige samtalen foregikk.³³¹ På samme måte kan forfattere som Bie hjelpe oss få en bredere forståelse for hvordan offentligheten fungerte i perioden. I dansk-norsk kontekst har vi ikke i nærheten av det samme tilfanget av kilder som Darnton og andre har kunnet dykke ned i. Det vi har er privatpersonen Bolle Willum Luxdorps samling av utgivelser som oppfyller et krav om å representere noe *nytt* (da med et visst negativt fortegn). Her passer det kanskje å spille inn Arlette Farge og hennes kommentar om arkiver som upålitelige. «An archive is not a mirror - the reflection would be too flattering - but a query: How was reality interrogated as to produce the results we now read?» Det er ifølge Farge først etter å ha besvart dette spørsmålet vi kan begynne å lete etter tankeprosesser, og øyeblikk av motstand eller underkastelse.³³² Darnton har påpekt at bruken av historiske modeller har en tendens til å fryse aktører ut av historien. Allikevel er et av hans mest kjente bidrag, nettopp en modell som har for øye å undersøke bøkens fysiske liv. Den søker å forklare hvordan bøker har beveget seg gjennom samfunnet til forskjellige tider. Hans forslag er et slags kretsløp fra forfatter ut til verden, og så i ulike former tilbake til forfatteren igjen. Modellen som søker å ta bøkene på alvor, sender de skrevne sidene fra hånd til hånd, aktør til aktør og fremhever hvordan den fysiske verdens rammer, er med på å bestemme ideers spredning i befolkninger. Han er inspirert av Annales-skolens ønske om en totalhistorie som søker å anerkjenne alle tiders og fenomeners komplekse funksjoner og posisjoner, og forsøkte å vise hvordan alle bøker er innvevet i intrikate nettverk av lovgivning, teknologi, symbolikk og mening. Franske historikere, med sine avhørsarkiver, lister med beskrivelser av navngitte og intervjuede undergrunnsforfattere, oversikter over forbudte bøker og smuglerruter, for å nevne noe, har et større volum å bla i, – men vi har alltid Bolle Willum og hans 914 pamfletter. Inne i Luxdorps arkiv igjen, finner vi Bies indeks over 114 utgivelser gjennom fem måneder med trykkefrihet.

³³¹ Darnton, «What is the history of books? revisited». 504

³³² Farge, *Subversive Words*. 126

5.4 Den produsertes rett

I opplysningens tradisjon har også Darntons modell vært under utbedring, og i 2001 kom det en utvidelse fra historikerne Thomas A. Adams og Nicholas Barker som inkluderte i skrifers kretsløp deres evne til *overlevelse*.³³³ I tillegg la de i *sine* anmerkninger på et ekstra ytre skall som tok inn sosioøkonomiske faktorer. Modellen omfattet nå politiske, legale og religiøse innflytelser, kommersielle rammer, sosial oppførsel, smak, og intellektuelle innflytelser. Disse ytre kreftene ligger altså som et slør over den aktørstyrte modellen som etter revisjon tar for seg teksten ved å først starte med publiseringsøyeblikket: Bragt til liv av en forfatter går skriften til en forlegger for *produksjon*, og deretter til *distribusjon*. Vel ute i offentligheten får den en *resepsjon* hos leserne, som igjen øver innflytelse tilbake på forfatteren.³³⁴ I denne oppgavens tekster tvinner opphav og resepsjon seg noen ganger sammen, og Darntons kretsløp har blitt forsøkt trukket ut av tekstenes egne forestillinger, mer enn å følge deres fysiske reise. Hans kategorier er dog ikke statiske merkelapper, men rullende prosesser i et større maskineri, og et mål har vært som hos Darnton – å ikke fryse aktørene i historien.

Utvidelsen av Darntons modell anerkjenner konsepters, teksters og forfatteres evne til *overlevelse* som et parameter for deres spredning og (gjennomslags)kraft. I vestlig kultur kan kroneksempelen på akkurat dette sies å være William Shakespeare. I tillegg til sin kulturelle innflytelse blir fortsatt mange av hans språklige vendinger og motiver flittig brukt. Som et eksempel på denne virale forplantningen i praksis kan jeg jo sitere Shakespeare her og la han kime inn om Bie ved å si at «Selv sløve redskaper kan utøve storverk». Bies gartnerkniv er kanskje ikke den kvasseste, men som en del av en større bevegelse er den med på noe substansielt, og gjennom sitt større prosjekt var Bie med på å forme det offentlige rommet rundt seg. Han var med på å kna diskursene han var deltakende i, og som Shakespeare fikk hans ytringer et liv vel utenfor sine opprinnelige intensjoner. På denne måten likner han det Michel Foucault kaller en *transdirkursiv* forfatter. Foucault sier at,

[...] it is obvious that even within the realm of discourse a person can be the author of much more than a book—of a theory, for instance, of a tradition or a discipline within which new books and authors can proliferate. For convenience, we could say that such authors occupy a 'transdiscursive' position.

[...]

³³³ Darnton, «What is the history of books? revisited». 504

³³⁴ Ibid. 503

The distinctive contribution of these authors is that they produced not only their own work, but the possibility and the rules of formation of other texts. In this sense, their role differs entirely from that of a novelist, for example, who is basically never more than the author of his own text.³³⁵

Bie, i tillegg til være en aktiv forfatter, var med på å legge opp noen sentrale tråder i den diskursive veven omkring seg. Både i form og innhold forhandlet han effektivt med tidens tekstnormer og konvensjoner. Han forankret seg i arkane størrelser, men klarte samtidig kile sine samtidige på den mest umiddelbart trekkende måten Luxdorps arkiv bærer vitne av. Med det økende volumet i trykksaker, fulgte tilsvarende mer innfløkte nettverk av tanker og ytringer som spilte på hverandre og lagde koder og oppskrifter som kunne få et eget liv utenfor sin originale intensjon eller kontekst. Og skal vi forstå Trykkefriheten, og gjennom den lære noe om nordmenns forsøk på å navigere i «maktlabyrinten», kan det noen ganger lønne seg å sette seg ned og undersøke ytringene på en måte som anerkjenner aktørens prosjekter utover ordene de har lagt igjen på sidene, eller lovverket de ble til under.

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å veve Bie inn i historien om offentligheten han selv iherdig forsøkte å veve seg inn i. Og i dette forsøket har jeg kommet over noe som i mine øyne fremstår som en slags symbiose mellom aktør og kontekst. Bie er på et vis Trykkefriheten, og visa versa. Om den ene ikke skapte den andre, så *besielet* den andre den første. De møttes i en gryende offentlighet, og den spilte opp til denne ustøe og fumlende, men modige, avant garde og transdiskursive dansen Bie, sammen med sine avatarer, kastet seg ut i på Københavns skueplads.

³³⁵ Foucault, «Authorship: What is an Author?» 309

Litteratur:

Primærlitteratur:

Kildehenvisningene er hentet fra kb.dk sitt nylig digitaliserte arkiv over «Trykkefrihedens skrifter» Her står titlene i anførselstegn siden de inngår i Lyxdorpha samling. Inne i avhandlingen står de samme titlene i kursiv siden de opprinnelig ble publisert som adskilte utgivelser.

[Jacob Baden] ”Svar til Philopatrea angaaende de Geistliges Indkomster, af Philalethes.”, i [Jacob Baden]: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 2*, A. F. Stein, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_002-shoot-workid1_002_015 (tilgået 10. november 2020)

[J.C. Bie]: ”Anti-Philopatrea's trede Anmærkninger over de trede Anmærkninger: I. Om de dyre Tider og Handelens Svaghed. II. Om Rettergang. III. Om Geistlighedens Indkomster.”, i [J.C. Bie]: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 1*, J.R. Thiele, 1770, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_001-shoot-workid1_001_004 (tilgået 28. oktober 2020)

[J.C. Bie]: ”Philopatrea's alvorlige Palinodie eller Poenitentze-Prædiken over hans trede Anmerkninger om de dyre Tider og Handelens Svaghed med videre. Skreven i Kiøbenhavn d. 15. Dec. 1770. og efter Forlangende ved trykken udgiven.”, i [J.C. Bie]: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 1*, ?, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_001-shoot-workid1_001_003 (tilgået 28. oktober 2020)

[J.C. Bie]: ”Philopatrea's første Fortsættelse, indeholdende fire Anmærkninger. 1. Om Handelen. 2. Om Krigsstanden. 3. Om Tingsvidners Førelse. 4. Om Videnskabernes Opkomst- Skrevne i Kiøbenhavn 1770”, i [J.C. Bie]: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 1*, J.G. Roth's forlag/ Børsen, 1770, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_001-shoot-workid1_001_002 (tilgået 28. oktober 2020)

J.C. Bie: ”Den ifra Maanen hiemkomne Politicus et Ugeblad [No. 1-5]”, i J.C. Bie: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 18*, Forlægger Mette Margrethe Bie [Høecke], ? [1772], s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_018-shoot-workid2_018_005 (tilgået 09. november 2020)

[J.C. Bie]: «Poetiske Nouvellist for Januarii [-December Maaned 1767. skrevet ved J. Christ. Bie. Utg. Herav udgives hver Maaned et Stykke paa Det Kongl. Adresse-Contoir i Kiøbenhavn. 1767.»
nb.no|NBN:no-nb_digibok_2018102428004

[J.C. Bie]: «Den 145 Aars gamle norske Bondes *** Spaadomme om forunderlige Tildragelser som skal ske; og Apocryphiske Tanker om høie Hemmeligheder. – 169*»
https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_015-shoot-workid1_015_001c

[J.C. Bie]: ”Den poetiske Gartner-Kniv at beskiiære Trykke- og Skrive-Frihedens Frugter med. Skrevet for det smukke Kiøn. 1ste Stykke”, i [J.C. Bie]: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 20*, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_020-shoot-workid1_020_005 (tilgået 27. oktober 2020)

[J.C. Bie]: ”Den poetiske Gartner-Kniv. 2det Stykke”, i [J.C. Bie]: *Luxdorpha samling af trykkefrihedens*

skrifter 1770-1773: Række 1 bind 20, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_020-shoot-workid1_020_006 (tilgået 27. oktober 2020)

[J.C. Bie]: ”Den poetiske Gartner-Kniv. 3die Stykke”, i [J.C. Bie]: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 20*, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_020-shoot-workid1_020_007 (tilgået 27. oktober 2020)

[J.C. Bie]: ”Den poetiske Gartner-Kniv. 4de Stykke”, i [J.C. Bie]: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 20*, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_020-shoot-workid1_020_008 (tilgået 27. oktober 2020)

[J.C. Bie]: ”Den poetiske Gartner-Kniv. 5te Stykke”, i [J.C. Bie]: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 20*, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_020-shoot-workid1_020_009 (tilgået 27. oktober 2020)

[J.C. Bie]: ”Philopatreas trede Anmærkninger 1. Om de dyre Tider og Handelens Svaghed. 2. Om Rettergang. 3. Om Geistlighedens Indkomster.”, i [J.C. Bie]: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 1*, Sorø, Lindgren/ J.G. Rothe, 1770, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_001-shoot-workid1_001_001 (tilgået 28. oktober 2020)

Gjellebøl, Rejer, *Naturlig og oeconomisk Beskrivelse over Hølands Præstegield i Aggershuus-Stift i Norge* Trykt i det Kongl. Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske ved F. C. Godiche, København, 1771, <https://www.nb.no/nbsok/nb/87f9afd5ecbd6ff3f7ce4258f4fe9fd9?index=1#0> (laste ned 06.08.20)

F.C. Scheffer: ”Tanker om Geistligheden i en Stat. Ved Fr.Chr. Scheffer.”, i F.C. Scheffer: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 1*, Borups Efterleverske, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_001-shoot-workid1_001_014 (tilgået 09. november 2020)

[B.G. Sporon]: ”Grundede Tanker over Philopatreas Anmærkninger, saavidt Geistligheden i sær angaaer til høiere Eftertanke og Syge-Cassens Tarv, om noget ved Afsetningen vindes offentlig meddelte.”, i [B.G. Sporon]: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 2*, A.F. Stein, 1770, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_002-shoot-workid1_002_012 (tilgået 27. oktober 2020)

Martini Brun étud. en ph.: ”En Samling af Sange over adskillige Materier som glemte Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber. Samlede ved Autor selv.”, i Martini Brun étud. en ph.: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 5*, P.H. Høecke, 1772, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_005-shoot-workid2_005_010 (tilgået 28. oktober 2020)

[Chresten H. Pram] HLS: ”Morpionade. Et Helte-Digt. [herefter i håndskrift: Til Kongen. Da ieg har været saa uhældig at trykke et lidet Skrift kaldet Morpionade [...] – En henvendelse fra J.R. Thiele om fritagelse for bøde, med svarene fra magistraten ved Braem, Chr. Bruun, etc.]”, i ? [Chresten H. Pram] HLS: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 25*, J.R. Thiele, 1774, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_025-shoot-workid2_025_015 (tilgået 28. oktober 2020)

[Ove Guldberg]: ”Philodani Undersøgelse af Philopatreas Anmærkninger. 1ste Hefte.”, i [Ove Guldberg]: *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 3*, A.F. Stein, 1770, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_003-shoot-workid1_003_001 (tilgået 28. oktober 2020)

- [L. Jæger]: ”Plan til en aarlig staaende Penge-Løn for Præsterne overalt paa Landet i Dannemark. Forfattet og paa allerhøieste Steder for meer end to Aar siden insinueret af en Præst i Siellands Stift, men nu med Autors Tilladelse til Trykken befordret af Comphilopatris.”, i [L. Jæger]: *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 1*, ?/ J.G. Rothe, Børsen, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_001-shoot-workid1_001_009 (tilgået 28. oktober 2020)
- [P.B. Giørup]: ”Philopatris tredie Anmærkning om Geistlighedens Indkomster, med andre nye Anmærkninger formeeret og fra Landet indsendt af P.B.G.”, i [P.B. Giørup]: *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 2*, Paul H. Høecke, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_002-shoot-workid1_002_020 (tilgået 28. oktober 2020)
- [Søren Rosenlund]: ”Dannemarks Riges Dommeres Skilderie, bestaaende af 22 Capitler, til deres Forsvar, Formaal og giendrivende grundige Svar til Philopatris paa hans 1ste Hefte, 2 Afhandl. p. 24. sidste Linie [...]: af Dasilag Drape Agiætmaal. III. Deel.”, i [Søren Rosenlund]: *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 4*, J.R. Thiele, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_004-shoot-workid1_004_004 (tilgået 29. oktober 2020)

Sekundærlitteratur

- Asenbaum, Hans. 2018. “Anonymity and Democracy: Absence as Presence in the Public Sphere.” i *American Political Science Review*, 1–14. doi: <https://doi.org/10.1017/S0003055418000163>
- Berge, Kjell Lars, «Samtalen mellom Einar og Reiar: et symptom på tekstnormendringer i 1700-tallets skriftkultur? - en sosioteologisk undersøkelse av en tekststyring» 137-163, *ARKIV FÖR NORDISK FILOLOGI*, Åttonde följden , fjärde bandet, 1991
- Berge, Kjell Lars «Den offentlige meningens genrer» i *Norsk litteraturhistorie - sakprosa 1750 - 1995, bind 1*. Redigert av Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen. s. 136 - 157 Oslo: Universitetsforlaget, 1998
- Berge, Kjell Lars. *Å beskrive og forandre verden: en antologi tekster fra 1700-tallets dansk-norske tekstkultur*, Nr. 106 av KULTs skriftserie, ISSN 0804-3760, Norges forskningsråd og forfatteren 1998
- Berge, Kjell Lars, «Teksten» i *Tekst og historie: Å lese tekster historisk*, Kristin Asdal, Kjell Lars Berge, Karen Gammelgaard, Trygve Riiser Gundersen, Helge Jordheim, Tore Rem og Johan L. Tønnesson. Oslo: Universitetsforlaget 2008.
- Burkell, Jacquelyn, «Anonymity in Behavioural Research: Not Being Unnamed, But Being Unknown», Faculty of Information and Media Studies, The University of Western Ontario, London, Ontario, N6A 5B7 https://www.researchgate.net/publication/26464845_Anonymity_in_Behavioural_Research_Not_Being_Unnamed_But_Being_Unknown
- Evju, Håkon. «Eneveldet, trykkefriheten og ytringskulturen i Danmark-Norge 1784-1797». *Eneveldet før undergangen, Politisk kultur i Norge 1660-1814*, Redigert av Trond Bjerås og Knut dørum. Scandinavian academic press, 2017

- Farge, Arlette, *Subversive Words: Public Opinion in Eighteenth-Century France*. Translated by Rosemary Morris. University Park: Pennsylvania State University Press. 1995
- Foucault, Michel, «Authorship: What is an Author?» *Screen*, Volume 20, Issue 1, Vår 1979, 13–34,
- Darnton, Robert. *The forbidden best-sellers of pre-revolutionary France*. New York: W.W. Norton. 1995
- Darnton, Robert. «What is the history of books? revisited». *Modern Intellectual History* 4(3): 495-508. 2007
- Daniel W. Harris, Daniel Fogal, and Matt Moss, In Daniel Fogal, Matt Moss & Daniel Harris (eds.), «Speech Acts: The Contemporary Theoretical Landscape», *New Work on Speech Acts*. Oxford, UK: Oxford University Press 2018
- Helland, lektor A. H, «Det benificerede godset etter 1814», i *Historisk Tidsskrift* Oslo: trykt utg. 39 31. 1937
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2015071481006_001
- Holm, Edvard . *Trykkefrihedstidens historie*. Kjøbenhavn: J. H. Schultz, 1885
- Horstbøll, Henrik. “Bolle Willum Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773” *Fund og Forskning*, bd. 44. 2005. 397 - 440. <https://tidsskrift.dk/index.php/fundogforskning/article/view/891/1267>. (lastet ned 04.03.2017.)
- Horstbøll, Henrik. «Anonymiteten, trykkefriheten og forfatterrollens forandring i 1700-tallets Danmark». i *Lychnos : årsbok för idé- och lärdomshistoria : annual of the Swedish History of Science Society, Vol. 2010* 147-161. 2010
- Horstbøll, Henrik «The Politics of Publishing : Freedom of the Press in Denmark 1770-1773», *Scandinavia in the age of revolution : Nordic political cultures, 1740-1820*. 145-156, Redigert av Pasi Ihalainen. Ashgate, 2011. <http://lup.lub.lu.se/record/2157964>
- Horstbøll, Henrik. «Autor, nouvellist og pamflettist– Jakob Christian Bie og skrivefriheten 1765-1774». I *Filologi og sensur*, Redigert av Christian Janss, Stine Brenna Taugbøl og Hilde Bøe, 155-175. Novus Forlag, 2015.
- Henrik Horstbøll, Ulrik Langen, Frederik Stjernfelt, *Grov konfækt, Tre vilde år med trykkefrihed -1770-1773* København: Gyldendal, 2020.
- Johnsen, Emil Nicklas, *I Klios forgård. Forfatterroller, offentlighet og politisk evaluering i Niels Ditlev Riegels' (1755–1802) historieskriving*, Ph.D avhandling. Universitetet i Oslo. 2020
- Kolsrud, Olav «Kjyrkjeleg reformarbeid i Noreg 1814-1845» *Syn og Segn (trykt utg)*. Vol .30. 1924
Oslo, Det norske samlaget 337-358
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2015052881008_001
- Krefting, Ellen, Aina Nøding og Mona Ringvej. *En pokkers skrivesyge. 1700- tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet*. Oslo: Scandinavian Academic Press. 2014
- Krefting, Ellen. «Panegyrikk, spectator-litteratur og offentlighet under det dansk-norske eneveldet» *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift – Vol 19, Nr 2, s. 94–106*. Universitetsforlaget – 2016. DOI: 10.18261/issn.1504-288X-2016-02-03

- Krefting, Ellen. «Enevelde, offentlighet og Peter Fredrik Suhms hemmeligheter». *Eneveldet før undergangen, Politisk kultur i Norge 1660-1814*, Redigert av Trond Bjerås og Knut Dørum. Scandinavian academic press, 2017
- Mah, Harold, «Phantasies of the Public Sphere: Rethinking the Habermas of Historians» *The Journal of Modern History*, Vol. 72, No 1, New Work on the Old Regime and the French Revolution: A Special Issue in Honor of François Furet (Mars 2000), The University of Chicago Press. 153-182
<https://www.jstor.org/stable/10.1086/315932>
- Maliks, Jakob. «Tankens autonomi, Om den politiske transformasjonen fra en representativ til en borgerlig offentlighet offentlighetsform i Danmark-Norge 1755-1764». *Eneveldet før undergangen, Politisk kultur i Norge 1660-1814*, Redigert av Trond Bjerås og Knut Dørum. Scandinavian academic press, 2017
- Melton, James Van Horn. *The Rise of the Public in Enlightenment Europe* (New Approaches to European History). Cambridge: Cambridge University Press. 2001 doi:10.1017/CBO9780511819421
- Nymark, Kristian, *Kampen om trykkefriheten. Karl Johan og den norske presse 1814-1844*, Ph. D avhandling nr. 78. Universitetet i Sørøst-Norge. Bø, 2020. <https://hdl.handle.net/11250/2681517>
- Pettersen, Hjalmar Marius, *Norsk anonym- og pseudonym-lexikon*, Kristiania, Steenske forlag, 1924.
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2010053106017
- Rian, Øystein. *Sensuren i Danmark-Norge: Vilkårene for offentlige ytringer 1536–1814*. Oslo: Universitetsforlaget. 2014
- Sennett, Richard. *The fall of public man*. New York: Knopf. 1977
- Skinner, Quentin. "Meaning and Understanding in the History of Ideas." *History and Theory* 8, no. 1 (1969): 3-53. April 01, 2020. doi:10.2307/2504188.
- Skinner, Quentin, «Staten, genealogien og historien» *Nytt norsk tidsskrift*, nr. 1 / 2012 / årg. 29 / Universitetsforlaget. s. 59–66. <https://www-idunn-no.ezproxy.uio.no/file/pdf/52827241/art20.pdf>
- Tjønneland, Eivind. *Kritikk før 1814 - 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*. Redigert av Eivind Tjønneland. Oslo: Dreyers Forlag, 2014
- Vopa, Anthony J. «Conceiving a Public: Ideas and Society in Eighteenth-Century Europe.» *The Journal of Modern History* 64, no. 1 (1992): 79-116.
- USN Universitetsbiblioteket, Youtube-video «Ensrettingen i det norske folk som følge av reformasjon og dansketid» https://www.youtube.com/watch?v=_nrU3Sh2Psc
- Woodmansee, Martha, «The Genius and the Copyright: Economic and legal conditions of the emergence of the Author» Publisert i *Eighteenth-Century Studies*, Vol. 17, No 4, The Johns Hopkins University Press 1984 425-448